

PODRĘCZNIK DO NAUKI JĘZYKA KASZUBSKIEGO Z ELEMENTAMI WIEDZY O KASZUBACH

DO NOWEJ PODSTAWY
PROGRAMOWEJ

Danuta Píocho

Òjczëstô mòwa

kl. I gimnazjum

ù d é à ż m ë s ô ã ù

Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie

Òjczëstô mòwa

Danuta Pioch

Òjczëstô mòwa

ùczbòwnik do nôùczy kaszëbsczégò jãzëka
w I klasie gimnazjum

Gduńsk 2011

Podręcznik jest finansowany przez Ministerstwo Edukacji Narodowej

**DO NOWEJ PODSTAWY
PROGRAMOWEJ**

Podręcznik dopuszczony do użytku szkolnego przez ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania i wpisany do wykazu podręczników przeznaczonych do kształcenia ogólnego dla mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym do nauczania języka kaszubskiego, na podstawie opinii rzeczoznawców:

prof. dr. hab. Edwarda Brezy, dr. Jerzego Szukalskiego, mgr. Wacława Wawrzyniaka.

Etap edukacyjny: III

Typ szkoły: gimnazjum

Rok dopuszczenia 2011

Nr dopuszczenia 362/1/2011

Opracowanie redakcyjne:

Marek Adamkiewicz, Iwona Joć, Danuta Pioch

Redakcja techniczna:

Piotr Geisler

Projekt okładki:

Anna Dunst, Erdem Sevgi

Ilustracje pochodzą ze zbiorów:

Marka Adamkowicza, Jarosława Ellwarta, Iwony Joć, Wandy Lew-Kiedrowskiej,
Janusza Mamelskiego, Eugeniusza Pryczkowskiego

Mapy opracował dr Jan Mordawski

Copyright by Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie

Gdańsk 2011

Nakład 2000 egzemplarzy

Wydawca:

Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Zarząd Główny

ul. Straganiarska 20–23, Gdańsk

e-mail: biuro@kaszubi.pl

ISBN 978-83-62137-08-4

SPISËNK ZAMKŁOSCË

DZËŁ I

BARO DÔWNË DZEJE	7
1. Słowiãnskô mitologiô w kaszëbsczi lëteraturze	9
2. Biblëjô	14
3. Zôczątk i kùnc	16
4. Stwòrzenié człowieka	18
5. Apòkalipsa	20
6. Jan Paweł II na Stolëcë Piotrowi	22
7. Òjc Swiãti do Kaszëbów	25
8. Nowi Testameńt	28
9. Ò pòkòrze	30
10. Nauczanié w przëpòwiôstkach	32
11. Kaszëbsczé przëłożënczi Biblëji	34

DZËŁ II

JĂZËK I ZRZESZONË Z NIM SPRAWË	37
1. Ò jăzëkù	39
2. Gwarowé òdmianë kaszëbiznë	41
3. Skądka pòchôdô kaszëbsczi jăzëk	45
4. Pamiãtchi kaszëbsczi pismieniznë	48

DZËŁ III

ÒJCZËSTÔ MÒWA	53
1. Òda do kaszëbiznë	55
2. Mòwa to je dësza lëdu	59
3. Kaszëbsczé credo Karnowszczégò	62
4. Ò apòstolstwie mòwë	65
5. Jăzëkòwé zasobë kaszëbiznë	68
6. Kaszëbi sami twòrză swój jăzëk	72

DZËŁ IV

TATCZËZNA	75
1. Zemia kaszëbskô	77
2. W zdrowim cele zdrowi duch	82
3. Na zemi i na niebie	86
4. Retac – ale kògò, co?	91
5. Pòrénk, wieczór – wszëtkò dlô Kaszëbsczi	96

6. Czë bëcé Kaszëbą to je kaszëbienié?	100
7. Kaszëbskô apartnosc	104

DZÉL V

ŻĚCOWÉ WÔRTNOTĚ	109
1. Chléb dôwô mòcë	111
2. Ò pùstkach	116
3. Ò bezpiekù i dakù nad głową	120
4. Wsządze dobrze dze nas ni ma	126
5. Przemijanié	132
6. Robòta dlô pòkòleniów	135

DZÉL VI

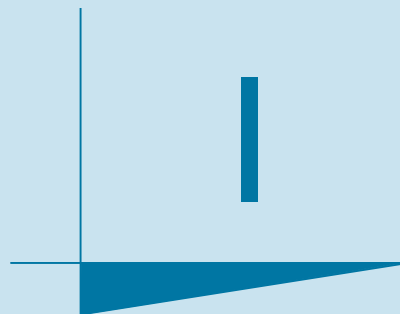
TRADICJÔ	139
1. Cos z dôwnëch czasów	141
2. Fakùltatiwny Kaszëba	144
3. Nie zabôczta ò ògrodach	148
4. Żij bëlno	152
5. Òd bëlaccégò sztrądu jãz do Gòchów w pòlnié ładu	154
6. Jãzëkòwé przeznaczenié	159
7. Tradicjô – swiãtô rzecz	163
8. Zesëmòwanié wiadomòsców ò jãzëkòwëch znankach kaszëbiznë	169

DZÉL VII

TRWÔJ KASZËBIZNO	171
1. Co nóm dozwòłało przetrwac	173
2. Lëdzcze trwanié	176
3. Znaczenié lëteraturë dlô rozwoju jãzëka	180
4. Chto pierszi zajął sã nôùkòwò kaszëbizną	184
5. Jarosz Derdowsczi jakno pòsobnik deji Cenòwë	188
6. Rozwijanié jãzëka przez kùlturã	192
7. Jãzëk a wierzenia i zwëczy	197

DZÉL VIII

LEKSYKÒGRAFIÔ NA ÛSŁUGACH JĂZËKA	199
1. Ò wiòldzim dziejôrzu kaszëbsczim	201
2. Dokôz ksãdza Sëchtë – kaszëbskò-pòlszczi słowôrz	203
3. Słowôrz Aleksandra Labùdë	207
4. Dzysdniowé sprawë Kaszëbów	210
Bibliografia podmiotowa	215
Bibliografia przedmiotowa	216

BARO DÔWNÉ DZEJE

Òdstąpienie

Gón bëła dalek i wòjôrz ju wiedzôł, że ji ùcecze. Dejade nie spò-malił i nie zwôzôł na to, że skóra jegò kònia zrobia sã mòkrô. Wòjôrz wějachôł z nastąpnégò zòkrátu stegnë i narôz szarpnął léc-czi. Pòslëszné zwierzã szmërgło sã w bór. Nick to jednak nie dało. Zbrojny lëdze na kòniach, co jich ùzdrzôł, téż gò dozdrzelë. Za-krziklë i cësnälë sã w gón. To bëł jinszi òddzél wòjska. I miôł wëpò-czátë kònie. Zaczął sã blëżëc do ùcékôcza... Nieprzëcël bëł corôz blëzi. Wòjôrz ju stracył nòdzejã, że ùndze góni, czej narôz grunł zaczął òpadac i robic sã mitchi. „Na Peruna! Tuvò mùszi bëc rzë-ka! Grańca! – pòmëslôł z redotą – dojachac jesz kąsyczk, tam, do tegò gástégò bòru i ùkrëc sã, a kònia pògnac”...

Ûczël bolenie w piersach i zakòlibôł sã. Pòcemniało mù w òczach. Nie ùczël fërkòtu strzëlë...

– Zdrzë le sostro! Cos dzywnégò plënie rzëką! – pòlecałë nad wòdã cëché i jakbë ùtkónë z szëmù drzewiátów i wiatru słowa. Noc bëła miesądzowô. Strzëbrziła bór stalatny, tu i tam malëjącë ma-gicznë cënie. Nie bëło widzec, chto i do kògò òdezwoł sã tim dzyw-nym spiëwnym szeptã. Drzewiáta spalë spòkójno, krze przëczulëlë sã do se, trówë kapałë w rosë, a strzënë jak wiedno letkò kòlibałë sã nad wòdã i przezërałë w ji toni terô rozeskrzony widã miesądza. Wë-dôwało sã jakbë nen głos jistniôł sóm ze se...

W nym dejade nad samim sztrądã wòdë cos sã zrëszilo i tedë z zadzëwienim bëło mòžno òdkrëc, że tam stoi widzałë dzëwczã, tak szlachùjącë do przirodë wkól ni, że sã w nią wtòpiało. A jakbë sã chtos jesz lepi przëzdrzôł, òbòcziłbë kòl ni drëdzë dzëwczã, wnetka taczë samò jak pierszë.

Dzywnë òne bëłë. Chòc szlachòwałë za lëdzama, nie bëłë nima. Bëłë barzi zwiëwnë, niezemsczë, „lesné”. Przëbòcziwałë dëchë bòru, ale nie bëłë nima, le żëwima jistnotama. I bëłë baro piäk-në. Jich dłudżë, skłacë strzëbrã i farwã mchów, lëstów i pniów drzewów włosë, przëtrzimónë òbwiązka splotłã z trówë, spòdałë na skrómne remiona. Snòżë cała òblokłë w cemnozelonë, cenczë

Słowôrk

gón – pogoń
wòjôrz – rycerz
dejade – jednakże
spòmalcë – zwolnic
ùcékôcz – uciekinier
przëczulëlë – przytulić
strzëna – trzcina
sztrąd – brzeg
widzali – piëkny
szlachòwac – byc podobnym
skłacy – błyszczący
przódë – przedtem

Grégor Jarosz Schramke

– pòchôdô z Brusów, gdzie ùrodzył sã 7 strëmiannika 1978 rokù. Pisze wiérztë, prozã, je editorã kaszëbsczich tekstów, redaktorã *Òdrodë*. Robił w wëdôwiznie Region, dze rëchtowôł kaszëbsczë ksążczë do drëkù. Zebrôł pòwiôstczë ze Słowarza Sëchtë, np. *W wieczornej mgle. Niesamowite opowieści z Kaszub (W wieczórny dôce. Niestworzone pòwiôstczë z Kaszëb)* i *W świetle dnia. Anegdoty i bajki z Kaszub (W widze dnia. Gôdczi i bôjczë z Kaszëbsczë)*.

sëczenczi, spiãtë wëzi biodrów pòskã ùtkónym z pajiczënowëch nitków, kùsylë widzalima sztôłtama. Stałë tak nad wòdã i wzërałë czôrnyma, wiôldżima i pełnyma piãkny głãbi òczama na cos cemnégò, co wòlno plënało strzébrã sklëniacã sã rzekã.

– To nié cos òd nas – zaspiewa jedna z nich, wierã ta sama, co przôdë.

– Nie je. Czëjã cos złégò. I ból. Krew. Czëjã smierc. Krãzi przë nim.

– Jô téż. To... człowiek?

– Człowiek. Pòjmë stãdka.

G. Schramke, *Òdstąpienie* (wëjimczë), „Zymk”, nr 2, 2002, s. 19-20

1. Przeczëtôj ùwôżno wëjimk tekstu. Òpòwiëdzë gò swòjima słowama, ale zacznij pòwiadac òd kùńca i tak przechòdzë do zaczątkù.
2. Ùcékajacy przed gònbã wòjôrz wòłô „na Peruna”. Ùziwò tuwò miona pògańszëgò bôżka. Na spòdlim lëteraturë napiszë, czim zajimôł sã nen słowiańszë bôżk. Jaczé jiné bôżczë jész znajesz i czim òne sã zajmãłë?
3. W drëdżim dzëlu tekstu sã òpisóné jaczis zjawë. Szukôj jich òpisënkù. Zapiszë, jaczé bëłë òne same, jich włosë, cała, sëczenczi, pòsk, sztôłtë, òczë.
 - Przedstawi so, że bëł jes nad rzekã z tekstu i widzôł to, co widzôł wòjôrz. Òpòwiëdzë ò tim na rozmajité òrtë:
 - a) z wiôldżim dzëwòwanim;
 - b) ze strachã;
 - c) z òczarzënkã nad snôżotã zjawów;
 - d) z redosã, że to tã prawie je widzôł.
4. Szukôj w teksce pòeticczich spòsobów òbrazowaniô. Wëbierzë słowa, co sã na tã pòeticckòsc sklôdajã. Ùżij niechtërnëch z nich w zdaniach.
5. Nizi sã wëpisóné ze słowarza A. Labùdë pòzwë rozmajitéch dëchów z demònologii kaszëbsczë. Wëbierzë 10 dëchów, co ce nôbarżi interesëjã i zapiszë òbjasnijacë tekstë pò kaszëbskù.

Biés – zły duch przybierający postać dzikich zwierząt

Bòrowô Cotka – dobrotliwy duch borów i lasów dający rodzicom upominki dla dzieci

Bòrówc – duch borów, opiekun runa leśnego, nieprzejednany wróg kłusowników i myśliwych

Damk – duch milczenia i przygnębienia (*Mùczk*)
Gadzón – zły duch w postaci żmii wysysającej krowom mleko
Gòstk – duch domowy, opiekun ludzi gościnnych i gości
Grzenia – duch snu i sprawca proroczych snów
Heretnik – zły duch, sprawca wszelkich pokus
Hermùs – duch jadu i trucizny
Jablón – zły duch sadów, kuszący do kradzieży jabłek, owoców
Kòbel – zły duch, sprawca wyzysku, zdzierstwa i oszustwa
Kùka – zły duch zadawany w jedzeniu przez czarownicę
Latawc – duch porywający człowieka w trąbę powietrzną
Lelek – duch głupoty
Mamón – zły duch strzegący zakopanych skarbów
Mëtk – duch wabiący do podpisania cyrografu
Mòch – zły duch miłostek i nierzędu
Mòdžilnik – duch płaczek ukryty w mogiłach
Mòrlawa – bogini śmierci
Mòrnica – zły duch w postaci starej baby roznoszącej mór i zarazy
Mùmôcz – duch wód, sprawca utopienia się
Nëczk – złośliwy duch wód powodujący wiry
Nieplëkùs – złośliwy duch kpin i przezwisk
Nieprzestój – duch kusiciel
Òprzëpólnica – życzliwy duch w postaci dziewczicy z wieńcem z kłosów, bogini urodzaju
Òtmāt – złośliwy duch głupoty, naiwności i szalbierstwa
Paralusz – duch gniewu i nagłej śmierci
Pòkùsa – duch kusiciel w postaci dziewczyny lub młodzieńca
Pòtāpnik – sprawca potępienia
Przegrzecha – duch grzechu i wszelkiego zła
Rujawc – opiekun pielgrzymów i pątników
Smātk – duch psotny i przekorny, sprawca smutków i kłopotów
Sorin – sprawca kalectwa
Szargan – duch niszczyciel, sprawca huraganów
Szôlińc – zły duch morski przebywający w głębinach, wywołuje burzę
Szwernót – duch biedy i nędzy
Trón – zły duch, niszczyciel
Trzāsewid – duch w postaci mężczyzny chodzącego po trzęsawiskach z „niby” latarnią
Turón – duch przemocy i bezprawia
Ūtrôp – duch człekokształtny, sprawca opętania
Wëkrëkùs – złośliwy duch szyderstwa
Zgrzecha – złośliwy duch niepowodzeń
Zôcérka – duch w postaci wiedźmy porywającej dzieci, które w lesie wędzi i zjada

A. Labuda, *Słownik polsko-kaszubski i kaszubsko-polski*, Gdańsk 1981

6. Bôczë, że kaszëbsczë przeklinanié nie je cāzczégò kalibru i cole-mało jegò spòdlim są pòzwë z mitologii, np. *Do szwernóta! Na paralusza! Ū biésa! Do biésa jaczégò! To je na biésa!*

Zapamiãtôj

W kaszëbiznie czãscy niŹlë w pòlaszëznie sã ùziwóné kònstrukcje z nasebnym ùstôwã (stronã biernã). Twòrzi sã gò przez ùžecé słowa bëc i znankòwnikòwégò mionoczasnika, np. *jesmë proszony, pòtnié je jadłé*. Czãsto téŹ twòrzi sã nasebny ùstów òd nie-przechòdnëch czasników, np. *òni sã jidzony, òn je wëjachóny*. Jesz cekawszim przykładã stosowaniô nasebnégò ùstawù je stówianié gò na môlu zwrotnégò ùstówù, np. *bëto gòdóné* (mówiło się).

- Westrzód wëmienionëch wëzi pòzwów dëchów szukôj przykładów wëzwëskaniô jich do twòrzeniô przekleństwów. Źlë nie jes gwësny swòji wiadë, zdrzë na hasła w *Słowarzu* Sëchtë.
- 7. Napiszë scygnienié tekstu znóny cë kaszëbsczi legëndë, dze je gòdka ò jaczim ze wspòmniónëch wëzi dëchów.
- 8. Òpòwiedzë ò jinëch fantastnëch stwòrach w kaszëbsczi kùlturze, co sã ò nich gòdô i pisze.
- 9. Przeczëtôj tekst, co je niŹi. Ò jaczych fantastnëch stwòrach je w nim gòdka? Co të ò nich wiész? Òpòwiedzë abò zapiszë wiadomòscë.
- W teksce jedno zdanié je pòdsztrëchniãtë. Przełożë je na pòlaszëznã. Môsz z tim jaczi jiwër? Skądka òn sã bierze?
- Ùłożë i zapiszë czile zdaniów, w chtërnëch zastosëjesz nasebny ùstów. Nòlepi niech te zdania rzeszã sã z kaszëbskã demónologã.

*W tym sã – jenë! – całô góra lómie na pòłowã,
A z ni na samiuszczim czëpkù cos wëtikô głowã.
Ta dëchtinkô bëła czòrnô, jak kamiannô smòła,
Z òny òczë dwa ògnistë wëzërãłë dokòła.
Nad lësënkã widac rodzi, włosów za to mało...
To doch – mëslec so mòżeta – brzëdkò wëglãdało!
Mùszã wama mést pòwiedzec, żebësta wiedzëlë,
Ze to Smãtek bëł wierutny w swòjim żëwim cele.
Gapa jegò sã nie zlakła ani nie ùceklã,
Bò i òna bëła òd tëch, co pòchòdzã z piekła.
To nie bëła mést pròwdzëwô gapa, jeno Mòra,
Co wëbiégò lëdzy dësżëc kòzdegò wieczora.
Òna je Smãtkòwa krewnô tak òd gnòta cwièrcë,
Bò je córkã jegò bladi paserzbicë Smièrcë.
Czej jã Smãtek wësle w drogã dze w daleczë stronë,
Lecy jakò gapa, mając skrzidła przësadzonë.
Ale czej mô kësëczk blëŹi, jedze na rzeszoce:
Swirtit! swirtut! – zawdë kólkã pò suszë i błoce.
Dzys miòł Smãtek jã wësłóné w nã dalekã drogã,
Abë w nocë wëmãczëła Czòrlińskã niebògã.
Na, ju nazòd? – pitô Smãtek – Co żes tam skórała?
Wierã dzys sã twòja réza na nic nóm nie zdała?–
Òna tej ze siebie zdrzucò wszëtczë gapié pióra
I kòbiécã bierze pòstac, jakno pani Mòra,
Pò tim czule pana Smãtka za kark òbłapùje
I słodczima całunkama stòrégò czãstuje.*

H. Derdowski, *Ò panu Czòrlińsczim co do Pùcka pò sęcë jachòł,*
Gdańsk 1990, s. 39-40

10. Na spòdlim dokazu Derdowszczégò:

- wëwidnij krewnosc Smãtka z Mòrą i Smiercą,
- zapiszë wszëtczé jinfòmacje ò Mòrze (jak wëzdrzi, w co sã zmieniówò, czym sã zajimò...),
- òpiszë wëzdrzatk Smãtka (do kògò òn je pòdobny?),
- szukòj wëjimków, co mògą wskazëwac na to, że w teksce Smãtk je pokôzywóny jak stwór z piekła rodã?

11. Smãtk je jednã z barzi znónëch pòstaców kaszëbsczi demónologii. Leno cãzkò je do kuńca wëwidnic jegò rodowód. Jinaczi widzy gò Derdowszczi (ò czym bëło wëzi), jinã rolã dostòł w zestawienim A. Labùdë. W powiescë Żécé i przigodë Remùsa co sztócëk je wcelenim czegòs lëchégò. Òsoblëwi mò na niego pòzdrzatk w swòjich dokazach Jón Drzézdżón:

Smãtk wësészò dësżã z człowieka. Nié òd raza (...). Mlodi so mësłq: - A cëż më, nóm to nic nie robi. Ale wejle, òn tam sedzy, a żebë mógl, tej bë so na to wësmiòł. Ale òn sã nigdë nie smieje. Ale pòtrafi żdac. Jak przindze czas, tej òn swòjã szarą pajã wëcygnie, a pòłòzi na piers czë temù, czë temù, në, a tej człowiek dostónie czësto jiné mësłë, a so mùszë z tim wszëtczim jakòs pògòdzëc.

Òn taczi je – pùsti, szari. Nicht nie widzòł z krótkã jegò òczy, ale òne mùszq bëc jak te wilczë dzurë, bez dna. Chto pòdòł rãkã Smãtkòwi, ten je zgùbiony. A to sã zdòrzò tak, że lëdze wcale ò tim nie wiedzq; w jaczis wieczór [je] tak, jakbë chto krótkò sedzòł. To nie je zòdnò pòstacò, mòże kłqł czegòs szarégò, a mòże cëniò. To so tak człowiek mësli: to je cëniò a fardich. Jo, wejle, tej sã tak robi cãzkò na dësi. To Smãtk pòdòwò rãkã, to òn tam sedzòł a żdòł, jãż ten jistny tu sadnie, a mdze sã jiscyl na ten swiat. (...) A òn so sedzy a zdrzi tima swòjima szarima bez dna òczama. Òczë òn mò, ale dëcht taczé jak zemia.

- W słowarzu B. Sëchtë hasło pòswiãconé Smãtkòwi je dosc dłudżë. Z zebrónëch tam wiadłów wëchòdò, że je to pòstac złożonò i w lëdowëch wierzeniach bënòmni nié prosto pòjmòwónò. Sóm ùsòdzca słowarza próbujë ùdokaznic, że wedle niego je to bózk żëczlëwi, skòri do wespółczëcò, a nawetka òpiekùnczi – i tak gò pòkazëje w swòjich lëteracczich dokazach (*Spiqcé wòjskò, Przebùdzenié*).
- Napiszë prôcã pòswiãconã Smãtkòwi. Pòkazë w ni rozmajité pòzdrzaczki na tã pòstac.

12. W ùgwësniòch w jãzëkù pòwiedzeniach Smãtk je równak pokôzywóny jakno chtos nieprzëstójny lëdzóm: *To je na smãtka! Û smãtka jacégò! Cëż ù smãtka! Do jacégò smãtka żes to zrobił! Biòj do smãtka! Niech ce smãtk weznie! Co bë ce smãtk do piekła nie wżqł!*

- Spróbuj do tëch pòwiedzeniów nalezë pasowné òdpòwiedniczi w pòlszcim jãzëkù. Co nòczãszczi pòjòwiò sã na placu słowa *smãtk*?
- Pò analizë dónëch wëzi wiadłów pòwiëdz, jaczi je twój pòzdrzatk na Smãtka?

mést – zwyczajnie, zwykle
wierutny – istny
réza – podróz

Stary Testament tworzone na Bliskim Wschodzie stopniowo od XIII do I w. p. n. e. Nowy Testament napisano w drugiej połowie I w. n. e. Najpóźniej powstała Apokalipsa św. Jana. Księgi Starego Testamentu zapisano w językach hebrajskim, aramejskim i greckim (cała 2 Księga Machabejska, fragmenty Księgi Estery i Księgi Judyty). W tym ostatnim języku zapisano też Nowy Testament. Jest to język epoki króla Aleksandra Wielkiego, zwany *koine*, tzn. „wspólny”, tj. powstały z 5 podstawowych dialektów greckich.

Słowo „testament” z łacińskiego *testamentum*, oznacza przymierze. Wyraz „biblia” wzięto od greckiej nazwy papirusu – *býblos*. Słowo to oznacza też zwój papirusu – ówczesną książkę.

Biblia dzieli się na Stary i Nowy Testament. Stary Testament składa się z 46 ksiąg, wśród których wyróżnia się między innymi:

- a) księgi historyczne (np. Rodzaju, Wyjścia, Kapłańska, Liczb),
- b) księgi dydaktyczne (np. Hioba, Psalmów, Przypowieści, Eklezjastes),
- c) księgi prorockie (np. Izajasza, Jeremiasza, Jonasza).

W skład Nowego Testamentu wchodzi 27 ksiąg, a wśród nich:

- a) cztery ewangelie,
- b) Dzieje Apostolskie,
- c) Listy,
- d) Apokalipsa św. Jana.

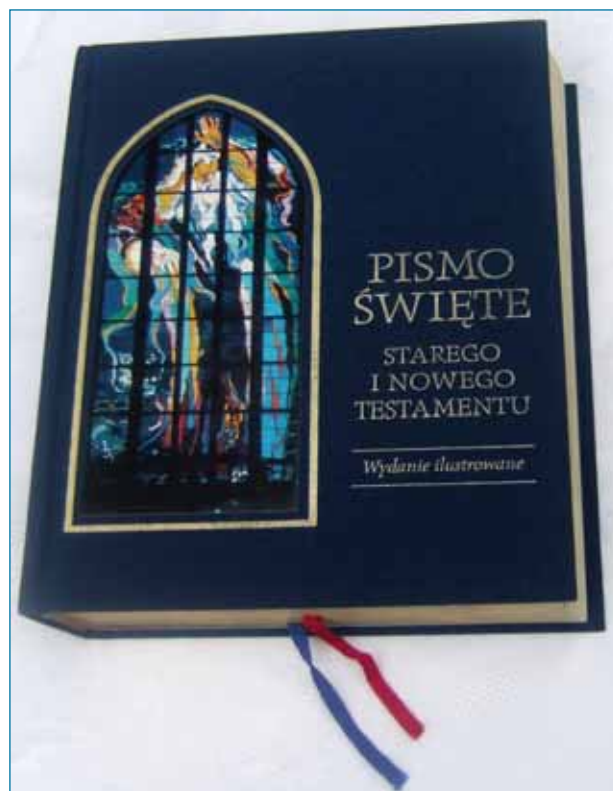
Na język łaciński przetłumaczył Biblię św. Hieronim – powstała tzw. Wulgata. Greckie tłumaczenie ksiąg Starego Testamentu

nazywa się Septuaginta i pisze się także LXX, to jest po łacinie „70”, bo według tradycji religijnej, niepotwierdzonej historycznie i odrzuconej przez biblistów, tj. znawców Biblii, król Ptolomeusz miał zamknąć w skrytorioium 70 uczonych mężów i oni dokonali tego przekładu w ciągu 70 dni. Później pojawiły się również wersje w językach narodowych.

W Polsce było wiele tłumaczeń tej ważnej księgi, np.:

- 1) Psalterz królowej Zofii,
- 2) Biblia Jana Leopolity z roku 1561,
- 3) Biblia brzeska (zwana inaczej Biblią radziwiłłowską) z roku 1563,
- 4) Biblia nieświeska z roku 1593,
- 5) Biblia gdańska (kalwińska) z roku 1632,
- 6) Biblia Jakuba Wujka z roku 1593,
- 7) Biblia Tysiąclecia (katolicka) z roku 1965, która tłumaczona była z języków oryginalnych.

W Biblii znajdują się liczne formy literackie: kazania, listy, zbiory praw, sagi rodowe, kroniki, opowiadania historyczne, poematy epickie, dialogi i monologi filozoficzne, przypowieści, pieśni, psalmy, przysłówia i aforyzmy.

Òkłôdka jednégò z wëdaniów Biblëji

1. Przeczëtôj tekst ò Biblëji, przëszëkùj na jegò spòdlim òpòwiôdanié ò tim wòżnym w dzejach lëdzkòscë teksce.
2. Ùłóżë i zapiszë czile zapëtaniów do tekstu. Wëmieni sã z drëchã tekstama i zapiszta òdpòwiedzë na zapëtania.
3. Przełożë na kaszëbsczi dwa pierszé akapitë tekstu.
4. Òpiszë wëzdrzatk òkłôdczi Biblëji, co je na malënkù.
5. Przedstawi so, że jes wëdôwcã Biblëji dlô dzecy i môsz dlô ni przëszëkòwac cekawã òkłôdkã. Co bédëjesz tam dac?

1.3

ZÔCZĄTK I KÙŃC

Słowôrzek

ždac – czekać
brzôd – owoc
malënk – obraz
bòkadosc – bogactwo
zùrmiony – spiętrzony
farwa – kolor
zadzëwòwanié – zdziwienie
niebëcé – niebyt
czëniący – stwórczy

Meditacje nad Knégą Rodzaju

Je w Watikónie kaplëca, chtërna ždaje na brzôd
twòjégò widzeniô!
Widzenié ždało na malënk.
Òdkądka Słowò stało sã całã, widzenié wcyg ždaje.

Stôwómë na progù Knédzi.

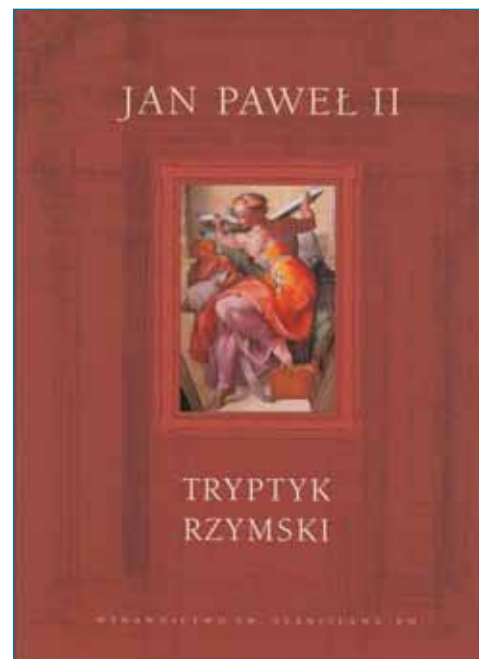
Je to Knéga Rodzaju – Genesis.
Tu, w ny kaplëcë, wëpisôł jã Michôł Janiôł
nié słowã, ale bòkadoscã
zùrmionëch farwów.

Wchôdómë, žebë òdczëtëwac,
òd zadzëwòwaniô jidacë do zadzëwòwaniô.

Tak tej to tu – zdrzimë i rozpòznôwómë
Zôczątk, chtëren wëszedł z niebëcô
pòslëszny czëniacémù Słowù;
Hewò tu przemôwiô z nëch scanów.
A wierã mòcni jész przemôwiô Kùńc.
Jo, mòcni jész przemôwiô Sąd.
Sąd, òstateczny Sąd.
Hewò darga, chtërnã wszëtcë przechôdómë –
kòždi z naju.

Jan Paweł II, *Triptik Rzimsczi*,
skaszëbił Zbigniew Jankòwsczi, Pelplin 2004, s. 17

1. Szukôj w encyklopedii wiadomòscòw ò Knédze Rodzaju i zapiszë ò ni krótką notatkã.
2. Zdrzë na malënk z òklôdczi ksążczy. Òpòwiedzë, co na nim widzysz. Starôj sã dosc dokładno gò òpisac.
 - Kim je białka pòkôzónô na malënkù? Dze mòże òbzerac òrginalny òbrôz?
3. Skądka wżãła sã pòzwa Kaplëcë Sykstińszi (Sykstinë)?
4. Chto to je Michôł Janiôł? Wëszukôj w encyklopedii notatkã ò nim i skaszëbië nôwôzniészë wiadomòscë.
5. Dokôz namalowóny bez Michała Janiôła w Sykstinie je freskã, pòlichromiã. Wëłożë rozpòczinającémù robôtã malôrzowi, jak sã malëje frescz i pòlichromie.
6. Kaplëca Sykstińskô je w Watikanie. Co nôlezi wiedzec ò nym môlu? Zabéduj turistóm wanogã do Watikanu – przëszëkùj dlô nich plan wanożeniô.
7. Przeczëtôj wëjimk *Triptikù Rzimsczegò* i pòwiédz, czëmù òn je pòswiãcony.
 - Jaczé wseczëca ògarnã zdrzãcégò na dzëło Michała Janiôła, namalowóné na scanach Sykstinë?
 - Czëmù malënczi z Sykstińszi Kaplëcë robiã na wanożnikach tak wiôldzé wrażenié?
8. We wëjimkù pòjawiło sã czile czasników w pierszi òsobie wielny lëczbë: *stôwómë, wchôdómë, zdrzimë, rozpòznôwómë, przechôdómë*. Chòc sã ùzëté do òpisaniô tegò, co robi òbzérający malënczi, to wierã krëje sã pòd nima cos głabszégò, cos, co je sparłãczoné z lëdzczim żëwôtã.
 - Spróbùj tã dejã wëwidnic (mòże dopòmògã w tim słowa dokazu: *Tak tej to tu – zdrzimë i rozpòznôwómë Zôczãtk ... A wierã mòcni jész przemôwiô Kùńc. Jo, mòcni jész przemôwiô Sqd. Sqd, òstateczny Sqd*).
 - Jaczé znaczenié mô tuwò pòwtórzoné pò trzë razë słowò *Sqd*?
9. Rozwiń mëslã skrëtà w słowach: *Hewò darga, chtërną wszëtcë przechôdómë – kòzdi z naju*.

**Òklôdka dokazu
w pòlsczi wersji jãzëkówi**

I.4

STWÓRZENIE CZŁOWIEKA

Meditacje nad Knęgą Rodzaju

„Zrobił Bóg człowieka na swój malënk i szlachòwnotã,
chłopã i białką stwòrził jich –
i widzôł Bóg, że bëło baro dobré,
òbòje ale bëłë nadzi i nie òdczuwelë wstëdu”.

Czë to mòżebné?

Dzysdniowëch ò to nie pëtôj, leno pëtôj Michała Janioła,
(a mòże téż dzysdniowëch!?).

Pëtôj Sykstinë.

Jak wiele tu je rzekłë na nëch scanach!...

Dlôcze ò nym prawie dniu bëło rzekłë:

„Widzôł Bóg, że wszëtkò, co robił, bëło baro dobré”?

Czë temù nie przékùją dzeje?

Chòcë naji wiek dwadzesti! I nié blós dwadzesti!

A jednak żòden wiek ni mòże zakrëc pròwdë

ò malënkù i szlachòwnoce.

Jan Paweł II, *Triptik Rzimsczi*,
skaszëbił Zbigniew Jankòwsczi, Pelplin 2004, s. 18

Słowôrk

szlachòwnota – podobieństwo

chłop – mężczyzna

białka – niewiasta

dzysdniowi – współczesny

przekòwac – przeczyć

1. Skaszëbië wëjimk z *Knédzi Rodzaju*:

A wreszcie rzekł Bóg „Uczyńmy człowieka na Nasz obraz, podobnego Nam. Niech panuje nad rybami morskimi, nad ptactwem powietrznym, nad bydłem, nad ziemią i nad wszystkimi zwierzętami pełzającymi po ziemi!”

Stworzył więc Bóg człowieka na swój obraz, na obraz Boży go stworzył; stworzył mężczyznę i niewiastę.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu.
Biblia Tysiąclecia (Rdz1,26), wyd. V, Poznań 2000

StwórzeńiĀ Adama. Dżel freskù Michała Janioła z KaplęcĀ Sykstińszci

2. *Bóg widzôł, że wszĕtkò, co stwòrził, bëło baro dobrĕ* – człowiek tĕż. Pòprowadzta diskùsjã na tĕmat *Czĕ temù nie przĕkùjq dzeje?* Czĕ dzysò czasã człowiek nie òdchòdò za baro òd zamĕslĕnkù Bòszczĕgò.
3. Wĕpiszĕ z Knĕdzi Rodzaju, co Bóg stwòrził kòżdĕgò dnia, nim ùlepił człowieka. Nòlepi zrobic to w wĕmĕszlonym zestòwkù.
 - Zdrzĕ na malĕnk z KaplęcĀ Sykstińszci. Òpòwiĕdz, co na nim widzysz.
4. Napiszĕ wĕpòwiesc na tĕmat: *Człowiek XXI wiekù*.
5. *Zrobił Bóg człowieka na swój malĕnk i szlachòwnotã* – przĕbòczĕ, jaczĕ teorie na tĕmat pòchòdzeniò człowieka sã głoszonĕ i chto je jich ùsòdzcã.
6. Namĕszlĕ sã glãbi nad słowama: ... òbòje *ale bĕlĕ nadzi i nie òdczuwelĕ wstĕdu. Czĕ to mòżebnĕ? Dzysdniowĕch ò to nie pĕtòj, leno pĕtòj Michała Janioła, (a mòże tĕż dzysdniowĕch!?)*.
 - Czemù ò brak pòczĕcò wstĕdu ni mómĕ pĕtac dzysdniowĕch?
 - Czemù dobri òdpòwiĕdzĕ na to pĕtaniĕ mòże ùdzielĕc Michòł Janiòł? WspòmniĀ tu ò znankach artisticznĕgò dzejaniò w czãdze, czej żił i twòrził nen malòrz.
 - W kùncu òsoba lirĕcznò dopùszczò tĕż zapĕtaniĕ dzysdniowĕch, ale zdaniĕ je zamklĕ jaż dwùma przestònkòwima znakama. Co taczĕ sparłãczeniĕ òznòczò?

Słowôrk

kùńsztôrz – artysta

ùsadzëc – umieścić

kùńc – kres

przejimno – przejmująco

czëpk – szczyt

przezérnota – przejrzystość

skarń – twarz

zalëdzëc – zaludnić

wdarzëc – pamiętać

zatacëc – ukryć

Meditacëje nad Knégą Rodzaju

W Sykstińsczi Kaplëcë kùńsztôrz ùsadzył Sąd.
W nym môlu Sąd panëje nad wszëtczim.
Hewò kùńc nie do widzeniô stół sã tu przejimno widzóny.
Kùńc a téż razã czëpk przezérnotë –
Takô je darga pòkòleniów.

Non omnis moriar –
No, co we mie nie dôwô sã zniszczëc,
terô stówô skarnią w skarń z Nym, chtëren je!
Tak zalëdzëła sã westrzédnô scana sykstińsczi pòlichromiji.
Wdôrzôsz so Jadamie? Òn na zôczątkù ce pitół „dze të jes?”
A të jes òdrzekł: „Jô sã zatacył przed Tobą, bò jem nadzi?”...
„Białka, chtërnã jes mie dół” pòdała mie brzôd...

Ny wszëtcë, chtërny zalëdzają westrzédną scanã
sykstińsczi pòlichromiji,
niosą w se spòdkòwizną twòji wnenczas òdpòwiedzë!
Tacji je kùńc waji dardzi.

Jan Paweł II, *Triptik Rzimsczi*,
skaszëbił Zbigniew Jankòwsczi, Pelplin 2004, s. 24

1. Òpòwiedzë, co widzysz na òbrazu Hansa Memlinga. Jaką wizjã kùńca swiata przedstawił kùńsztôrz? Òpiszë nen òbrôz.
2. Co wiész ò dokazu H. Memlinga (dze gò mòże òbzerac, czedë pòwstół, jak sã nalôzył w dzysdniowim môlu, jak sã gò wëzwës-kùje w midzëkùlturowim przekazu)?
3. Zapiszë biografną notã ò H. Memlingù.

Sąd Ōstateczny. Ōbrŏz Hansa Memlinga

4. Mŏże znajesz jinszé dokaze, dze je wŏzwŏskŏny tŏmat zrzeszony z kŏncŏ swiata? Zapiszŏ jich title i ŏsŏdzcŏw.
5. *Non omnis moriar* (Nie wszystek umrŏ). Ōbjasnij znaczeniŏ nŏch sŏwŏw.
6. W *Triptikŏ Rzymsczim* je opisŏny jeden z wŏźniŏszich dzŏlŏw malŏnkŏ Michaŏa Janioŏa. Jidze ŏ scenŏ Sŏdu. Ōpiszŏ jŏ sŏwama na spŏdlim lŏteracczŏgŏ dokazu, co powstŏł z ŏbzŏraniŏ freskŏ. Czŏ to je bŏkadny ŏpisŏnk, czŏ ŏbszczŏdny w sŏwa? Jaczŏ to mŏ znaczeniŏ w ŏdbiorze dzŏła – pŏmŏgŏ czŏ przeskŏdzŏ w zrozumieniu?
7. Wŏszukŏj w jinternece abŏ dostŏpnym albumie malŏnk *Sŏdu* z Sykstinŏ. Ōmŏw jegŏ wŏzdrzatk, pŏzni sprŏbuj gŏ ŏpisac w zesziwkŏ. Czŏ malŏnk je bŏkadny w detale?
8. Szukŏj w *Swiŏtŏch Pismionach* (nŏlepi w kaszŏbsczim przeŏŏżeniu) ŏpisŏnkŏ Ōstatecznŏgŏ Sŏdu. Pŏrŏwnŏj gŏ z tim namalŏwŏnym przez Michaŏa Janioŏa. Czŏ barŏ sŏ ŏd se jinaczŏ? A mŏże malŏnk je wiŏrny biblijnŏmŏ przekazowi?

Słowôrk

òsoblëwi – przedziwny
 zresznica – wspólnota
 spòdkòwizna – dziedzictwo
 stara – troska
 zélnik – sierpień
 rujana – październik
 mùsz – potrzeba
 umëslëc – postanowić

Meditacëje nad Knégą Rodzaju

I tu prawie ù stopów ny òsoblëwi sykstińsczi pòlichromiji
 zbiérają sã kardënałowie –
 zresznica òdpòwiedzalnô za spòdkòwiznã kluczi Królestwa.
 Przëchòdò prawie tu.

I Michòł Janiòł znów òbjimò jich widzenim.

„W Nim żëjemë, rëchómë sã i jesmë”...

Chtëż je Òn?

Hewò rãka stwòrzającò Wszechmògącégò Starëszka
 szcerowónò w stronã Jadama...

Na zòczątkù Bóg stwòrził...

Òn wszëtkò widzący...

Sykstińskò pòlichromijò przemówi wnenczas Słowã Pana:

Tu es Petrus – ùczuł Szëmón, syn Jónë.

„Tobie dóm klucze Królestwa”.

Lëdze, chtërnym stara ò spòdkòwiznã kluczów òstała zdónò,
 zbiérają sã tu, zezwòlają sã òbjimnãc sykstińsczi pòlichromiji,
 wizëji, chtërnã Michòł Janiòł zaòstawił –

Tak bëło w zélnikù, a pòtemù w rujanie pamiãtnégò rokù
 dwùch kònkławów,

i tak bądze znów, czej przinãdze mùsz,
 pò mòji smiercë.

Je mùsz, żebë przemówiała do nich wizëjò Michała Janiòła.

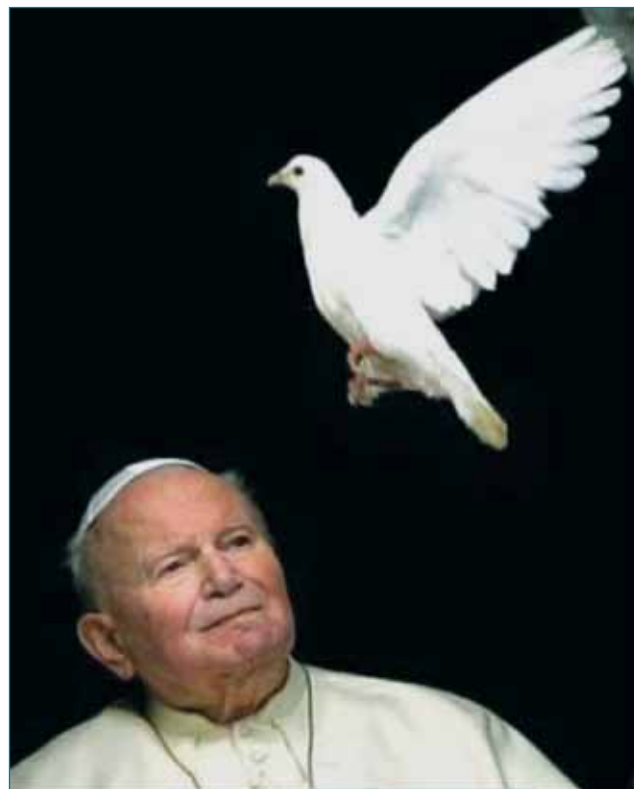
Con-clave: pòspólnò stara ò spòdkòwiznã kluczi,
 kluczi Królestwa.

Hewò widzą siebie pòmiedzë Zòczątkã i Kùncã,
 pòmiedzë Dniã Stwòrzeniò i Dniã Sądu...

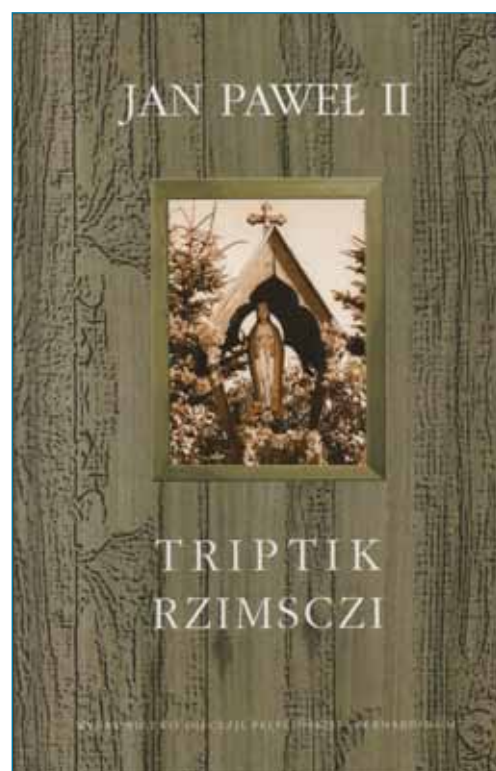
Ùmësloné je człowiekòwi rôz ùmrzëc, a pòtemù Sąd!

Jan Paweł II, *Triptik Rzimsczi*,
 skaszëbił Zbigniew Jankòwsczi, Pelplin 2004, s. 25–26

1. Òbjasnij przë ùżëcym słowarza czë encyklopedii i zapiszë, co znaczy *con-clave*. Ùstalta, jak nen zwëk wëbiéraniô pòstãpnëch papiëżów sã òdbiwô.
 2. Ò jaczich dwóch kònkławach w jednym rokù gòdô sã w dokazu. Kògò w nich wëbiérelë i czëmù jaz dwa w rokù sã òdbëlë?
 3. Wëzwëskôj słowa ùsòdzkù i ùdokaznij, że Syktińskô Kaplëca je nôlepszym mólã do przekazywaniô „kluczi Królestwa”.
 4. Jan Paweł II gòdô w teksce ò swòji śmiercë. Nim to sã równak stało, długò zasòdôł na Stolëcë Piotrowi. Przëszëkùj spisënk nôwòznëszich wiadomòsców ò pòntifika-ce Jana Pawła II.
 5. Ùtwòrzë frazeologòwé zdrëszënë ze słowa: sąd, sądny, zòczątk, kùńc.
 6. W teksce gòdô sã ò kùńcu swiata i dniu sądu. Nen sąd je rozmajice pòkòzywóny w dowodach kùlturë. Jinaczi ù Michała Janiôła, Hansa Memlinga, a jész jinaczi we wiërzce Czesława Miłosza. Przeczëtôj nã wiërzta i spròbùj zestawic òmòwióne dowodë.
 7. Nòwicy témat Òstatecznegò Sądu zajimôł malòrzów. Żelë chcesz sã ò tim dokònac, wëbierz w jinternece hasło *sąd ostateczny w malarstwie*. Òbaczë, jak wiele malòrzów z rozmajitëch krajów zajima ta sprawa. Òbezdrzë òbrazë barzi znónëch artistów i wëpòwiëdz sã ò jich kùńszce.
- Spròbùj zapisac miona i nazwëska nôbarzi znónëch twòrców (co malowelë sąd òstateczny) i kraj jich pòchòdzeniô.

Jan Paweł II

**Òkłòdka dokazu w kaszëbsczi
wersji jãzëkòwi**

Zapamiãtôj

Frazeologòwô zdrëszëna

– zbiérë słów, co miesz-
czą w se przëjãtë
w jãzëkù znaczenia;
mòżemë je dzelëc na
zwrotë, wërãżenia i frazë.

Piosenka o końcu świata

W dzień końca świata
Pszczoła krąży nad kwiatem nasturcji,
Rybak naprawia błyszczącą sieć.
Skaczą w morzu wesołe delfiny,
Młode wróble czepiają się rynny
I wąż ma złotą skórę, jak powinien mieć.

W dzień końca świata
Kobiety idą polem pod parasolkami,
Pijak zasypia na brzegu trawnika,
Nawołują na ulicy sprzedawcy warzywa
I łódka z żółtym żaglem do wyspy podpływa,
Dźwięk skrzypiec w powietrzu trwa
I noc gwiazdzistą odmyka.

A którzy czekali błyskawic i gromów,
Są zawiedzeni.
A którzy czekali znaków i archanielskich trąb,
Nie wierzą, że staje się już.
Dopóki słońce i księżyc są w górze,
Dopóki trzmiel nawiedza różę,
Dopóki dzieci różowe się rodzą,
Nikt nie wierzy, że staje się już.

Tylko siwy staruszek, który byłby prorokiem,
Ale nie jest prorokiem, bo ma inne zajęcie,
Powiada przewiązując pomidory:
Innego końca świata nie będzie,
Innego końca świata nie będzie.

Cz. Miłosz, *Ocalenie*, Warszawa 1945

Słowa Ojca Świętego wypowiedziane w Gdyni do Kaszubów w 1987 roku

Nie mogę jednak nie zwrócić się dziś w sposób szczególny do potomków prasłowiańskich, lechickich Pomorzan, do drogich nam wszystkim Kaszubów, którzy do dzisiaj zachowali swoją etniczną tożsamość i swoją mowę o słowiańskim rdzeniu.

Wiem, że Kaszubi zawsze byli i zawsze pozostają wierni Kościołowi. Tu, na Kaszubach, w okresie Reformacji i w okresie rozbiorów, obrona katolicyzmu złączyła się nierozdzielnie z obroną polskości. W latach przed pierwszą wojną światową duchowni zapoczątkowali ożywioną pracę samokształceniową, pracę społeczną wśród rybaków i chłopów kaszubskich, mającą na celu obronę przed germanizacją. Także świeccy działacze kaszubscy łączą obronę polskości z religią. Słynny Antoni Abraham często zaczynał rozmowę od słów: „Jeśli jesteś Polakiem i wierzysz w Boga...”. Ten sam motyw przewija się w twórczości wybitnych kaszubskich poetów. Hieronim Derdowski napisał w jednym z utworów: „Czujce tu ze serca toni skład nasz apostołści: Nie ma Kaszub bez Polonii, a bez Kaszub Polści”; ten sam autor też kończy refren Hymnu kaszubskiego tak dobrze nam znanymi słowami: „My trzymamy z Bogiem!” Aleksander Majkowski mawiał: „Z Polską łączą nas krew, dzieje i Kościół jeden”.

Nic więc dziwnego, że kiedy w czasie drugiej wojny światowej obie wartości: polskość i wiara zostały zagrożone, Kaszubi, jak zresztą i cały kraj, natychmiast zorganizowali obronę. Gryf Kaszubski, Gryf Pomorski, Gdyńscy Harcerze Szarych Szeregów – ileż te nazwy mówią nam wszystkim!

Droży Bracia i Siostry Kaszubi! Strzeżcie tych wartości i tego dziedzictwa, które stanowi o Waszej tożsamości.

Was wszystkich, Wasze rodziny i wszystkie Wasze sprawy składam u stóp Matki Chrystusa, czczonej w wielu sanktuariach

na tej ziemi, a zwłaszcza w Sianowie i Swarzewie, gdzie od czterystu lat otacza Was opieką Matka Chrystusa jako „Królowa polskiego morza”.

E. Pryczkowski, *Bòże pòmagòj. Jan Paweł II do Kaszubów*, Banino-Pelplin 2005, s. 58

12 lat później Ojciec Święty jeszcze rozszerzył swój apel w Sopocie, mówiąc:

Pozdrawiam lud kaszubski, odwiecznych gospodarzy tej pomorskiej ziemi. Do Was przemawiałem w Gdyni w czerwcu 1987 roku. Pragnę jeszcze raz zachęcić Was, byście nadal strzegli swojej tożsamości, podtrzymywali więzy rodzinne, pogłębiali znajomość swojego języka i starali się przekazywać swoją bogatą tradycję kaszubską młodemu pokoleniu. Trzymajcie z Bogiem zawsze!

„Norda” nr 24 z 18.06.1999 r.

1. Zapiszë swòjima słowama, co papież rzekł do Kaszëbów òb czas pielgrzimczì w Gdini i w Sopòce.
2. Jak Kaszëbi słowa Òjca Swiätégò wëkònelë? Co sã pò nëch pielgrzimkach dzejało, co bë wskazywało, że Kaszëbi wzälë so słowa papieża do serca?
3. Papież w swòjì hòmilii wëgłoszony w Gdini 1987 rokù gòdòł, że wszëtczé sprawë Kaszëbów skłòdò do stóp Christusowi Matczy, òsoblëwie Ti ze Swiònowa i Swòrzewa.
Przëbòczë so, jaczë sanktuaria mòmé na Kaszëbach i w jaczich mòlach je nalézesz. Ò kòzdim z nich pòwiédz i napiszë czile zdaniów.
4. W jubileùszowim rokù 2000 Kaszëbi nawiedzëlë Zemiã Swiätã. Wëczëtòj w teksce, co bëło pòwòdã ti pielgrzimczì.

**Tòblëca
z kaszëbsczim
Òjczë nasz
w Zemi Swiäti**

- Na wdòr pielgrzimczì w jerozolimsczim kòsce Pater Noster òsta pò Kaszëbach pamiątka.
Zapiszë z dostãpných cë ksążków wiadomòscë na témat kòscoła *Pater Noster* (z jaczégò jãzëka je ta pòzwa i co òna òznòczô?).

List Kaszubów do Ojca Świętego

Umiłowany Ojciec Święty

Wypełniając słowa Jego Świątobliwości, skierowane do Kaszubów w Gdyni (1987) i Sopocie (1999), dotyczące troski o zachowanie własnej kultury i rodzinnego języka, dzisiaj – w świętym miejscu, Jerozolimie na Górze Oliwnej w kościele Pater Noster, odsłaniamy i poświęcamy tablicę z tekstem Modlitwy Pańskiej w języku kaszubskim. Kaszubi, pomimo wielu trudnych historycznych prób i doświadczeń, nie zatarcili swojej specyficznej tożsamości, której ważną częścią jest, najbliższy ich sercu, język kaszubski. Zachowali głęboką wiarę, szacunek do tradycji i wartości rodzinnych. Niech ta pielgrzymka, w której uczestniczy ponad 470 kaszubskich pątników, będzie szczególnym wyrazem podziękowania Panu Bogu za ciężką Piotrową pracę Jego Świątobliwości i duchową opiekę, szczególnie nad małymi wspólnotami.

Tego uroczystego dnia pragniemy w imieniu wszystkich Kaszubów – mocno trzymających się katolickiej wiary przodków – podziękować Ojcu Świętemu za ewangeliczne przesłanie, które dociera do kaszubskiej ziemi z Rzymu i każdego innego miejsca, w którym Jego Świątobliwość podejmuje dzieło ewangelizacji.

„Norda” nr 39 z 29.09.2000 r.

5. Jak ju terô wiész, w kòscele Pater Noster òsta kamiannò tòblëca z tekstã **Òjciec nasz** pò kaszëbskù.

Przëzdrzë sã, co na tòblëcë je napisóné.

Òmòwi ji wëzdrzatk, wëzwëskóné farwë.

Ùstalë, w jaczim jãzëkù je nôdpis nad tekstã.

Wëpiszë jiné wiadomòscë, jaczé ò ti tòblëcë nalézesz.

6. Òstatnò pielgrzimka Kaszëbów do Òjca Swiãtégò òdbëła sã w rujanie 2004 rokù w intencji rëchli beatyfikacji biskùpa Kònstantina Dominika.

- Napiszë z dostãpnych cë ksążków czile wiadomòsców ò Słudze Bòzim Kònstantinie Dominikù.
- Co wiész ò Indze Mach i ji kùńszce?

Inga Mach przë robòce

**Òbròz biskùpa
Dominika wëszëti
przez Ingã Mach**

Ò przëpòwiôstkach

Przëstapilë do niego ùczniowie i zapitelë sã: „Czemù wë mówice do nich w przëpòwiôstkach?” Òn jima odpòwiedzôł: „Wama je dóné pòznac krëjamnotë niebiesczégò królestwa, a jima nie je dóné. Bò chto mô, nemù bądze przëdóné i nadto bądze miôł; a chto ni mô, nemù òdbierzą téż to, co mô. Temù mówiã do nich w przëpòwiôstkach, bò òtemklima òczama nie widzą i òtemklima ùszama nie czëją ani nie rozmiejã. Tak sã zjiscywô na nich przëpòwiedniô Izajasza: „Bádzeta słëcha, a nie mdzeta rozmia, bádzeta zdrza, a nie ùdrzita. Bò scwiardło serce tegò lëdu, jich ùszë przëglëchlë i swòje òczë przëmklë, żebë òczama nie widzelë ani ùszama nie czëlë, ani swòjim sercã nie rozmielë i nie nawrócelë sã, żebë jem ùzdrowił”.

Ale szczestlëwë waje òczë, że widzą, ë ùszë waje, że czëją. Bò pò pròwdze, pòwiôdajã wama: Wiele proroków i sprawiedlëwëch chcało widzec to, na co wzérôta, a nie ùdrzelë; i czëc to, co wa czëjeta, a nie ùczëlë.

*Swiãtë Pismiona Nowégò Testamëntu
w przekładze Eugeniusza Gòłãbka,
Ewanielëjô wedle sw. Mateùsza (13, 10-17), Gduńsk – Pelplin 1993*

Słowôrk

przëstapic – podejść
krëjamnota – tajemnica
zjiscëc sã – spëłnić się
wzérac – patrzëc

1. Nalëzë w słowarzu pòlsczégò jãzëka znaczenië słowa *przypowieść* i zapiszë je pò kaszëbskù.
2. Czejbë chcôł przëwòlac znóné słowa – *Chto mô òczë, niech zdrzi, chto mô ùszë, niech słëchô* – mùszôłbë rzec, że kòzdi, co mô ùszë – czëje, a kòzdi chto mô òczë – widzy. Tak równak nié wiedno je. Ò tim prawie naùczô swòjich ùczniów Jezës. Prowadzta w tim témace diskùsjã.

3. Jezësowé gòdanié je zbùdowóné na zasadze procëmnotë.
Wësukôj i zapiszë pôrë scwierdzeniów, co są do se ùprocëm-
nienim.
4. Ùczniowie pitają Jezësa: *Czemù **wë mówicë** do nich w przëpò-
wiôstkach?* Przëbòczë całą wiédzã ò jãzëkòwi znance skrëti
w pòdczorchniãtëch słowach. Zapiszë pasowné tłumaczenié tegò
zdania.
5. Wëpiszë z tekstu czasniczi. W jednym karnie zapiszë dokònóné,
a w drëdżim niedokònóné.
6. Wëbierzë z tekstu 5 òsobòwëch czasników i òkreslë jich fòmë
(òsobã, lëczbã, czas, ùstów, spòsób).
7. Pòdzielë czasniczi z tekstu wedle czasów.
8. Przëzdrzë sã czasnikóm *wama **je dóné**, jim **nie je dóné***.
Są to przedstòwcowie **nòsebnégò ùstówù** (strony biernej).
Òkróm tegò mómë jesz **dzejny ùstów** (stronę czynną) i **nô-
wrotny ùstów** (stronę zwrotną).
 - Zdrzë na przykładë czasników w rozmajitëch ùstawach:
Mëmka **daje** dzeckù bómka. (*dzejny ùstów*)
Bómk **je dóny** dzeckù bez mëmkã. (*nòsebny ùstów*)
Dzeckò **ceszi sã**. (*nôwrotny ùstów*)
 - Czasniczi z tekstu próbùj zapisac we wszëtczich ùstawach.
Bòczë, że niejedne z czasników ni mają nòsebnégò ùstawù.
Taczë zwimë nieprzechòdnyma czasnikama. Wszëtczé jiné
nòležã do karna przechòdnëch czasników.
9. Kaszëbizna mô cekawé ôrtë ùszlégò czasu: prosti (jak w pò-
laszëznie – *jô robił*); òpisowi (słowò miec + znankòwnikòwi
mionoczasnik – *jô móm zrobioné*); archaiczny (słowò bëc w ter-
nym czasie + czasnik w 3. òs. ùszlégò czasu – *jô jem robił*);
zaprzeszłi (*jô jem bëł robił*)
 - Wëbierzë z tekstu przëpòwiescë przykładë czasników do kòż-
dégò ze wspòmniónëch wëzi ùszlëch czasów, czëj taczich ni ma,
tej je ùtwòrzë òd słów pòdónëch w jinym czasie.

Ò pòkòrze

Pòtemù òpòwiedzôł tima rôczonyma przëpòwiôstkã, czej pòstrzegł, jak so wëbiérelë pierszé môle. Gôdôł do nich tak: „Czej ciebie chto pòrôczy na czestã, nie sadôj na pierszim môlu, żebë chtos wôzniészï òd ce nie bëł rôczony przez niego. Tej nen, co waju òbëdwùch mô rôczoné, przïndze a cë rzecze: Pùscë jegò na nen môl! – a të bë mùszôł ze sromòtã przesadnã sã na slédny môl. A czej ciebie pòrôczã, biôj a sadnij na slédnym môlu. Tej przïndze gòspòdôrz, a cë rzecze: Drëchù, przesadnij sã wëzi! – a tej mdzesz miôł ùwôżanié ù wszëtczych gòscy. Bò chto wiôlgùje, bądze pòniżony, a chto sã pòniżô, bądze wëwëższony”.

Swiãté Pismiona Nowégò Testamëntu

w przekładze Eugeniusza Gòłãbka,

Ewanielëjò wedle sw. Łukasza (14, 7-11), Gduńsk – Pelplin 1993

Słowôrk

rôczony – zaproszony

môl – miejsce

czestã – uczta

sromòta – wstyd

slédny – ostatni

drëch – przyjaciel

ùwôżanié – zaszczyt

wiôlgòwac – wywyższać się

1. Òpiszë òbrôz, co przedstòwiô ùcztã. Stosuj wiele słów, co nazëwają znanczi.
2. Zredagùj rôczbã na ùcztã. Bòczë, że mùszisz napisac chto i kògò rôczy, na co, dokãdka i na jakã gòdzënë.
3. Spiszta razã z drëchama kòdeks zachòwaniô sã przë stole.
4. Przeczëtôj przësłòwia: *Dze ce nie proszã, tam nie biôj, dze sã tobie ceszã, tam zazdrzë tej-sej. Chcesz miec drëcha bëlnégò, nie chòdz czãsto do niego.*
Czegò jes sã naùczël z przëpòwiôstczï i przësłòwiów?

Òstatnô Wieczerzô. Fresk Leonardo da Vinci

5. Nazwij wseczëca tegò, co òb czas ùcztë mdze mùszôł przesadnãc z lepszégò placã na gòrszi. Jak mdze sã czuł nen, co gò gòspòdòrz z pòslédnégò môla weznie blëzi se?
6. Napiszë wëpòwiesc, w chtërny ùdokaznisz prôwdzëwòsc rzeczóncki: *Pòkòrné celã dwie krowë cëcô, ale téż òd dwóch mòże dostac pò łbie.*
7. W przëpòwiescë rôczony na czestã mô sadnãc wëzi. To słowò je przëczasnikã, a procëmné do niego wërôz brzëmi: nizi (òba sã w wëższym stãpieniu). Dopiszë procëmné słowa do pòdónëch przëczasników: bliskò, cemno, lëchò, głosno, bòkadno, wiesoło, pòmalë, wiedno, wczas, chùtkò.
 - Napiszë òpòwiôstkã ò swòji ùczce. Staròj sã w ni ùzëc jak nôwicy wëpisónëch wëzi przëczasników.
8. Przëpòwiesc je ò pòkòrze. Pòkòrny człowiek òdczuwô swòjã małosc, niższosc; przëjimô ùniżonã pòstawã wzglãdã kògòs, czegòs; nie bùntëje sã na procëmnotë; je pòlaszczëwi, ùlegli, pòddòwny.
 - Prowadzta diskùsjã na témat pòkòrë. Czë dobrze je takã pòstawã w se miec?

I.10

NAÛCZANIÉ W PRZËPÒWIÔSTKACH

Ò séwôrz

Hewò séwôrz wëszedł sôc. A czej sôł, niejedné zôrna padłë na drogã, nadlecałë ptôchë i wëdzobałë je. Jinszé padłë na kamisté môle, gdzie ni miałë wiele zemi; a wnetk weszłë, bò zemia nie bëła głãbòkô. A czej słuńce wzeszło, wëpôlëlë sã i pòuschłë, bò ni miałë kòrzenia. Zôs jinszé padłë midzë drżón, a drżón wëszosowôł i je zagłësił. Jinszé, przë òstatkù, padłë na òbrodzajną zemiã i dałë żniwò: jedné stokratné, drëdzé szescdziesiątkratné, a jinszé trzëdziescekratné. Chto mô ùszë, niech słëchô.

*Swiãté Pismiona Nowégò Testameńtu w przekładze Eugeniusza Gôłabka,
Ewanieljô wedle sw. Mateusza (13, 3-9), Gduńsk – Pelplin 1993*

1. Wiele tekstów w Biblii je zapisónëch w przëpòwiôstkach. Znajesz ju definicjã przëpòwiescë. Zapiszë swòjima słowama, co to je *przëpòwiôstka*.
2. Z definicji przëpòwiôstczë wëchôdô, że mô òna wiedno jaczis „drëdzé dno”, schòwóné głãbszé znaczenié. Nôczãszczy dzeje sã to przë ùżëcym *alegorii*, *symbolu* czë *przenosni*. Przëbôczë so, co tã ò nich wiész. Chtërne z nich sã ùżëté w naji przëpòwiôstce?
3. Co dzejało sã z zôrnama z naji przëpòwiôstczë? Na spòdlim tekstu dospòrządzë zestôwk.

Słowôrk

drżón – ciernie
wëszosowac
– wystrzelić (wyrosnąć),
rozwinąć się w kłos

môl zasëwkù zôrna	co sã z nim stało

Jak òdbiérôsz wëmòwã przëpòwiôstczî – je òna dobrô czë lëchô?
Mòże pòkrzepic czë zniechãcëc?

4. Jak mëslisz, czë w przëpòwiôstce tak pò pròwdze chòdzy blôs ò séw zòrna czë ò co jinszégò? Òpòwiedzë ò tim.

Pón Jezës dówòł swòjim slëchińcóm òbjasnienia przëpòwiôstków. Do òpòwiôstczî ò séwòrzu téż je òbjasnienié. Przeczëtòj je i òbaczë, czë twòje wniosczî zgòdzają sã z biblijnym òbjasnieniem.

Tak tej wa pòslëchòjta przëpòwiôstczî ò séwòrzu! Do kòzdegò, chtò slëchò słowa ò królestwie, a gò nie rozmieje, przëchòdò zli dëch i wëriwò to, co je zasóné w jegò sercu. Taczégò człowieka òznòczò zòrno zasóné na drodze. Zasóné na kamisté mòle òznòczò tegò, chtò slëchò słowa i dorazu z redoscą je przëjimò, ale ni mò w se kòrzenia, le je niestali. Czej przinòdze cësk abò ùstegòwanié z przëczënë słowa, dorazu zalòmiwò sã.

Zasóné midzë drzón òznòczò tegò, chtò slëchò słowa, ale doczasné kłòpòtë i òmana bògactwa zaglësiwają słowò tak, że òstòwò bez brzadu. Zasóné przë òstatkù na òbrodzajną zemiã òznòczò tegò, chtò slëchò słowa i je rozmieje. Òn téż dówò żniwò: jeden stokratné, drëdzi szescdzesãtkratné, a jinszi trzëdzescëkratné.

*Swiãtë Pismiona Nowégò Testamëntu
w przekłãdze Eugeniusza Gòlãbka,
Ewanieljò wedle sw. Mateusza (13, 18-23), Gduńsk – Pelplin 1993*

- Pòd kòzdim z òrtów zòrna schòwóny je jaczis òrt człowieka. Napiszë w zestòwkù, co dzeje sã z lëdzama, co slëchają zòrnów Bòżich słów.

òrt człowieka	co sã z nim dzeje

5. Co mòże pòwiedzec ò pròwdzëwòscë òpòwiedzónych zdarzeniów. Czë przëpòwiôstka mògła bëc wskòzã dlò robiãcëch na rolë? Czë w teorii to wszëtkò mògło sã zdarzëc?

Co równak wskazëje, że nòuka nie bëła szcerowónò leno do gbùrów, a nawetka wcale nié do nich.

Wëpòwiedzë swòje ùwòdzi.

Słowòrk

cësk – ucisk
ùstegòwanié – przesładowanie
doczasny – doczesny
òmana – ułuda
brzòd – owoc

1. Kaszëbizna mô téż swòje przełożënczi Biblëji. Jakno pierszi przełożënkù całoscë pòdjął sã Eugeniusz Gòłąbk. Przed nim próbòwelë tegò dokònac m. jin. Jan Karnowsczi i Alojzy Nòdzel. *Ewangelie* przełożył ksądz Frãc Grëcza, w przełożënkù Eugeniusza Gòłąbka mómë *Nowi Testameńt* i *Knégã Psalmów*, sztërë Ewanielie przetołmaczył z greczi o. prof. dr hab. Adam Sykòra OFM.
- Òbezdrzë dostãpné cë przekładë i napiszë ò kòżdym z nich czile zdaniów (m.jin. titel, rok wëdaniô, wëdòwca, zamkłosc...)
2. Jaczé jiné dokazë sparłãczoné z religią mô kaszëbizna?
Dowiész sã tegò z pòdónégò niżi tekstu:

Wraz z wchodzeniem kaszubszczyzny do Kościoła trwają prace nad udoskonaleniem tekstów liturgicznych.

Przekładu Pisma Świętego podjęli się ks. prałat Franciszek Grucza, co zostało uwieńczone wydaniem *4 Ewangelje. Kaszëbskô Biblëjô* (1992), i Eugeniusz Gołąbek – *Swiãté Pismiona Nowégò Testameńtu* (1993). Ukazanie się Nowego Testamentu miało epokowe znaczenie dla statusu języka i jego udziału w liturgii mszy świętej. Podobnie było w wypadku modlitewnika *Më trzimómë z Bògã* (1998 – opr. E. Pryczkowski, E. Gołąbek) i jego drugim wydaniem z dedykacją Ojca Świętego: „Bòże pòmagôj, Jan Paweł II, 3 maj 1999”. Rok później ukazała się *Knéga Psalmów* w przekładzie E. Gołąbka. Ukazało się też tłumaczenie z języka greckiego *Ewangelii według św. Marka* (2001) i *Ewangelii według św. Jana* (2007) dokonane przez o. Adama Sikorę. W 2004 r. wydano rozważania pasyjne *Przez krzyż do Bòga* (autor: br. Zbigniew Joskowski), a rok później *Kszëczka*

do nôbòžénstwa. Został również wydany lekcjonarz kaszubski *To je słowò Bòžé* (2007) oraz *Ewanielie na kaszëbsczi tołmaczoné* (2010).

E. Pryczkowski, *Książki liturgiczne*,
[w:] *Kaszubskie teksty i pieśni religijne w edukacji szkolnej*,
Żukowo 2007

**Biblëjô przełożonô
przez ks. Fr. Grëczã**

- Wëkònòj alfabetyczne zestawienié tëch dowodów.
Rôz niech to je spisënk do katalogù titlowégò, a rôz do alfabetycznégò.
- 3. Biblëjô mô wiele frazeologówëch zdrëszeniów. Òbjasnij, co w dzysdniowi gòdce znaczą pòdóné frazeologizmë wżãtë z *Ksãdži nad ksãgama*.

Judaszowé dëtczi, judaszowé plemiã, łazëc jak Judôsz, wòdzëc kògò òd Annasza do Kajfasza, herod baba, przeniesc sã na łono Abrahama, dwòm panóm trudno słužëc, žëc jak Pón Bóg przëkòzòł, widzec w czym pòlc Bózi, marnotrawny syn, niewiérny Tómk, chto szukò – naléze, chto pùkò – wléze, gdowi grosz, miec Salomónowã głowã, matuzalemòwé lata (969), ležec jak Łazôrz, chtëp jak Gòlijôt; co chto zasòł, to zbiérò; nie sądz nikògò, Pón Bóg òd tegò.

- 4. Co lëdze mògą brac z Biblii?
Zapiszë czile swòjich przemészleniów.
- 5. Na témat Boga, Kòscoła i sëmieniégò je wiele rzeczónków. Niechtërne z nich są wòrt pamiãtaniô. Czëtòj rzeczóneczki i òbjasniwòj jich znaczenia.

*Bóg dòł žëcé, dò i radã.
Pón Bóg wszëszczich stwòrził, ale równo nie òsmùkòł.
Bóg różnie daje, jednémù gãs, drëdžémù jaje.
Człowiek z czëstim sëmieniem wëspi sã chòc na kamieniu.
Człowieczò rzecz ùpadnãc, diòblò w ùpòdkù trwac,
anielskò z ùpòdkù wstac.
Dwa razë ksądz tegò samégò kòzaniô nie prawi.*

6. Biblijné tématë towarzilë człowiekòwi w jegò artisticznym dziejanim. Czasã bëłë baro pòczestné, czasã zòs tikałë sã codniowëch spraw. Przikładã taczégò pòdéndzeniô są wiérztczi Tómk Fópchi *Esemesë do Pana Bòga*. Wëchôdô z nich, że z Bògã mòże gadac wiedno i ò wszëtczim.

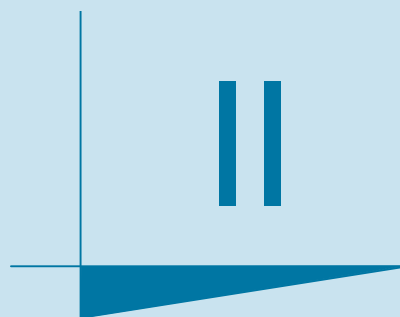
Mòdlëtna przed piątym kòmpùtrã zresetowanim

Wë, co wszëtczé statczy przed sobã môce,
Chtërnémù cwiardé disczi rzekã:
Pòchwòlony!,
Co mejle prowadziye z kòzdi
cyberstronë
Sprawcë, bëm nie zblądzył
w kòmpùtrowi dôce...

Niech mie minie gòrzu szkwół,
Co òtemknąc òkno kòże
I wëszmërgnąc w jasny trón...
- Przed tim chróncë, Dobri Bòże...

T. Fópka, *Esemesë do Pana Bòga*, Gdiniô 2007

- Tematika wiérztë je sparłãczonô z kòmpùterã, ale je nót rzec, że w dokazu pòjawilo sã wiele symboliczni ze swiata marénów. Nalézë te nawleczenia i òbjasnij przëczënë jich ùżëcò.
 - Jaczé ärtisticznë spòsobë òstałë w ti wiérzce ùżëté? Nalézë je i wëpiszë.
 - W drëdżi sztrofce rozgòrzony człowiek chce „wëszmërgnąc w jasny trón” swój kòmpùter. Spróbùjta duńc, co to wërażënië mòże òznaczać. Wedle słowarza B. Sëchtë *trón* to: 1) truteń; 2) darmożjad, leń, próżniak; 3) zły duch (wyraz pojawiający się najczęściej w przekleństwach); 4) pogardliwie dawny dziedzic; 5) w trón (w użyciu przysłówkowym, najczęściej w połączeniu z przymiotnikiem jasny – w jasny trón) wniwecz, na kawałki.
7. Lëdze pòkòzóny w Biblëji abò mòglë bëc mòdlã pòstãpòwaniô, abò jegò przëkòwanim. Zapiszë czile przikładów dobrëch i lëchëch pòstaców, napiszë téż, co za jich przëczënë sã chwòli abò gani.
8. Biblëjô bëła dlô lëdzy wiedno wiòlgã pòdskacënë do ärtisticznégò dziejaniô. Zrób spisënk rozmajitëch dokazów kùnsztu, co mają swój zòczãtk w biblijnëch scenach.

JÄZËK I ZRZESZONÉ Z NIM SPRAWË

Jāzëk czë gwara?

Smātk przëstòł do mie na pòkùsã trzech szkólnëch: dłudżégò Grifelka, cenczégò Piórkã i lëségò Rechùbkã.

– Rzecżë le nama, Mackù, dëcht tak prôwdzëwã prôwdã, żelë Kaszëbi mają jāzëk czë le gwarã?

– Kò tej le zdrzëta! – i wëwalił jem swój jāzëk bùten, jak le dëcht szło.

– Co za pëszny i widzali jāzëk! – zdzëwił sã Grifelk.

– A taczi jāzëk chcã nazewac gwarã – rzekł Piórkò.

– Jāzëk jak szëpla. To wicy jāzor jak jāzëk, ale za gwarã nie szlachùje dëcht nick – zmrëcił lësy Rechùbka.

– A cëż wa terò ò tim mësłita?

– Kò më ù ce w gãbie ùzdrzëlë na jawie, że mòsz dëcht bëlny jāzëk, a je dëcht czëstim, nie je òbłożony ani pryszczëkã, ani bardówką, ani niżódnã gwarã. Më téż mómë kòzdi swój, a kù-reszce kòzdi Kaszëba mò swój jāzëk. A chtëż to mò gwarã w pëskù?

– Kò taczich so szëkòjta kądës dalek, mòże na Kùrpiach abò na Góralëznie.

– A jak takò gwara wëzdrzi?

– To swiāti Pańszi wiedzą. Mòże w tim cos je òd nad-grëzlégò jāzëka abò jaczis jāzëczk rozszczëpióny na kùńcu jak ù żniji, abò wërzëtny jak ù żabë, abò...!

A. Labuda, *Gùczów Mack gòdò*, Gdańsk 1992, s. 41

Słowôrz

1. Przeczëtóny przed sztótã tekst je felietónã.

Co to je felietón? Wëszukòj w słowarzu definicjã tegò słowa i zapiszë jã w zesziwkù.

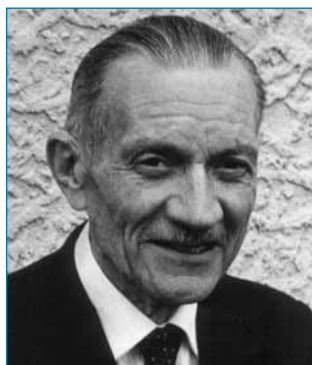
2. Òpòwiedzë, ò czim je gòdka we felietónie A. Labudë „Jāzëk czë gwara”.

widzali – piękny

szëpla – łopata

szlachòwac – być podobnym

bëlny – spory

Aleksander Labuda

ùrodzony w 1902 rokù w Mirochòwie, dze téż chòdzył do szkòłë. W 1923 rokù zdòł maturã w Państwòwim Seminarium dlò Szkòlnëch w Kòscérznie. Òkróm ùczeniò w szkòłach zajimòł sã dzejanim dlò kaszëbsczi spòlëznë: razã z Janã Trepczikã założył Regionalné Zrzeszenié Kaszëbów, redagòwòł *Gryfa Kaszëbsczégò* i Zrzesz Kaszëbską. We wòjnie robił w szkòle w Bączu, ale òstòł wcelony do Wehrmachtu. Wzãti do niewòlë, trafił do Africzi, a tam do pòlsczégò wòjska. Pò wòjnie dali robił jakno szkòlny i dzejòł dlò Kaszëb. Ùmarł 24 rujana 1981 rokù i je pòchòwóny na småtòrzu w Strzëpczu. Z jegò wòżniészich lëteraczych dokazów nòlëzi wspomnãc: felitòné „Gùczów Mack gòdò”, pòeticczé zbiérczi, wskòzë kaszëbsczégò pisënkù, dwajãzëkòwi słowòrz (pòlskò-kaszëbsczi i kaszëbskò-pòlsczi)

3. Wiele znaczeniów słowa „język” pòdaje *Słowòrz pòlsczégò jãzëka*? Przeczëtòj te znaczenia. Wëbierzë te òbjasnienia, co pasëją z dzysészim tekstã – zapiszë je (czë to je blòs jedno znaczenié, czë wicy; ùdokaznij swòjã òdpòwiédz).
4. Wëpiszë przykładë łączlëwòtë słowa „jãzëk” z jinyma słowama (frazéologòwé zdrëszenié). Żlë niechtërné z nich mają przeniósne znaczenié, òpòwiédzë, jak je rozmiejesz.
5. Ùłożë piãc zdaniów, w chtërnëch wëzwëskòsz frazeologòwé zwiãzczi ze słowã „jãzëk”.
6. Przeczëtòj òstatny akapit tekstu. Je w nim gòdka ò rozmajitëch wëzdrzatkach jãzëka. Chto w prziròdce (òkróm wspomniònéch w teksce) mò ciekawi wëzdrzatk jãzëka i do cze to mò mù służëc? Òpòwiédzë ò tim.
7. Słowa we wszëtczich jãzëkach mają swòje spòdleczny fòrmë, a czãsto jesz do te swòje zdrobnienia i zgrëbienia. Òmòwiòné dzysò słowò „jãzëk” téż mò wszëtczé trzë fòrmë. Mòżesz je nalezc w teksce. Wëpiszë je wedle mùstru:

zdrobnienié	spòdlecznò fòrma	zgrëbienié
.....		
8. Ùłożë i òpòwiédzë drëchóm krótkã pòwiòstkã ò grzeczność. Wëzwëskòj w ni mòtiw „pòkazywniò jãzëka” i pòznóné w sòdmim cwiczënkù słowa.
9. Nalézë òbjasnienié słowa *gwara*. Czëtòj je ùwòżno, wëpiszë pòstawòwé znanczi gwarë.
 - Szukòj w jinternece abò jinëch mòlach, jacé gwarë wëstãpùją w Pòlsce. Czë je westrzód nich kaszëbsczi jãzëk?
10. Kaszëbizna nié wiedno bëła ùwòżónò za apartny jãzëk. Bëlë lëdze, co ji nie dówelë taczégò prawa. Z jich zdaniem prowadzy autor felitóna diskùsjã, pròwdã rzec – na dosc szpòrtowny òrt. Òpòwiédz ò tim.

Drżėdzonów Janowi

Lėdze

Przėszlė do mie. Lėdze przėszlė. A jŃ bėl jakbė nimŃ. Ńni przėchŃdelė wiedno wiele razy wedle mie. MŃze czasā, czej co brėkŃwelė, zachŃdelė tėż do mŃji chėczė. Nė a terŃ przėszlė do mie? KŃ doch mie ju dŃwno ni ma. Nie wiedzā Ńni Ń tim?... Aaa! JŃ ju wiėm! DłŃ nich to je to jistnė. Czė jŃ jem, czė mie ni ma...

Wejle, jak Ńni bėlno rozmiejā gadac! Ń lėteraturze, Ń snŃzoce słowa, Ń żėcym, Ń smiercė – alaże! CzėgŃ to sā czlowiek wszėtczėgŃ nie dowiė. MŃszā sā jima lepi przėzdrzec. Wėzdrzā, jakbė jima bėl chto Ńmiarli. Gwėсно sā jima wėdŃwŃ, że to sygnie sā dobrze Ńblėc, a pŃd tim Ńbleczenim dŃ sā skrėc wszėtkŃ to, Ń czym pŃ prŃwdze mėszlā? BlŃs to nie je tak letkŃ.

Mie nie je trzeba wiele, a jŃ wiėm Ń tėch lėdzach to, czėgŃ Ńni nie chcelė, żebė jŃ wiedzŃl. Mie sygnie, jeżlė blŃs na nich wezdrzā. Wiėm ju terŃ, chto przėszedl do mie, a chto dŃ tėch słŃw, co jich tak wiele bėlo wėrzeklė. JŃ doch wiedno gŃdŃl, że lėdze sā malinczi. Tak je gwėс.

Tėch, co rozmiejā żėc, nie je wiele. Tėch, co rozmiejā przėbaczac, jesz mni. Tėch, co rozmiejā żėc dŃ jinszych, ni ma ju wnetka nijak.

Jo, jo... Bėlobė lepi, czejbė zamiast tėch lėdzy, przėszlė tu do mie dwa BiŃlė KŃlpie. PtŃchė bėnŃmni nic nie gŃdajā. BlŃs zdrzā na czlowieka tima Ńczama, jakbė sklėnianyma.

KŃlpie rozmiejā wiele wicy jak lėdze.

A. JabłŃński

ZapamiātŃj

gwara – terytorialna
odmiana jakiegŃ jėzyka

SłŃwŃrk

nimŃ – obok
przechŃdac – przechodzić
zachŃdac – zachodzić
jistnė – istotne
bėlno – piėknie
wezdrzec – spojrzeć
sklėniany – lėniący

5. Przeczëtôj wierztã Fr. Sãdzëcczégò „Naszô mòwa”

Le sã wëszczërzôjta z naszi prosti mòwë
Że cwiardô, za mało piãknô i ùczonô,
Że ni mô dosc zwãkù, szëkòwny bùdowë,
Że cëzym wërazã mòcno pòszczërbionô.

A mòwa ta prostô – przetrwała ju wieczi,
I dobré, i cãżczé czasë, rządë, rodë,
I òdgłos wspòminô dzejów, hen daleczi,
Niejedne ju w gruzach rozsëpóné grodë.

Tu stała na strażë jak wiérny bòjownik
Ù granic nadmòrsczych – nie dzyw, że mô bliznë.
Ni miała téż czasu ùkładać so w słownik,
Bò pòswiãcała sã wcyg dlô Ôjczëznë.

A jak mòrsczé fale, tak zalëw germańsczi
Na niã wcyg nacérôł z wshòdu i zachòdu,
Ni schronić sã mògła na dwór mòżny, pańsczi,
Ni szukać òpieczy pòsród mùrów grodu.

Stąd nie dzyw, że bliznë mô, ranë i szcërbë,
Jak brzëg nasz nadmòrsczi, jak zòłnërz pòłowi,
Ale to ji chwałã, òdznaka i herbë,
Bò taczich nie nosy panek salonowi.

Ta naszô téż mòwa, chòc tak prostô, cwiardô,
Z przërodã sã naszą, z cãżką dolã zrosła
I prostã òznòczô naszą duszã hardã,
Co nóm zwëcãżstwò nad wrogã przëniosła.

I stąd nóm je swiãtô, kòchónô i miłô,
Bò pòwié, co ceszi abò smùcy serce...
I z mòwã legniemë tã téż pòd mòdżilã,
Chòc òna tak bardzo, bardzo w pòniewiérce...

Bò w mòwie ti lasów i szum mòrsczi falë,
I klekòt bòcani, mùzyka kòs, pługa,
I òdzëw òrãżny chwil sławë z òddalë,
I ta nieprzestannô nad nami szaruga.

Fr. Sędzicki, *Naszô mòwa*, [w:] *Modra struna*.
Antologia poezji kaszubskiej, Gdańsk 1973, s. 117-118

Zapamiãtôj

Bylacy – podgrupa Kaszubów zamieszkująca kępę Swarzewską, Oksywską, Pucką i Półwysep Hel, nazwana tak od bylaczenia, czyli wymawiania „l” zamiast „ł”. Na jej obszarze wydzielono co najmniej 6 jej następnych gwar, m.in. gwarę jastarnicką. W twórczości gwarę bylacką widać m.in. u Jana Drzeżdżona, Artura Jabłońskiego, Krystyny Muzy, Augustyna Necla, Mariana Selina.

Język kaszubski.
Poradnik
encyklopedyczny,
red. J. Treder,
Gdańsk 2002, s. 29.

Słowòrk

wëszczërzac sã – naśmiewać się
szëkòwny – elegancki

Fracisz Sądziński

ùrodzył sã 11 strëmiannika
1882 rokù kòle Rotãbarka.

Szkòlë kùńcił
w Rotenbarkù i Kòscérznie.

Òd 1906 rokù mieszkãc
Kòscérznë i aktywny dzie-
jòrz – procënnik germani-
zacji. Tu zetkatë sã jegò

drodzi z Aleksandrã
Majkòwsczim. Jegò drodзи
prowadzylë nié blós przez

Kaszëbë: robił we
Gduńskù, ale téz we War-
szawie, Starogardze, Toru-
niu; pózni nazòtka
w òjcziestëch stronach:

Chònicach, Sopòce,
Gduńskù. Òb czas II wòjnë
ùkriwòt sã i dziejòt
w TOW „Grif Pòmòrszczi”.

Pò wòjnie robił w Gduńsczi
Bibliotece PAN.

We Gduńskù mieszkòt
a 19 lżëkwia 1957 rokù
ùmarł i tu téz, na Sre-
brziskù, je pòchòwóny.

Pisòł przede wszëtczim
wiérztë, napisòł pòmëmë,
pòwiesc historicznã, nowe-
le, zbiéròt bòjczy i piesnie,
pisòł publicystikã,
malowòł.

Òdpòwiedzë na zapëtania zrzeszoné z wiérztã:

- Co wëszczercë mësłã ò naji mòwie? Jakò òna wedle nich je? Zapiszë wniosci.
- Czemù we wiérzce mòże bëc gòdka ò tim, że najò mòwa je cwiardò?
- Z jacégò jãzëka wkradłë sã słowa do naji mòwë („cëzym wërazã mòcno pòszczerbionò”)?
Òbjasnij, czemù tak sã stało. Wëpiszë czile przëkładów taczich wërazów.
- We wiérzce je taczé scwierdzenié: „Mòwa kaszëbskò przetrwała ju wieczy, dobré i cãżczé czasë, rządë, rodë”.
Na spòdlim twòji wiedzë dospòrządżë zestòwk przëkladama z najich dziejów:

dobré czasë	
cãżczé czasë	
rozmajitë rządë	

- Przeczëtòj słowa czwiòrti sztrofczi. Òpòwiedzë, jak je rozmiejesz.
- Mòwa kaszëbskò je takò jak Kaszëbi i to dozwołało jim prze-
trwac.
Jakò òna je? Pòdòj znankòwniczi. W jaczi sztrofcie nalëzesz jin-
fòrmacje ò tim?

6. Kaszëbizna je jãzëkã i mò swòje gwarë. Pòlaszëzna téz mò swòje gwarë.

Kòzdi, chto gòdò pòlską gwarã, je przez Pòlòcha rozmióny,
a Kaszëbë Pòlòch czãsto nie rozmieje.

- Wësukòj doma i wëpiszë przëkladë pòlsczych gwarów i jich pò-
łożenié na karce Pòlsczi.
- Kaszëbizna, jak ju bëło rzeklé, téz mò swoje gwarë. Na zòczatkù
XX wiekù bëło jich 76, dzysò (pò sto latach) szacëje sã tã wie-
lënã na 36 (to dërchá nie je mało). Złożonosc kaszëbszczégò jã-
zëka pòdczorchiwòł w swòjim słowarzu B. Sëchta – ju w titlu je
to zaznaczoné.

Zapiszë titel te słowarza w jegò fùlnym brzëmieniem i bòczë, że
nie je to zarechòwanié kaszëbiznë do gwarów, leno pòkòzanié ji
bòkadoscë jakno jãzëka z mòlowima òtmianama.

SKĄDKA PÒCHÔDÒ KASZĚBSCZI JĄZĚK?

II.3

Zemia rodnô

Zemia rodnô, pëszny kaszëbsczi kraju,
òd Gduńska tu, jaż do Roztoczi bróm!
Të jes snôzô, jak kwiat rozkwitłi w maju.
Ce, taczëznã jô lubòtnã tu móm.

Sambòrów miecz i Swiãtopôłka biôtci
w spôsobie ce dlô nas ùchòwałë.
Twòje jô w przódk bëłny pòcyskóm kwiôtci.
Òdrodë cél Kaszëbóm znów brënie.

Tu jô dali mdã starżã zemi trzimôł
skądka zôczątk rodnô naj rózga mô.
Tu mdã dali domôcëznë sã jimôł.
Jaż zajasni i nama brzôd swój dô.

J. Trepczyk, *Zemia rodnô*,
[w:] *Lecë chòrankò. Pieśni kaszubskie*, Wejherowo 1997, s. 59

1. Wedle słów piosenki „zemia rodnô” cygnie sã òd *Gduńska jaż do Roztoczi bróm*. Pòkazë òba mòle na karce. Òbjasnij jich dzysdniowé pòłożenie.
Zdrzë na dówné kartë i pòwiédz, skądka wżãło sã w piosenki taczé mészlenié ò grańcach Kaszëb.
2. Przeczëtôj jinfòmaccjã ò pòchòdzenim kaszëbsczégò jãzëka.
Pòdczorchnij słowa, co wskazëją na pòchòdzenie kaszëbiznë.

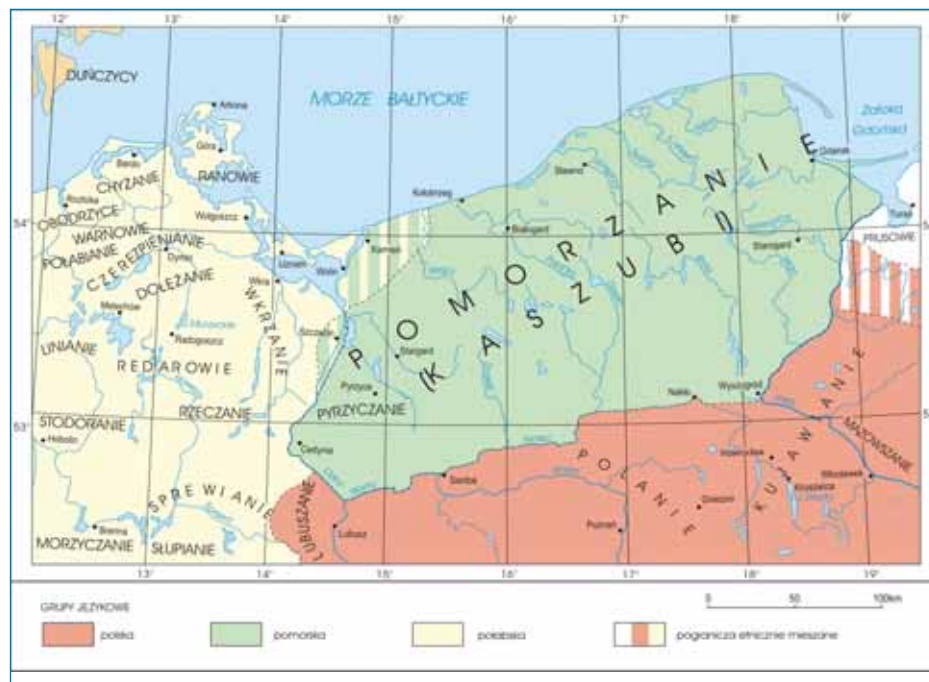
Język kaszubski (etnolekt kaszubski) jest jednym z kilkunastu języków słowiańskich. Wylaniał się wolno z języków lechickich i dialektów pomorskich, ulegając jednocześnie niemal od zarania (około 1000 roku) wpływom dialektów polskich.

Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny,
red. Jerzy Treder, Gdańsk 2002, s. 92

Słowôrk

rodný – ojczysty
taczëzna – ojczyzna
biôtka – bitwa
spôsób – spadek
òdroda – odrodzenie
domôcëzna – swojszczyzna

Pòmòrzé w latach 800-950

3. Z pòdòny wëzi regulczi wëchòdò, że kaszëbizna mò swòje kòrze-
nie w słowiańszczyznach jãzëkach, a téż w pòmòrszczich dialektach.
Czim je kòżdi z nich, dowiesz sã pò przeczëtanim wiadomòsców.

Języki słowiańskie stanowią wspólną rodzinę w obrębie języków indoeuropejskich (od Indii aż do Zachodniej Europy); powstały w wyniku rozpadu w VII wieku hipotetycznego języka prastłowiańskiego. Istnieje kilkanaście języków słowiańskich, w tym dwa martwe: staro-cerkiewno-słowiański i połabski. Z przyczyn historycznych i cech językowych dzieli się na trzy grupy: a) południowosłowiańskie: chorwacki, serbski, słoweński, bułgarski, macedoński, scs; b) wschodniosłowiańskie: rosyjski, ukraiński i białoruski; c) zachodniosłowiańskie: czeski, słowacki, dolno- i górnołużycki, połabski, polski i kaszubski.

Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny,
red. Jerzy Treder, Gdańsk 2002, s. 94

- Zrób niżej zestawienie, co pokaże jak są dzielą słowiańszczyznę jãzëczni.

Języki lechickie to grupa języków w obrębie grupy zachodniosłowiańskiej; należą do nich: połabski, dialekty pomorskie z kaszubszczyzną i obszar językowy polski.

Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny,
red. Jerzy Treder, Gdańsk 2002, s. 93

- Jakô z definicjów je szerszô: jãzëczy słowiańszcë czë lechicczë?

Dialekty pomorskie występują lub występowały na Pomorzu Gdańskim, Pomorzu Zachodnim oraz w Meklemburgii wraz z Rugią. Termin używany jest w odniesieniu do dawnych słowiańskich dialektów, którymi posługiwała się ludność Pomorza przed jej germanizacją.

Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny,
red. Jerzy Treder, Gdańsk 2002, s. 44

- Pòkazë na historiczny karce wëmienioné wëzi môle.
4. Szukôj wiedzë na témat tegò, w jaczi spòsób *Sambòrów miecz i Swiãtopòłka biòtci* ùchòwałë nóm Kaszëbską.
 5. Òstatnô sztrofa mòże bëc téż twòją przësëgą. Napiszë wëpòwiesc, jak jã mòżesz wëpełnic.
 6. Dokôz Trepczika je snôżą piosnã. Nauczë sã ji spiewac.

ZEMIA RODNÔ

1. Ze - miã ro-dnô, pë - szny Ka-szë-bsci kra - ju,
2. Sa - mbë-rów-miecz i Swiã - to-pòr-ka biò - tczì
3. Tu jô da-li mdã stã - rzã ze-mi tczì - mòł

1. Òd Gdu-ńska tu, jaż do Ro-zto-czi bróm!
2. Wspò - so - bie ce dlô nas ù - chò-wa - łë.
3. Skã - dka zô-czãtk rã - dnô naj ró-zga - mò.

1. Të jes sno-zô, jak kwiat raz-kwi-ti w ma - ju.
2. Twò - ji jô w przòdk bë - lny pò-cy-skóm kwiô - tczì.
3. Tu mdã da-li do - mò - cë-znë sã ji - mòł.

1. Ce, ta - tczë-znã jô lu - bò-tnã tu móm.
2. Ò - dro - dë cël Ka - szë-bóm znów brë-nie.
3. Jaż za - ja-sni i na - ma brzôd swój dô.

J. Trepczyk, *Lecë chòrankò*, Wejherowo 1997, s. 59

Aleksander Majkòwsczi

ùrodzony 17 lëpińca 1876 rokù w Kòscérznie. Do progimnazjum zaczął chòdżec w Kòscérznie, pózni ùczył sã w chòniczym gimnazjum. Tam zapisòł sã do krëjamny òrganizacji *Mickiewicz*. Maturã zdòł w 1895 rokù i òsedlił sã w rodny miece. Òd 1897 rokù sztudéra medycynë w Berlinie, pózni w Grifii i Mònachium. Pò skùńczenim studiów robił

Zaklāti zómk i królewiónka

Wëbawi zaklāti zómk! Dòj wòlã zaklāti królewiónce! Jak dobãdziesz, pòwiedzã lëdze, że stòł sã cud. (...)

Czemùż bë nasza zaklātò mòwa kaszëbskò ni miała wstac jak królewiónka i sadnãc na złotim trónie? Czemùż bë nasz lud kaszëbsczi ni miòł sã podniesc ze zemi jak zapadłi zómk? Tec bël czas taczi, że wiòł pòd swòjimi Grifami tësãce wòjska, panów i ricerzi, że bieżòł pò mòrzu w tësãce kòrabli pò cëzé brzedzi, straszny jakno wróg, witóny jakò przëjòcël. Że dzys sã krëje pòd dãbami jednëch Kalwarijskich Gór? Nié lëczba sprawi cud, ale dëch, chtëren w ti lëczbie zaklāti żëje.

A. Majkowski, *Żecé i przigòdë Remùsa*, Gdańsk 2006, s. 281

1. Z tekstu Majkòwsczégò wëchòdò, że lud kaszëbsczi w dòwnëch wiekach bël pòtãgã. Przëbòczë, w jaczych to bëło czasach, chtò tedë jemù przewòdzył.
2. Przëbòczë z historii Pòmòrzò, co sã stało, że pòtãga ta przëszła do ùpòdkù. Jaczé czasë nôbarżi przëcziniłë sã do nikwieniò kaszëbiznë. Òpòwiëdz ò tim, wiadomòscë zapiszë w punktach jakno wniosci.
3. Jednym z gòrszych czasów dlò kaszëbiznë bëło przekazywanié ji zemiów pòd rozmajitëch panów. Czasã kòmunym je téż czas refòrmacji na zemi bëtowsczi, slëpsczi i lãbòrsczi. Dobrze, że z tegò wëszedł chòc jaczi zwësk, bò dwaj pastorowie, co ni mòglë sã dogadac ze swòjima parafianama, przëszëkòwelë dlò nich mòdlëtewniczi w rodny jãzëkù. Stãdka kaszëbizna mò swòje nôstarszë zapisónë tekstë z XVI i XVII wiekù. Przëczëtòj ùwòżno tekst ò pamiątkach kaszëbsczi pismieniznë, pózni wëpiszë je pòsobicã òd nôstarszi do nômlòdszi.

Kaszubskie zabytki językowe i początki tzw. piśmiennictwa kaszubskiego należy wiązać z reformacją, która w pierwszej połowie XVI wieku utrwaliła się na ziemi bytowskiej, słupskiej i lęborskiej przekazanych w lenno książętom zachodniopomorskim.

Za najstarszy druk kaszubski uchodzą „Duchowne piesnie D. Marcina Luthera...” Szymona Krofeya (Gdańsk 1586). Drugim drukiem kaszubskim jest „Mały Catechism Niemiecko Wandalski abo Słowiński...” (Gdańsk 1643) Michała Pontanusa. Egzemplarz tego katechizmu odnalazł Krzysztof Celestyn Mrongowiusz w czasie podróży w okolice Słupska, który przygotował w 1828 jego następne wydanie.

Współoprawne z egzemplarzem druku M. Pontanusa są rękopisy „Pytania dodatkowe o wierze” (1675). W archiwum smołdzińskim znajdowały się też rękopisy „Perykopy smołdzińskie” (1699). Z XVI-XVII wieku pochodzi rękopis „Śpiewnika kaszubskiego”. W 1758 wyszło „Cwiczenie Katechizmowe przez Pytania y Odpowiedzi według Przetłumaczenia Szymona Krofeya”.

Zabytków świeckich jest znacznie mniej. Najpierw wymienić trzeba „Przysięgi słowińskie z Wierchocina” (1706-22). Innego typu świeckim zabytkiem kaszubskim są Przysięgi lenne z Pomorza Zachodniego. Na uwagę zasługuje też zapisany w Gdańsku w 1643 rękopis sztuki pt. „Tragedia o bogaczu y Łazarzu...”.

J. Treder, *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, Gdańsk 2002, s. 244-245

jakno asystent w szpitalu we Gduńsku. Òd 1906 rokù znòwù w Kòscérznie. Jegò doktorsczé drodżi prowadzą bez Gduńsk, Kòscérznã, Tarnowsczé Górë, Sopòt, Kartuzë. W pierszi swiatowi wòjnie służy w prësczim wòjskù jakno doktor. W 1921 rokù żeni sã Aleksandrã Kòmòrowską. Miòł trzë córczi i jednégò sëna. Ùmarł 10 gromicznika 1938 rokù i òstòł pòchówóny na smãtòrzu w Kartuzach. Jegò doróbk w môlu pismieniznë je dosc wiòldżi. Westrzód dokazów są: *Spiéwë i frantówczy, Zdroje Raduni, Historia Kaszubów, Strachë i zràkòwinë, Pòmòrzanie* i wiele jinszych, ale nòwòżniészim je pòwiesc *Żécé i przigòdë Remùsa*.

– Wëpiszë kaszëbsczé pamiãtchi pismieniznë wedle mùstru:

<i>titel</i>	<i>autor</i>	<i>rok</i>
.....		

4. Zapiszë czile wiadomòsców ò autorach dwùch nòstarszych pamiãtków kaszëbschi pismieniznë:

5. Szëmón Krofej bël pastorã w Bëtowie.

W jaczim kòscele ksądz je zwóny pastorã?

Kim bël wspòmnióny w titlu *Piesniów...* S. Krofeja – D. Mòrcën Luther? Zapiszë wiedzã ò nim.

6. Autorã drëdżégò zabëtkù kaszëbschi pismieniznë je Michòł Pontanus. Jak jinaczi gò zwelë?

Słowòrk

dobëc – zwyciężyć

jiscëc sã – martwić się

zmòrny – dokuczliwy

Szëmón Krofej – pastor z Bëtowa

Pontanus bëł pastorã (ju wiész chto to je) przë założonym zbòrze w Smôldzënie.

Wëszukôj i zapiszë, co to je zbór.

- Gdze na karce Kaszëb nôleżi szukac Smôldzëna? Òkreslë môł z nazwanim czerënków swiata.
- Jakô pòdgromada Kaszëbów do niedôwna mia swój môł w òkòlim Smôldzëna? Co sã stało, że jich tam ju ni ma? Szukôj ò tim w kaszëbskich bedekerach.
- Co dzysò cekawégò mòże nalezc w Smôldzënie i w jegò òkòlim? Napiszë taką notatkã dlô wanożników.

Pamiątkòwò tòfla pòświęconô Sz. Krofejowi

Kòscół w Bëtowie – môł, dze pastorã bëł Sz. Krofej

7. Smùtné i lepsze czasë dlô kaszëbiznë są dobrze òpisóné we wierzce Léona Heyczy *Swòbòda*. Przeczëtôj jã i spróbùj do ji słów dopasowac znóné zdarzenia z historii Pòmòrzô.

Bél smùtny czas i cemnô noc,
Gnãbiła nas czartowskô mòc,
Zaklãti bél nasz dóm i próg,
Ù bróm stróžowôł srodzi wróg,
W òkòwë skuł
Pòmòrszczi lud
Przejiscył swégò bëtù czas,
Nòdzeje parmiń znikł i zgasł!

Wtim wòłò głos: Jutrzenczi brzôsk?
Roztôczô ju nad nami blôsk,
Ju mijô noc i switô dzén,
Przed jasnym słuńcã pierzchô cén;
I stôł sã cud,
Pòmòrszczi lud
Ò swim zabëwô zmòrnym snie
I mòcno sã do žécô rwie.

Pòszëmi wiatru reny wiéw,
Pò całi Pòlsce jidze spiéw
Donosny jak Zymùnta zwón:
Nòrodze wstaji z wszëtczych strón!
I zdrzucył trud
Pòmòrszczi lud
I w słuńcu jakbë snôži mój
Rozkwitô nasz swòbòdny krôj!

Minãła noc i przëstôł gróm,
Spaniali rosce Pòlszczi dóm,
A w dziejach jidze nowi czas
I wiôlgô chwała witô nas,
Jak kłosów rzut
Pòmòrszczi lud
Bë nie spòtkôł nas gòrszi los,
Do Bòga sle błagalny głos!

L. Heyke, *Swòbòda*, [w:] *Kaszëbsczé spiéwë*, Gdańsk 1999, s. 101

Léon Heyke

ùrodzony 10 rujana 1885 rokù w Cérzni kòl Czelna. Do szkòłë chòdzył w Bieszkòwicach, pózni do gimnazjum w Wejrowie. Pò maturze, zdóny w 1906 rokù, sztudérowôł teologiã w Pelplinie. W 1910 rokù wëswiãcony na ksãdza. Dali sztudérowôł teologiã we Friburgù i Wrocławiu. Bël jakno wikari na parafiach w Lignowach, Lubawie, Chònicach, Kòscérznie, Chmielnie, Wigòdze i Kartuzach. Òd 1920 rokù prefekt w Państwòwim Seminarium dlô Szkólnëch w Kòscérznie. 16 rujana 1939 rokù zabiti przez hitlerowców razã z jinszima ksãdzama w Szpãgawsczim Lese. Twòrzył przede wszëtczim pòezje, pisôł též dramë, pòwiôstczë i szołobùtczë. Spòd jegò pióra wëszedł pòémat *Dobrogòst i Mitoława*

8. Ò Kaszëbach i kaszëbsczi mòwie pòwstało wiele dokazów. Jednym z piãkniészich je pòwiesc A. Majkòwsczegò, a w ni mòtiw zaklătégò zómkù i królewionczi.
 - Szukôj we wëjimkù (na zôczątkù ùczbë), chto krëje sã pòd symbòlã zapadłégò zómkù i kògùm je zaklătô królewionka.
9. Co wedle twòji ùdbë znaczą słowa: Wëbawi zaklăti zómk! Dôj wolã zaklăti królewionce!
 - Czë mòtiw zapadłégò zómkù i zaklăti królewionczi je nowi, czë czedës ju môsz ò nim czëté?
Jak w nych dokazach sã retalo zómczi i królewionczi?
 - Jak mòże dobëc w retanim kaszëbiznë dzys? Czë kòzdi to mòże robic?
10. Ùtwòrzë familiã słów do wërazu *król*. Tam dze to je mòzłëwé dopiszë równoznaczënë (synonimë) słów (np. królewic, królewion). Przë kòzdim ze słów òkreslë, jaczim òno je dzělã mòwë.
11. Napiszë wëpòwiesc, co bądze zaczina sã òd słów:
Czemùż bë nasza zaklătô mòwa kaszëbskô ni miała wstac jak królewionka i sadnãc na złotim trónie? Tec ...
 abò
Czemùż bë nasz lud kaszëbsczi ni miôt sã podniesc ze zemi jak zapadłi zómk? Doch ...
12. Wëjimk kùnczi sã słowama: *Nié lëczba sprawi cud, ale dëch, chtëren w ti lëczbie zaklăti żëje.*
 - Òpòwiédz ò zdarzeniach, w chtërnëch stało sã tak, że niëwiôlgã sëlã ùdało sã dobëc nad wikszoscã. Czë to je mòżebné?
 - Przëwòlôj przësłowia, jaczé òddôwają mësłë zawiarté w scwierdzenim z cytatu.

ÒJCZĚSTÔ MÒWA

Naszô mòwa

Tczëwôrtńô jes jak dzejów duch,
Co w tobie sã przezérô,
Bò slôdë wdôr i rodny chùch
Wespół z tobą ùmierô...

Tczëwôrtńô jes jak naju gón
Do widu ë do słuńca,
Të szërok mdzesz brzëmia jak zwón,
Na wiedno ë bez kùńca.

Skażonã miôł ce, wej, cëzyńc,
I znikwic chcôł do nédzi,
Le më cë dómë w pałac przinć
I w pierszé sadnąc rédzi.

Ò, mòwò starków! Nad twój zwāk
Nick lepszégò nicht ni mô!
Jô lubiã ce, móm ò ce lāk,
Ce stracëc strach mie zjimô.

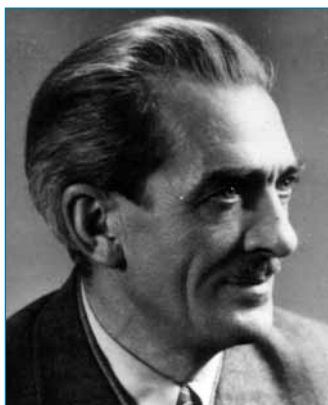
Jô ùkòchôł ce jak no brat
Widzałosc zaczarzonã.
Òd małoscë do stôrëch lat
Jes dlô mie namienionã.

Ò, mòwò starków! Më ce w strój
Òbleczemë bùszny,
Że mdzesz sklënia jak gwiondzów trój,
Jak słuńca wid pëszny!

J. Trepczyk, *Naszô mòwa*,
[w:] T. Lipski, *Remusowi króm*, s. 21

Słowôrk

tczëwôrtńy – czcigodny
slôdë – z tyłu, w tyle
wdôr – pamięć
gón – zagon
skażony – zepsuty
cëzyńc – obcy
znikwic – zniszczyć
néga – reszta
réga – rząd
zaczarzony – zaklęty
namieniony – przeznaczony
bùszny – pyszny
trój – licznie
wid – światło
pëszny – piękny

Jan Trepczik

urodzony 22 rujana 1907 roku w Strėsi Bùdze kòl Mirochòwa. Skùńcił Seminarium dlô Szkólnėch w Kòscérznie, dze sã spòtkòł z ks. Heykã. Przez rok robił w szkòle w Kartuzach, pózni do 1934 roku w Miszewie, skądka bėł przeniosł do Rogòzna we Wiòlgòpòlsce, a w 1936 roku do wsė Tłukawė. W II wòjnie robił w Swiònowie. Pò wòjnie znòwù wròcò do robòtė jakno szkòlny i do dzejaniò dlô Kaszėb: bėł redaktorã kaszėbszczich pismionów, czerownikã karna spiėwòków, wespòłtwòrcã Kaszėbszczégò Zrzeszeniò (dzys ZKP), wespòłzałòzcã Mùzeùm Pismieniznė i Mùzyczi Kaszėbskò-Pòmòrszczi w Wejrowie. Ùmarł 9 stėcznika 1989 roku w Wejrowie, dze je pòchòwóny. Pisòł pòezje, mùzycznė dokazė. Ùsòdzca słowarza pòlskò-kaszėbszczégò.

1. Przeczėtòj ùwòžno wiérztã.
Co mòzesz na ji spòdlim pòwiedzec ò lirėczny òsobie?
Zapiszė swòje wniosczì.
2. Wėpiszė z tekstu wiérztė wszėtczė przėròwnania. Òbjasnij jich znaczeniė.
3. Kaszėbskò mòwa z dzysėszėgò dokazu sztòtama szlachùje za człòwiekã, a sztòtama za czim jinym (za czim?). Wėbierzė te wėjimczì tekstu, co to òbrazėjà i wpiszė do zestòwkù.

Lėdzczė znanczi kaszėbszczi mòwė	Jiné znanczi kaszėbszczi mòwė

4. Napiszė, jak rozmiejesz znaczeniė słów „Mė cė dómė w pałac przinć i w pierszė sadnãc rėdzi.”
5. Napiszė, co tė bė mógł zrobic dlô kaszėbszczi mòwė, żebė zjiscylė sã słowa z òstatny sztrofczi.
6. Wėpiszė ze *Słowarza pòlszczégò jãzėka* co òznòczò słowò „oda”.
7. Wėpòwiedzė swòje mėsłė na tėmat: *Czė wiérztã Jana Trepczika **Kaszėbskò mòwa** mòże nazwac òdã?*
 - Do ti snòzi wiérztė Trepczik napisòł tėż nótė. Spròbùjta zaspiewac pieszniã.
8. Mòtiw kròlewionczì i pałacu wėzwėskòł tėż w swòji pòwiescė *Żėcė i przigòdė Remùsa A. Majkòwsczi*.
 - Jak gwėсно wiėsz, Remùsowi tim razã nie ùdało sã przeniesc kròlewionczì, ale wėmėsłił so jiny spòsòb na retaniė. Robił wiele, żebė jegò pani nalazła sã w przėnòlėżnym ji zòmkù. Spròbùj sã dowiedzec, jak Remùs pòmògòł kròlewionczce sadnãc na swòjim trònie w pałacu. Napiszė ò tim.

NASZÒ MÒWA

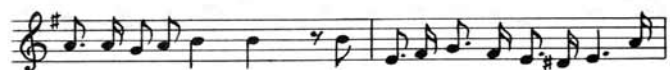
Uroczyście

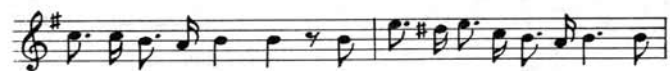
1. Tczë - wòrt- nò jes jak dze-jów duch co
2. Ò mò - wò star- ków nad twój zwãk nick

w ta-bie sã przezë - rô Bò slòde wdôn i rodny chùch Ve-
lepsze - gò nìcht ni mò. Jò lubiã ce móm ò ce lãk ce

-spół z toba, ù - mié - rô. Tczë-wòrt nò jes jak na-jò gón do
stracëc strach mie zjimò. Jò ù - kòchòł ce jak no brat, wi-

wi- du i do słuń-ca Të szerok mdzesz brzemia jak zwón na
- dzałosc za- czarzo - na, òd małoscë do stòrëch lat jes

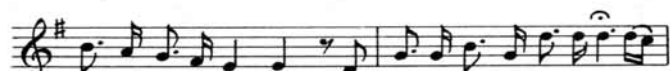
wiedno i bez kùh-ca. Ska-żo - na miòł ce wej cëzyńc i
dlò mie namie-nio - na, W ce dëch, za-rzekłò dësza je i

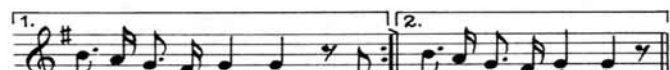
znikwic chcòł do né-dzu Le më cë dó-më wpałac przinć i
serce na-ji lë - du ze zgardë më ce dwigniëmë, roz-

w pierszé sadnãc ré - dzu .1.2.Ò, mò-wò Starków më ce w strój ò-
wi-cò doždòsz cë - du

- ble - czëmë bûszny, że mdzesz sklënia jak gwiozdów trój, jak

słůńca wid pëszny Ò, słůńca wid pëszny !

Słowôrk

bieżëc – płynãc, jechać
kròsa – barwa
procëmny – przeciwny
przezérny – przeźroczysty
lãk – łuk
łòza – leże, schronienie
wdali – przystojny
zaszorzëc – rozpocząc szalec
kòp – łabędz
stanowic sã – zatrzymac się
zëw – głos, wołanie
skażony – zepsuty

J. Trepczyk, *Lecë chòrankò*, Wejherowo 1997, s. 62

Przede mnã bieżëła rzëka zelonomòdri kròsë. Pò procëmnym brzegù szedł w górã biòli zómek. Scanë jegò sã szklëlë kamieniã biòlim jak smieg. Dach sã wspiéròł na słupach wësoczych, toczonëch, w złoté pòdstòwczì i w złoté głowice. Bróma ze zelonomòdrégò, przezérnegò jak wòda kamienia duzim lãkã, na ksztòłt łòż òbjimała wierzeje złoté. Do brómë prowadzëlë stopienie szeroczë, pańszcë, kròsnymi diwanami wësceloné. Przed brómã, jak wartarze mòcny, cëchi a wdali, stojalë duzé drzewa,

òbleczoné jiglëną zelonoczôrną, jaczich jô w žëcu nigdë nie widzôł. Przed drzewami biôli piôsk scelił drogã do rzëczy, a w rzëcem ùzdrzôł głowã w dół drëdżi zómk i drëdżë drzewa jak w zwiercadle.

Czej jem sã dzëwòwôł temù zjawiskù, zaszorzëło na rzëce i pòdplënąłë, jak zôgadczì z cëzégò swiata, dwa wiôldzé kôłpie. Stanowilë sã òne naprocëm mie i dzywnymi òczami zdrzałë. A w jich òczach stojało pëtanié i wiedzô jak skarbë, zatopioné w głãbòczim stawie czôrnégò lasu.

Òczë w òczë z nimi ùczul jem z bòkù zëw, chtëren plënął mie do ùcha milszi niżë mùzyka skrzëpic i flët. A głos ten mówił:

– Wez mie na remiona i przenies przez tã rzékã do mòjégò zómkù!

I ùzdrzôł jem kòł siebie paniã wësoczi ùrodë w sëkniach ze złota i jedwabiu. A bëło mie jednak, jakbëm jã ju znôł z widzeniô. A czej jô na niã pòdniósł òczë, tej jem zawôłôł:

– Mòc Bòskò! Królewionka, co jã smòk strzeże! Kò jô jã widzôł w zelonym widze miesãdzowim, czej jem w stani na mòjim biédnym łózkù plakôł nad nią i nad mòją skażonã gòdkã.

A òna schilëła do mie głowã, w ji włosach, krôsë dozdrëniałégò žëtka, szklëła sã kòruna złotô, i rzekła:

– Znajesz mie! A jô ò tobie wiëm wszëtkò. Nie bój sã, pastuszkù! Wez mie w remiona i przenies przez tã wòdã!

Tak jô zmierzil òkã rzékã, plënącã przede mnã i w ni, jak w zwiercadle, ùzdrzôł jem siebie. Mòli jô wëzdrzôł procëm ti pòstawny pani. (...)

Ale òna mie pòłożëła biôłą rãkã na głowie i rzekła głosã spiéwnym:

– Przeniesë mie, chłopkù, przez tã wòdã. Zdrzë na ten zómk wiôldzi i pëszny naprocëm: Co jeden wiek lëdzczi òn wëchòdzy na jawã głãbòkò ze zemi i zdaje na swòjégò wëbòwcã. Chto mie przeniese przez tã wòdã do zómkù òjców mòjich, tegò tam jak króla przëwitają. Wez mie tedë i zanies przez tã wòdã. Bò wito bądze za pòzdze. Wito sã zapadną biólë mùrë i spaniałë słupë, i wësoczi dach, i złotô bróma, a jeden dludzi wiek człowieka minie na swiece, nim przemówic bądã mògła.

A. Majkowski, *Žëcé i przigòdë Remùsa*,
Gdańsk 2006, s. 37-38

Na kaszëbsczi ôrt

Na kaszëbsczi swójsczi ôrt
Wiedno nóm je spiëwac wôrt,
Czë je smroczno abò dniewò
Niech wiedno naj spiëw rozbrzmiewò.
Chto kaszëbsczégò mô dëcha
Starków swòjich gòdczi slëchò,
Ten do swójszczëznë sã pòli,
Piesnią swòjã zemiã chwòli.
Chwòli lasë na piòszczëti rolë,
Chwòli, co gò ceszi, bòli,
Chwòli wòdë jezórk, Bòltu,
Swégò òjczëstégò sztòltu.
Spiëwò ò łakach zelonëch,
Ò ògardach rozkwitnionëch,
Brzózkach ë chòjnach na pòlu,
Ò górach, tajemnëch mólach.
W piesni pamiątò ò chatce,
Co jã dostòł pò swi matce.
Na kaszëbsczi swójsczi ôrt
Wiedno nóm je spiëwac wôrt.

K. Derc, *Na kaszëbsczi ôrt*,
[w:] *Domôcé słowò zwäczné*, Chmielno 1994, s. 57

Klémás Derc

ùrodzony w 1900 rokù w Gniëddzewie kòl Pùcka. Ju w spòdleczny szkòle miòt wiòldzé zamiłowanie do téatru. W I wòjnie bël wcelony do niemicczégò wòjska, ale znądkä ùcekl. Skùńczil kùrs dlò szkòlnëch a téz dyrektorów lëdowëch téatrów. Òd 1932 rokù bël dyrektorã téatru we Włocławkù. Pierszò wiërzta pòjawiła sã w 1920 rokù. Pòzni pisòł òsoblëwie ò téatrze do rozmajitëch gazëtów. Pò wòjnie robił jakno szkòlny w Gniëddzewie i Wejrowie. Swòje dokazë zebròł i wëdòł w tómiukù *Na kaszëbsczi ôrt*. Ùmarł w 1977 rokù w Wejrowie.

1. Przeczëtòj ùwòżno wiërzttã i zbadòj, czë tã jã dobrze zrozmiòł.
Wëbierzë włòscëwë òdpowiedzë abò dotwòrzë te, co felëjã.
- I. *Na kaszëbsczi swójsczi ôrt* wôrt nóm je spiëwac:
A. nigdë
B. czasã
C. czãsto
D. wiedno

Widzënk na dolëznã Łebë

- II. *Starków gôdczi slëchô, chto mô dëcha...*:
 - A. pòlszczégò
 - B. kaszëbszczégò
 - C. swójszczégò
 - D. cëzégò
- III. Słowò „swójszczëzna” w zdanim *Chto kaszëbszczégò mô dëcha... ten do swójszczëznë sã pôli* znaczy w pòlaszëznie:
 - A. ojczyzna
 - B. własna kultura i jëzyk
 - C. obce wzory
 - D. posiadanie
- IV. *Chto kaszëbszczégò mô dëcha... chwôli*:
 - A. lase, łączi, wòdë, lëdzy
 - B. zemiã, drzewa, Bòlt, ptôchë
 - C. jezórka, Kaszëbë, lasë, piesnie
 - D. zemiã, lasë, jezórka, Bòlt
- V. Zapiszë, ò czym spiéwô ten, *chto kaszëbszczégò mô dëcha*:
- VI. We wiërzce wikszosc czasników je w ternym czasu leno jeden z nich w ùszlim. Nalëzë gò.
- VII. *Lasë roscą na rolë*:
 - A. òbrodzajny
 - B. chùdi
 - C. piôszczëti
 - D. tãdzi

VIII. Taczé słowa jak „slëchô”, „spiwô” nôlëżą do:

- A. epitetów
- B. wërazów, co nasladëją zwãczy
- C. pòrównaniów
- D. przenosiów

IX. Wiërzta je spiãtô jakas klamrã. Zapiszë słowa, co sã tã klamrã:

X. Słowa „smroczo” i „dniewò” nôlëżą do:

- A. przëczasników
- B. jistników
- C. czasników
- D. rechòwników

2. Òpòwiedzë, czemu wòrt je spiwac *na kaszëbsczi swójszi ôrt*? Mòzesz wëzwëskac słowa wiërtzë i téż swòje ùwòdżi. A mòże twòje mészlenié w ti sprawie je jiné? Téż tedë ò tim napiszë i ùdokażë swòje sądë.

3. We wiërzce je taczé scwierdzenié: *Chto kaszëbsczégò mô dëcha... pieszniã swòjã zemiã chwòli*. Napiszë reklamã dlô turistów, w chtërny wëchwòlisz swój sztëczk nôblëższégò òkòlégò.

4. Chto chwòli swòjã zemiã, je patriotã. Kògò, wedle słowarzowi regułę, zwiemë patriotã? Zapiszë tã regułą pò kaszëbskù.

5. Jaromira Labùdda we wiërzce *Mòwa* napisa taczé słowa:

Mòwa – to je dësza lëdu:
Chto jã stracył, stracył siebie!
Nie żdzë znikãdka tej cëdu
Tu na zemi ani w niebie!

J. Labudda, *Mòwa*, [w:] *Dzëczé gãsë*, Gdiniô 2004, s. 221

– Czë zgòdzòsz sã z tim, że dëszą lëdu je mòwa?
Gadòj z drëchama ò tim.

Jaromira Labùdda

ùrodzonô 24 lëżëkwia 1961 rokù w Wejrowie. Córka Aleksandra Labùdë. Szkòłã strëdnã kùnczila w Kartuzach, a filologiã pòlskã na Gduńszim Ùniwersytece. Robi jakno szkòlnô: nôprzòdka w SP na Głòdnicë, pózni w Lëni. Napisa ùczbòwniczi do nôùczë kaszëbsczégò jãzëka zatwierdzone do ùżëtkù w szkòle przez MEN. Wëda wiërtzë, pisze téż binowé dokazë. Aktorka Kabaretu Labud.

III.3

KASZĚBSCZÉ CREDO KARNOWSCZÉGÒ

Jô bëm leno chcôł

I

Jô bëm leno chcôł, żebë twòji mòwë,
Co jã Pón Bóg dół, nie przëkrëłë grobë.

Żebë zawdë précz, tësac lat jesz żëła,
Nigdë twòja chëcz dlô ni klôtka bëła.

Żebë w latny dzónk zapragnãła słuńca,
Lotu smiali krąg nigdë ni miół kùńca.

II

Żebës të ju dôwno cësnał ten twój głupi wstid,
Żebës òkò twòje zbëstrził na szeroczi wid.

Żebës mòwã jak czej zonã całë żëcé miół,
I twe mëslë, ji twe żale całã dëszã dół...

Dôwno bë sã rozwidniła smùtnô „pùstô noc”,
Dalek bë sã òdezwała twòji piesni mòc.

III

Wiém, że téż nóm òstawilë òjce całi skôrb,
Më żesmë gò nie ùzczëlë, nicht gò nie je wôrt!

W môlich chëczach pozamkniãti naszich òjców swiat,
W bôjkach, spiëwach pòzaklãti je jich mësli kwiat.

Ten to skôrb, co òstawilë, jak czej pòla gón,
Żebësmë gò òbrobilë, wzeszedłbë nóm plón!

J. Karnowski, *Jô bëm leno chcôł*,
[w:] T. Lipski, *Remùsowi króm*,
Gdańsk 1990, s. 88

Žniwa na Pažacach

1. Czej przeczëtôsz wiérztã *Jô bëm leno chcôł*, ùzdrzisz, że je òna pòdzielonô na trzë dzéle. W kòżdym z tëch dzélów lirëcznô òsoba gòdô w rozmajitëch czasach. Òbaczë, jaczé sã czasë w kòżdym dzélù, wëpiszë czasniczi i nazwij kòzdi z czasów.
2. Skòrno ò czasnikach gòdka, zapiszë, jaczé òne mògã miec spòsobë:
 - W jaczim spòsobie je czasnik z òstatny sztrofczi *wzeszedłbë nóm plón*?
 - Jak nen czasnik mdze wëzdrzôł w jinëch spòsobach? Zapiszë czasniczi razã z pòzwama spòsobów.
3. W kaszëbsczim rozkazowym spòsobie we wiele czasnikach na kùńcu pisze sã „ë”, na przëmiar: przëniesë, zapiszë, wezdrzë (òkróm czasników, gdzie na kùńcu je „j”, jak w słowach „biôj”, „maluj”...).
Pamiãtajacë ò tim prawidle, przełożë na kaszëbiznã tekst, co je niżi zapisóny:

Chciałbym napisać dziś list do dziadka. Zjadłbym obiad, lecz nie jestem głodny. Przynieś mi widły – powiedziała mama. Zrobilibyście porządek w pokoju – powiedział ojciec do synów. Zagrajcie nam coś ładnego. Józek zaśpiewałby piosenkę. Świat byłby ładny, gdyby nie było złych ludzi. Chcielibyśmy mieć piękne wesele.

Zapamiãtôj

tryb oznajmujący
– òznajmòwnik,
òznajmòwi spòsób

tryb rozkazujący
– rozkazownik,
rozkazowi spòsób

tryb przypuszczający
– zastrzegòwnik,
zastrzegòwi spòsób

Jón Karnowsczi

urodzony 16 maja 1886 roku w Czôrnowie kòl Brusów. Nôùkã pòbiérôł w Collegium Marianum w Pelplinie. Gimnazjum skùńcił w Chònicach i tam zdôł maturã. Tam téż bét nôlężnikã i przednikã krëjamnégo kòła filomatów. Sztudérowôł w Seminarium Dëchòwnym w Pelplinie i Fribùrgù, pózni przeniósł sã na prawò do Wrocławia. Òb czas I swiatowi wòjnë bét prëszczim pòdòficérã.

W 1918 brôł ùdzél w Wiôlgòpòlszim Pòwstanim. Robił w sądze w Toruniu, Czerskù, Chònicach. Ùmarł 2 rujana 1939 roku w szpitalu w Wërziskù i òstôł pòchòwóny w Krostkòwie na Kròjnie. W 1947 roku jégò prochë przeniosłë na smãtòrz w Brusach. Debiutowôł zbiérkã *Nowòtné spiéwë*. Napisôł m. jin. *Bôjkã ò Sòdłatim*, *Scynanié kani* i wiele jinszych dokazów, w tim pòwiòstczi i hùmòresczi.

4. W témace pòjawiło sã słowò „credo”. Wepiszë ze *Słowarza pòl-szczégò jãzëka*, co òno òznôczô:

- Jaczé credo dlô Kaszëbë je zapisóné we wiérzce?
- Czégò chce lirëcznô òsoba òd czëtińca, przed czym przëstrzégô, do czégò namòwiô?

5. Jakô dzys je kòndicjô kaszëbiznë? Czë mòże wëdac jaczé plónë?

- Pamiãtòsz przëpòwiòstkã ò séwcë? Jaczé plónë mòże wëdac zòrno? Zapiszë rechòwniczi jakno przëdné, a tej ùtwòrzë òd nich różné.

- Przëłóżë zdania na kaszëbsczi jãzëk:

Jestem drugi w dzienniku.

To jest nasza pierwsza lekcja.

Co trzecie dziecko wyjechało na wycieczkę.

Nie ma dwunastego uczestnika zawodów sportowych.

Do sześćdziesiątego numeru wszystkie miejsca są zajęte.

Na zbiorce makulatury zarobiliśmy w tym roku trzydziestokrotnie więcej niż w ubiegłym.

- Napiszë wëpòwiesc na témat zrzeszony z zakùńczeniem wiérztë:

Ten to skòrb, co òstawiłë jak czëj pòla gón, żëbësmë gò òbrobilë, wzeszedłbë nóm plón!

6. Dokònoj analizë wiérztë:

- Szukòj w teksce wëjimków, co pòkazëją mòwã jak człowieka.
- Do czégò jész mòwa je przërównónô?
- Òkreslë charakter wëpòwiescë w kòżdym z trzech dzélów dokazu (bòczë na słowa):
I – *Jô bëm leno chcôł...*;
II – *Żëbës të ju dôwno cësnął ten twój głupi wstid...*;
III – *Wiém, że téż nóm òstawiłë òjce całi skòrb (...) nicht gò nie je wôrt).*
- Czë we wiérzce je wiele artisticznëch spòsobów? Jaczé tu sã nalazłë i co mają wëapartnic?

Słowò zadóné

A człowiek? Blós le òn, człowiek, strzód jiněch zějácěch jistot na zemi, mòże sã dogadac, a całé to dzejanié zjiscywô sã przez słowò. Òd ny chwilë, czej człowiek pòwiedzôł pierszé słowò, je òn za to słowò òdpòwiedzalny, bò słowò je kòždémù z nas dóné, ale to słowò je jesz barzi kòždémù z nas zadóné. I bez to prawie kòždi z nas staje sã apòstołã słowa swòji rodny mòwë. Ale jakòż tu trzeba ùważac, jaczé trzeba miec bôczenié, bòc takò krótkò je droga, krótkò je droga òd apòstoła do... Judôsza. I dlôte pëtóm kòždégò òsobno: Czë jes të *apòstołã* swòji rodny kaszëbsczy mòwë, czë téż *Judôszã* mòwë starków, tim, co jã zdradzył?

Ta mòwa naszich starków, ta naj kaszëbskò mòwa je nôswiãt-szim wòltôrzã naji dzejów, na chtërnym zjiscywalë sã nierôz baro kòmùdné i krwawé dzeje. A ten, chto bë bëł dbë, że kaszëbskò mòwa je gòrszò òd jiněch, chto bë chcôł jã zamknąc w scanach swòji chëczë i ani kask dali, to znaczy, że ten sã jesz w zëcym nic nie nauczył, mało, ten zniszczył i pòdeptôł całą erbã pò swòjich starkach...

Zróbma tedë pòrządny rechùnk sëmieniô i òdpòwiédzmë chòc-bë le sobie: Apòstołã jem jô kaszëbiznë czë Judôszã, co przeliczył słowò na dëtczi?

J. Walkusz, *Sztrądã słowa*, Lublin 1996, s. 35-36

1. Òmówi wòrtnotã słowa dónégò człowiekòwi wedle deji z dokazu J. Walkùsza.
2. W teksce gòdò sã, że ùszłota je nôswiãt-szim wòltôrzã dzejów. Ò juwerněch sprawach je gòdka w dokazu A. Asnyka *Do młòdëch*. Przeczëtôj jesz rôz òba tekstë i pòrównôj pòkòzóny w nich pòzdrzatk na ùszlé czasë i nôlëznë nastawienié do nich młòdégò pòkòleniô.

Słowôrk

zjiscëc sã – spëtnic się
bôczenié – uwaga
ùdba – myśl, pomysł
erba – dziedzictwo, spadek

Jón Walkùsz

ùrodzony 27 maja 1955 rokù w Klëkòwi Hëce. Do spòdleczny szkòtë chòdzył w Mscëszëjcach, a do strzédný w Lăbòrgù. Jakno sztudéra Wëžszégò Seminarium Dëchòwnégò w Pelplinie bët przednikă Karna Sztudérów Kaszëbów. W 1980 rokù odebròt swiăceniã ka-płańszcë. Bët na para-fiach w Òsu, Dzałdowie, Gdini, terò profesor Ka-tolëcczégò Lubelsczégò Ùniwersytetu. Z lëteracczich dokazów, chtërnëch je wiele, je nót wspomnăc pierszi zbiérk kaszëbsczich wiérztów *Kańta nòdzeje* i póznieszi *Jantarowi pôcérz*.

Każda epoka ma swe własne cele
I zapomina o wczorajszych snach:
Nieście więc wiedzy pochodnię na czele
I nowy udział bierzcie w wieków dziele,
Przyszłości podnoście gmach!

Ale nie depczcie przeszłości ołtarzy,
Choć macie sami doskonalsze wznieść,
Na nich się jeszcze święty ogień żarzy,
I miłość ludzka stoi tam na straży,
I wy winniście im cześć!

A. Asnyk, *Do młodych*

– Przełożë na kaszëbsczy drëgą sztrofkă tekstu Asnyka.

3. Ùdokaznij pròwdzëwòsc słów z tekstu ks. Walkùsza, w chtërnëch je gòdka, że na wòltòrzu kaszëbiznë *zjiscywałë sã nieròz baro kòmuðné i krwawé dzeje*.

4. Tekst ks. Jana Walkùsza je sparłaczony òsoblëwie ze słowã.

- Zapiszë familiã słów, co sã parłaczi z wërazã „słowò”.
- Pòdzielë wëpisóné słowa na dzélë mòwë. W zestòwkù je jich spisënk.
- Ùłożë z jednym słowã z kòždégò dzëlu mòwë zdanié.

5. Przeczëtòj pòlsczé przësłowia zrzeszoné ze słowã. Wëbierzë so jedno z nich, przełożë na kaszëbsczy i òpiszë zawiartą w nim mësł.

*Dobre słowo lepiej gasi niż wiadro wody.
Gdzie dobre słowa, tam zgoda gotowa.
Łagodnymi słowy wybijesz kłopot z głowy.
Od słowa do słowa, aż boli głowa.
Pomyśl dobrze głowo, nim wymówisz słowo.
Mądrej głowie dość dwie słowie.*

6. Człowiek mòże gadac dzăka temù, że mò rozmajité narzadë do mòwë. Pògadòj przez sztot ò czims i òbserwuj, jaczé narzadë mòwë mùszą sã włącziwac do robòtë. Zapiszë jich pòzwë pò pòl-skù, a z bòkù jich kaszëbsczë pòstacëje.

7. Òpòwiédz, jaką drogã mùszi pòkònac pòwiétrzé z plëców, zebë pòwstało słowò abò zwák.
8. Z dzysészégò tekstu wëchôdô, że leno człowiek ze wszëtczich jistotów na zemi mòże sã dogadac.
Jak rozmiejesz scwierdzenié z tekstu, że *słowò je człowiekòwi dóné, a jesz barzi zadóné?*
 - Zapiszë jiné czasniczi, co jidą ùtwòrzëc òd słowa „dac”
 - Ùzij piąc z zapisónëch czasników w zdaniach.
9. Chto to je apòszoł? Co to znaczy apòstołowac?
 - Co të wiész ò apòszołach z Biblëji? Wëpiszë jich miona.
10. Co to znaczy bëc *apòszołã swòji rodny mòwë*? Czemù je krótkò droga òd apòstoła do Judôsza?
11. Òdpòwiédzë sóm sobie na zapëtanié: *Apòstołã jem jô kaszëbiznë czë Judôszã?* Żlë ju mdzesz gwësny òdpòwiédzë, zapiszë jã.
12. Człowiek mòże ùżiwac gòdczi rozmajice. Ùłożë i zapiszë taczé tekstë, dze bądze widzec (do wibòru): – dobré nastawienié gòdajacégò, – jegò złosc, – ironicznë traktowanié, – smùtk, – wiôlgą redotã, – niepewnosc.
 - Wiele placu w lëdzcim porozmiewanim zajimô gest. Czasã nie trzeba nick mówic, a i tak je wiedzec, ò co jidze. Spróbùj przedstawić te same sytuacje jak weżi blós pòzawerbalnyma spòsobama.
13. Przëszëkùj na spòdlim tekstu J. Walkùsza spisënk arguméntów, co ùdokazniã, że kaszëbskò mòwa je równoprawnò z jinyma i tak samò wòrtnò, (np. je to mòwa naszich starków, bëła swiòdkã rozmajitëch dziejów...)
 - Przëszëkùj z drëchã gòdkã na témat wòrtnotë kaszëbsczi mòwë. Jeden niech próbùje jã ganic, a drëdzi brónic. Wëzwëskòjta przë tim jak nòwicy arguméntów z tekstu.

Zapamiãtòj

jistnik – rzeczownik
znankòwnik – przymiotnik
wielnik (rechòwnik) – liczebnik
czasnik – czasownik
zamiono – zaimek
przëczasnik – przysłówek
wiążëna – spójnik
przëmiónek – przyimek
partikùła – partykuła
wëkrzëcznik – wykrzyknik

III.5

JÄZĚKÒWÉ ZASOBĚ KASZĚBIZNĚ

Słowôrzek

sztridowac sã – klócić się
karno – grupa
gwës – pewnie
dokôz – dzieło
czilenôsce – kilkanaście
króm – sklep

Gôdka ò gôdce

Naturalnym prawã lëdzkòscë je zmièniwanié sã wszëtczégò ò wszëtczych. Rôz zmiànë jidą pòmalni, bez calé wieczy ò tuwò gôdómë ò ewòlucji. Drëdżim razã rzeczë zmièniwają sã flot, ò to je rewòlucjô. Tikô to sã téz jãzëków. Leno czlowiek naùczil sã jakò takò gadac a ju sã z drëdżim pòsztridowôl, dlôte lëdze rozlëzlë sã pò calim swiece, a kòzdé lëdzczé karno, nôprzód kask jin-szima, a pòtemù czësto jinyma zwákama pòzwalo swiat. Stądka wzälë sã wszelejaczé jãzëczy swiata, a je jich kòle 5 tës. a nawetka wicy, bò tegò nìcht zrechòwac bëlno nie rozmieje. Czë to je fejn, że takò jãzëkówò wieża Babel je na swiece? Gwësno jo, bò różny dolmacze mają przënômni co robic.

Jedne jãzëczy dżiną, jinszé zôs dërch sã zmièniwają, a jész jinszé pòwstòwają sztëczno robioné. Do nëch pierszych zrëchòwac mòże pòlabsczi jãzëk slowiańsczi, chtërnym jész czile wieków temù nazòd gòdale mieszkancowie Pòmòrzégò. Do drëdżich nòlëżą prawie jãzëk pòlsczi a kaszëbsczi. Trzeci ôrt to, midzë jinszima esperanto, jãzëk ògłowòslowiańsczi – slovio, klingòńsczi zrëchtowóny na spòdlim filmù *Star Trek* czë gôdka élfów z *Wladcë Piëstrzëniów*. Nòlëpszé w tim je to, że lëdzëska nyma jãzëkama gòdają ò piszą pòwòzné dokazë, a zabòcziwają np. ò kaszëbsczim – le to je ju jinszò bójka.

Chcemë sã zajic tima jãzëkama, co sã zmièniwają, mòże rzec na najich òczach. Kaszëbsczi téz do nich nòlëżi. Dòwni, jak Kaszëbi bëlë pòd krzëżacczim a pózni prëszczim panowanim, te do ny gòdci wpichälë sã niemiecczé słowa. Je jich dosc tëli, kòl 10 %*. Niechtërne są ju dosc czasu zasedzalé ò tak baro nie wadzą, np. bütën, bënë czë doch. Jinszé zôs są baro brzëdkò czëc z kaszëbsczich gąbków, tim barzi, że mómë swòje słowa, np. *blej-fider* to òlówk, a *brële* to òkùlôrë. Òkróm tegò w kaszëbsczim je

wiele słów z jinszych germańskich jãzëków, np. z szwedzcégò, duńscégò, òlãderscégò. (...)

Teròczas kaszëbizna je dosc pòlaszácò, òsoblëwie na pòłnim Kaszëb, le to ni mô dzëwù, bò doch pòlsczi je czëc wszãdze wkòł nas. Slédnyma latama coròz glãbi wchòdają w rozëmë lëdzy, a pòzni bez gãbczi wëlatëją, słówka z anielscégò. Czëc je *łokej*, *jes*, *sory...* ë tak dali, coròz tegò wicy. Môże za czilenòsce lat ùczëjemë w krómie taczé zdanié: *Proszã łan mrozonégò czikena. Hał macz dëtków? Łokej. Fenks. Baj.* Chto wëzgòdnie, co to zna-
czy, ten je richtisz pòliglota.

Roman Drzeżdżon, *Gòdka ò gòdce*, „Norda” z 28 I 2005

* Według badań F. Hinzego, „Wörterbuch und Lautlehre der deutschen Lehnwörter im Pomoranischen (Kaschubischen)”, Berlin 1965, w polszczyźnie jest 3% pożyczek z języka niemieckiego, w kaszubszczyźnie 2% więcej, tj. 5%; wyniki tych badań przedstawił E. Breza w „Literach” 1969, nr 3, s. 32-33.

1. W teksce je gòdka ò wzòjnym wpliwanim na se rozmajitëch jãzëków. Kaszëbizna bëła i dali je pòd taczim cëskã. Z jaczich jãzëków môże nalezc słowa w kaszëbsczim jãzëkù? Jaczi cëzy jãzëk dół ò se znac w czëtónym teksce?
 - Je taczé scwierdzenié, że *chto kaszëbsczi jãzëk znaje, ten z nim òbjedze wszëtczé kraje*. Spróbùj pòprowadzëc diskùsjã na ten témat, argùmentë mòcesz wżãc z tekstu Drzeżdżóna.
2. Pamiãtòsz wiérztã Fr. Sãdzëcczégò *Naszò mòwa*, a òsoblëwie ji pierszą sztrofkã?

*Le sã wëszczërzôjta z naszi prosti mòwë
Że cwiardò, za mało piãknò i ùczonò,
Że ni mô dosc zwãkù, szëkòwny bùdowë,
Że cëzym wërazã mòcno pòszczërbionò.*

- Przewòlòj jesz rôz wszëtczé ùstalenia, co wëjasniwalë ùzëté w ti sztrofie scwierdzenia.
3. Pròwdã je, że w przërównanim z pòlaszëznã kaszëbizna mô ò wiele miészzi zasób słów. Czëtòj nôprzódka, co to je jãzëk.
 - W definicji *jãzëka* wëstąpiło słowò „zasób”.
Co to je „zasób” – nalëżë znaczenié tegò słowa i zapiszë pò kaszëbskù.

Róman Drzeżdżón

ùrodzony 4 sëwnika 1972 rokù w Starzënie. Robi w Mùzeùm Pùcczi Zemi. Pisze wiérztë, satiriczné dokazë, òpòwiòdania i felietónë. Założca Kabaretu Fíf. Jeden z przëdnëch ùtwòrców młodégò pòkòleniégò. Pùblikòwòł w *Pòmëranii*, *Gazëce Nadmòrsczi*, *Òdrodze*, i w *Zymkù* – brzadze Zëndzeniów Młodëch Ùtwòrców Kaszëbsczich.

Zapamiãtòj

jëzyk – zasób wyrazów, zwrotów i form określanych przez reguły gramatyczne, używanych w celu porozumienia się

Zapamiãtôj

jistnik – dzél mòwë, ò chtëren pitómë wszëtczima pëtaniama przëpôdków i mòzemë òdmieniwać prze lëczbë (wikszość z nich) i przez przëpôdczi

Zapamiãtôj

synonim – wyraz blisko-
znaczny, brzmiący ina-
czej, ale znaczący to
samo, np. tata, ojciec

antonim – wyraz o zna-
czeniu przeciwnym, np.
wesoły, smutny

homonim – wyraz o tym
samym brzmieniu i pi-
sowni, ale o różnym
znaczeniu i różnym
pochodzeniu, np. rola
(w sztuce teatralnej
i synonim ziemi)

homofon – takie samo
brzmienie wyrazu, ale
różne znaczenia i pi-
sownia, np. hart, chart

4. Czegò mòzemë miec *zasób*? Dopiszë jistniczi.

5. Przełożë na kaszëbiznã taczi tekst:

*Kwestia określania statusu kaszubszczyzny – jak w ogóle jakie-
gokolwiek etnolektu – to sprawa kryteriów, według których do-
konuje się klasyfikacji...*

– Pòwiédz ò twòji robòce z dolmaczënkã. Czë wszëtkò sã ùdało?
Z czym bël nôwiksi jiwer? Czemù ta robòta szła cë drãgò?

6. Twòje jiwrowanié wżãło sã stãdka, że kaszëbizna mô mni ha-
słów nigle pòlaszëzna. Nie znaczy to równak, że kaszëbizna je we
wszëtczim ùbòższô. Czasã, np. wielëną synonimów, przewiższô
pòlaszëznã (ò tim na przinđny ùczbie).

Wielëna słowiznë w kòżdym jãzëkù zanôlégô òd lëczbë spòd-
lecznëch słów, ale téż òd jich synonimów, antonimów, homòni-
mów i homòfónów.

– Z bòkù sã definicje wëmienionëch wëzi słów. Przeczëtôj je ùwôż-
no, bò przëdadzã cë sã do zrobieniô cwiçzënków.

– Pòdôj przëkładë pòrów wërazów, żebë ùdokaznic, że rozmiëjesz,
co òznôczają pòznóné dzysô słowa.

7. Ùtwòrzë „różã słów” do pòdónëch wërazów. Dopiszë do nich
jich synonimë (czerwónã farwã), antonimë (zielonã), homònimë
(brunã), homòfónë (czôrnã). Żlë nie jidze ùtwòrzëc jaczi pòstacë,
pòstawi takã farwã sztriszcz.

Bóg, zómk, hart, miec

8. Zapiszë w punktach przëczënë, jaczé wplënąłë na to, że kaszëbi-
zna wòlni sã rozwija i dzysô mô we wiele dzëlach żëcô jãzëkówé
fele.

9. Je téż procëmnô teoriã ò trwanim jãzëka. Niechtërny gòdają, że
kaszëbizna dżinie.

– Tak na przëmiar je napisóné we wiërzce A. Nògla *Të kamie*:

dzyrskò – dziarsko,
odważnie, śmiało

Czejbë të kamie gadac mógl,
Jak gadac mògą lédze,
Nie sygłobë cë, kamie, słów,
Nie sygłobë cë, kamie, łzów
Të, kamie, płakôłbë jak drëdżé.

Të, kamie, jes nôlepszi swiôdk,
Jak dzyrskò barnił sã nasz lud,
Jak barnił swòji mòwë tu,
Jak barnił zemiã kòzdi lôsk

Të, kamie, dzysô z nama płacz,
Że chùtkò dżinie mòwa naj.
Niech zmiãkną cwiardé serca ne,
Czej òne ùzdrzą kama łzë.

Dzëczé gãsë. Antologiô kaszëbsczi pòezji, Gdiniô 2004, s. 170

- Lirëcznô òsoba zwrôcô sã do kama jak do człowieka. Taczé pò-jãcé ò kamach wëchôdô prosto ze stôrëch wierzeniów, chtërne dozwałałë wierzëc, że kamë mògą òdczuwac jak człowiek. Z taczégò mészleniô pòwstałë rozmajité pòwiedzenia: *kam bë zapłakôł, kam bë sã zmiłowôł, kam bë sã krajôł z żalu, kam bë zmiãkł*.

Namëslë sã i wëjasnij, co òznôczają pòwiedzenia:

cwiardi jak kam, glëchi jak kam, mô kam miast serca, jak-bë kam w wòdã wrzucił, temù chòc na kamieniu rosce, zabëc w kam, spòd kamienia wëszukac, spac jak kam, wëspac sã chòc na kamieniu, zaprzéc sã w kam.

- Co të mészisz ò przinôdnoce kaszëbiznë i co Kaszëbi mògą zrobic, bë nie dopùscëc do zadżiniãcô jãzëka?
10. Na szczescé są ùrządnicë, co szëkùją ùrządowé zagwësniënié dlô rozwoju kaszëbiznë. Wòżnym dokùmentã je *Ûstów ò nôrodnëch i etnicznych miészëznach a ò regionalnym jãzëkù* (szukôj gò w jinternece i zapòznôj sã z nim). W 2006 rokù w ZKP pòwsta téż *Sztrategiô òchronë i rozwoju kaszëbsczégò jãzëka i kùlturë*. Żlë te dwa dokùmentë ùdô sã wedle jich deji wprowadzëc w żécé, mòże sã stac, że kaszëbizna *sadnie na złotim trónie* chùtchi nigle nóm sã zdôwô i nie mdze mùsza zdżinac.

III.6

KASZĘBI SAMI TWÓRZĄ SWÓJ JĄZĘK

1. Przeczëtôj ùwôžno tekst B. Sëchtë „Twórcze zdolności językowe Kaszubów”.

W poszukiwaniach moich nad materiałami do opracowywanego przeze mnie „Słownika kaszubskiego” napotkałem na zjawisko niezwykle bogatego tworzenia synonimów na oznaczenie pewnych pojęć. Zjawisko to jest tym bardziej zajmujące, że występuje na obszarze językowym stosunkowo niewielkim. Spośród wielu możliwych przykładów przytaczam najbardziej znamienny, mianowicie dotyczący biedronki „*Coccinella septempunctata*”, która niekiedy w słowniku jednej i tej samej miejscowości posiada po kilka nazw, składających się najczęściej z dwóch wyrazów zdrobniałych i zarazem pieszczotliwych.

Biedronka cieszy się u Kaszubów, podobnie jak u wszystkich Polaków i Słowian, wielką czcią. Najprawdopodobniej ta właśnie silna wartość uczuciowa związana z biedronką wpłynęła nie tylko na pieszczotliwe zabarwienie jej określeń, lecz także na bogaty ich zasób.

Zabic bôżą krówkã to wiôłdzi grzech – przestrzegają rodzice swe dzieci. Wprawdzie grożą jej nieraz żartobliwie *zlë mie nie pòwiész, jakô to je gòdzynka, to jô cë karuszk skręcã*, w rzeczywistości jednak nie odważą się jej skrzywdzić ani Bëlôcë znad morza, ani Józczę z Szwajcarii Kaszubskiej, ani Lesôcë spod Wejherowa, ani Krubani spod Brus, ani wreszcie Gochowie spod Borzyszków. Szczególnymi względami obdarzają biedronkę pasturcy, którym zastępuje zegarek na polu. Odwdzięczając się za te szczere uczucie, *Coccinella* odpowiada każdemu, kto ją o porę dnia zapyta. Starczy tylko posadzić ją sobie na dłoni i tak do niej przemówić:

Lëteweczko, paneweczko, pòwiédzkôj mie, jakô to je gòdzynka: pierszô, drëgô... (Puzdrowo).

Z podobną prośbą zwracają się do niej na całych Kaszubach: *Jakô to je gòdzynka*. Stąd poszła jej nazwa *gòdzynka*, *gòdzyneczka*, powtarzająca się obok wielu synonimów prawie na całym obszarze językowym kaszubskim, np. w Leśnie, Lipuszu, Parchowie, Sianowie, Pomieczynie, Łebnie, Wejherowie.

O wielkim poważaniu biedronki świadczą takie jej nazwy, jak np. *patrónka* (Ostrowite koło Borzyszków) oraz wspomniana już ogólnopolska nazwa *bòżô krówka*, występująca sporadycznie na całym omawianym terytorium, szczególnie w środkowych Kaszubach, jak również *matka*, *pani* i *panna* z wszystkimi formami pieszczotliwymi, jakie tylko są możliwe.

I tak na południu, zarówno na Gochach, jak na Zaborach panują określenia typu *bòrowô matka*, *mateczka*, *matinka*, *matineczka*; *matineczka bòroweczka*; *bòroweczka panieneeczka*, *bòrowiônka*, *bòrowka*.

Ponadto pojawia się w Zaborach *bòrowô cotka*, *coteczka*, *cotuszka* (Brusy, Kosobudy)...

Męcikał zwie biedronkę *katarinka*, Dziegiel – *matuszka kruszka*, Wiele – *mrówka*, Karsin – *mróweczka*, Piechowice – *mòróweczka*, panoweczka, Trzebuń – *panieneczka mòróweczka*.

Gdzieniegdzie, jak np. pod Swornegaciami lub pod Parchowem, nazywają ją po prostu *matuszka*, *matineczka*, *matuleczka*.

Kościerzyna podkreśla jej barwę, mówiąc na nią *czerwònô panienka*, tak samo Wojsk, gdzie ją najstarsza generacja nazywa *gagùlecza*, *gagùlinka*. Ostatnia nazwa jest o tyle zajmująca, że gagulka w mowie dzieci pd. Kaszub oznacza ogień i światło...

Do zewnętrznego wyglądu biedronki zdaje się także nawiązywać inna jej nazwa z powiatu kartuskiego, mianowicie *lètewka*, która oznacza także grykę, tatarkę. Bardzo możliwe, że biedronka ze względu na swój drobny kształt, względnie na swoje czarne plamki na skrzydłach mogła się skojarzyć w wyobraźni Kaszubów z ziarnem gryki. Podjazy odzywają się do biedronki wyłącznie „per pan”: *pani lètewka*. Węsiory używają wyjątkowo formy zgrubiałej *lètewnica*, Ramleje natomiast zdrobniałej *lèteweczka*, podobnie Puzdrowo *lèteweczka paneweczka*, Stężyczka Huta *lètewniczka panëwniczka*, Łączyńska Huta *lètewinka*, Mrozy *lètewiònka*. Żukowo zna formę *lètówka* obok *pëtlówka* i *pëtówka* (*pëtk* – coś bardzo małego, drobnego).

Od *krëp*, czyli kaszy, wywodzi swą nazwę *krëpniczka*, *krëpùszka*, *krëpka*, *krëpniczka mączniczka*.

Z półkolistym, mocno wypukłym grzbietem biedronki, względnie z czarnymi na niej kropkami ma zapewne związek inny jej synonim spod Kartuz, mianowicie *makówka* (Gowidlino), *makoweczka pakoweczka* (Zawory), *makowiczka pakowiczka* (Bącka Huta), kojarząca się z przeciętą wzdłuż makówką lub z samym nasieniem.

To samo można by powiedzieć o dość zwartym zasięgu północnym wyrazu *kropelniczka*, począwszy od morza aż po Chwaszczyno...

Na tle powyższych synonimów zarysowują się dość silnie *rączëpòlka* (Bór), *rączuszka* (Jastarnia), *karkukuczka* (Wierzchucino), *popielniczka* (Karwia).

Kępa Oksywska posługuje się dwoma synonimami, z których jeden brzmi *krówka jałowiczka* (Dębogórze), drugi *kruska muszka*. Reda natomiast zamienia *muszkę* w *mëszkę*, która może oznaczać małą mysz lub krowę podobną z koloru do myszy. W pamięci najstarszych mieszkańców Gdyni żyje *parzedliszka*, którą należy odnieść do grupy synonimów *lètewka*, *makówka*, *kropelniczka*, gdzie element wyobrazeniowy mała wysuwa się na pierwsze miejsce.

Poza tym w środkowych Kaszubach występuje zbliżone w treści do poprzednich *prochowiczka*, w Miłoszewie *markowiczka*, w Kętrzynie *popruszka*, w Rozłazinie *kropniczka*. W Osławie Dąbrowie była niegdyś powszechna *pagwiczka* (*pagwic* – guzik). Nie mniej ciekawa jest *malëniczka* z Kujat oraz *dzëgòtka* w Pałubicach.

Do nazw lokalnych należy także nie łącząca się z żadną z przytoczonych grup *pòdlecuska* (Dziemiany), *pòdlecónka* (Lisie Jamy). Godne uwagi są *matoweczka* (Prądzona), *motoweczka* (Mściszewice), *motileczka* (Nakla), *motileczka popieleczka* (Jamno). W Półcznie natrafiłem na synonim *motileczek popieleczek*, który stanowi oboczną postać męską *motileczka popieleczka* z Jamna. Jest to jedyny przykład na rodzaj męski naszego chrząszczyka, jaki zapisałem na obszarze nie tylko Kaszub, lecz także Kociewia i Borów Tucholskich. Tak się przedstawia w ogólnych zarysach kaszubski zasób leksykalny na oznaczenie „biedronki” oraz jego geografia. Stanowi on równocześnie wybitne świadectwo twórczych zdolności językowych Kaszubów.

T. Lipski, *Remùsowi króm*, Gdańsk 1990, s. 164

2. Napiszë notã ò biedronce – tëli, wiele ò ni wiész abò jes w sztãdze nalezc w ksążkach.
3. Pòkazë na karce môle, ò chtërnëch je gòdka w teksce.
4. Wëpiszë môle nòdali wësëniãtë na nordã, pòlnié, pòrénk i zòpad – tak pòwstóną geògrafné grańce pòzwë „biedronka”:
5. Jaczé pòdgromadë Kaszëbów są wëmienioné w teksce? Pòkazë je na karce Kaszëb i pòdòj, jaczé terenë zajmają.
6. Pòliczë w przëblëżenim, ò wiele synonimach pòzwë biedronka je w teksce gòdka.
7. Pòzwë biedronczë òbrazëją, na jaczi zasadze mòże twòrzëc nowe słowa. Wëczëtòj z tekstu spòsobë, wedle chtërnëch Kaszëbi ùtwòrzëlë pòzwë biedronczë. Swòje wniosczë zapiszë w zestòwkù jak niżi.

Pòdstawa twòrzeniô słów	Pòzwë	Mòl
pòwòżanié wërażoné pòłączenim ze słowama: matka, pani	bòrowò matka, mateczka, matinka, matineczka, panieneczka	Pòlnié, Gòchè, Zòbòrë

8. Wëszukòj w *Słowniku synonimów pòlszczégò jãzëka* wiele wërazów na nazwanié „biedronczë” mô pòlaszëzna. Jak to sã mô do kaszëbiznë? Czë wiedno mòże rzec, że kaszëbizna je ùbòższò òd pòlaszëznë?
9. Kaszëbiznie felò wiele słów, co wchòdjã do jãzëka i ni ma dlò nich pòzwów w jistniejący słowniznie. Co mòże robic w taczim przëtròfkù i ò czim nòleżi tedë pamiãtac?

TATCZĚZNA

Zemia kaszëbskô

Chto twòje wòdë nie widzôł, zemia kaszëbskô, taczëzna mòjich przodków, nie znô ce. Nie znô téż twòjã miłą pësznosc a skróm-ną bùsznosc. Chto kréz twòjich niw a pól na rzący zòpach wëpi-chającym samòchòdze abò hùczącym motórze, na trzòskùjącym cuchù abò gwizdzącym kòle przelecy, przespieszi a przedërchô, ni mòże sobie twòjã krëjamną piąknosc a wëgòdną wspaniałosc wëòbrazëc, szkalëje a wadzy na nierówné gòrzësté drodżi, nie-przewidzalné lasë, mizerné lasë, mizerné wioszczi.

Chto ale piechti przez twòje plónë a lasë, twòje szónë a wrzo-së, przez twòje wądolë a parowë, przez twòje rãbiska a zarosła wãdriwô, twòje górë a dolënë pòstrégô, w twòje rzëszczé rzëczy a mòdré jezora ôpen ôkã zdrzi, chto twòje gòscynné wioszczi a na płòszczëznie rozdrzuconé pùstczi nawiedzô, chto tã chãtnosc, prostotã, szpórownosc twòjich mieszkãnców pòznô, tã skróm-nosc, kórnosc a sromòtnosc twòjich córk widiwô, ten leżi przë twòjich piersach a ssô pełen òtëchë przerosłosc, miłosc a pôch-nosc taczëznë w swòje serce jak niemòwłatkò z piersë mëmczi zdrowié a sëlë ssô. Òn zaznô twòji kròjnë snôżã przepësznosc, twòjich wód swięcącëch żorgalnã robòtnosc, czëje twòje żëwë òddichanié, twégò serca wesołé bicé, twégò žëcò rëchlëwé rë-szenié. Jemù stanie sã kòžderny kamiszk, kòždernô roslëna, kòžderné zwierzã bratinã, bò jak òn, tak ë tã są dzëlëczy ti jist-ny mëmczëny zemi kaszëbsczi, chtërna wszëtczëmù stwòrze-niu żëwnotã a strzimanié pòdôwô. Do ni czëje sã przëcygniony a przëwiązóny całã dësżã, całim sercã a wszëtczima swòjima sëlama, w ni tkwią jegò dobrobëtu krzepczé kòrzenie.

Przez cãg cali płòszczëznë kaszëbsczi plënie Redëniô, chùtkò a pòpãdlëwie òd zdrzòdła do wëplëwù w krącącym a wijącym sã biegù, przez wądolë a dolënë, jak szerokò swięcącò żëła żëwòt-nô, wedle gór a pagórków, wedle cemnëch lasów a ùrodzajnëch

Słowôrk

pësznosc – piękność, okaza-
łość, wspaniałość
bùsznosc – pyszność
kréz – obwód, okrąg, powiat
trzòskùjący – hałasujący
cuch – pociąg
przedërchac – pokonać
krëjamny – tajemniczy
szónë – zarośla
wądól – jar
rãbiskò – zrąb
rzëskò – rześko, żwawo
ôpen – otwarty
szpórownosc – oszczędność
sromòtnosc – wstydlivość
żorgac – starać się
dzëlëk – częśćka
jistny – ten sam
szpëc – wierchołek
sapisti – mulisty
kaluga – kaluża
smùg – mały kawałek pola

Alojzy Bùdzysz

ùrodzony w 1874 roku w Swiecënie. Gimnazjum kùńczył w Pelplinie. Późni ùczył sã w Seminarium dlô Szkólných w Grëdządzu. Pierszą robòtã jakno szkólny rozpòczął w Dominierzu, pòtemù robił w Szemùdze, Wiczlinie i Mrzezënie. Że bël słabégò zdrowiô, mùszôł skùńczëc z robòtã szkólnégò. Pisanié zaczął pò 1912 roku, czej miôł ju wiele czasu na to. Pisôł òsoblëwie wiesoté pòwiôstczy, facecje, anegdotë i wice. Ùmarł w 1934 roku w Pùckù.

pól. Nad ji brzegama stoją licznë wse a zwãk zwònów kòscelnych rozlégô sã przez całą òkòlëcã. W krãgù ji dopłëwów pòdnòszają wësawë Kaszëbsczi Szwajcarëji, chtërných nôwësziszpëc, Góra Szénbarskô, nôwëszszô góra je midzë niemiecczim Harzã a rëszczima pògòrzama Waldaju. Kòle Redëni a w ji łożu jak perlë rózańca régùją sã jezora nad jezorama, môlé a wiôldzé, wąsczé a szeroczé, snòdczé a głãbòczé, czësté a sapisté, wszëtczé fùl niemégò zëcò dôwają mieszkańcóm sąsëdných wiosk zatrudnienié a zòróbk.

W pòlniu twòjich grańc, zemia kaszëbskô, leżi Jezoro Wdzydzczé, a w pólnocë, bezmało nad sztrądã mòrsczim, Żarnowsczé, przez chtërno Piòsznica swój biég bierze. Midzë tëma rozpriskóné a rozsëpóné leżã niedozliczalnë stawë, kałodzi, łuczci, smùdzi, bagna, błota, jezora jak gwòłtã nadzwëczajnym rozprëszczoné na całim kraju mòdré krople (...)

A. Budzisz, *Zemia kaszëbskô* (wëjimk),
[w:] T. Lipski, *Remùsowi króm*, Gdańsk 1990, s. 33-34

1. Ùłożë do tekstu Bùdzysza test. Zadôj w nim dzesãc zapëtaniów. Zrób to przë ùżëcym testu wibòru – do kòżdégò zapëtania dôj pò sztërë òdpòwiëdzë, w tim jednã dobrã.
2. Jak nôleżi zwiedzac kaszëbską zemiã, żebë jã dobrze pòznac? Nazwij i wëpiszë wseczëca, jaczé ògarnã wanożnika, czej nen pòznô dobrze kaszëbską zemiã.
 - Òpòwiëdz, co widzysz na òdjimkù kòle tekstu. Starôj sã mówic téż ò wseczëcach, jaczé tak snôzi widzënk mòże wëwòlac.
3. Ò jaczych môlach z kaszëbsczi zemi je w teksce gòdka? Pòkazë je na karce Kaszëb.
4. Szukôj òpisënkù Redëni w teksce. Przeczëtôj gò ùwôżno. Na spòdlim tekstu òpiszë òkòlë Redëni.
 - Zapiszë z dostãpných cë ksążków wiadomòscë ò Redëni.
5. W pierszim zdanim tekstu je ùżëté słowò „tatzëzna”. Jaczé jiné słowa mògå je zastãpic?
 - Czëtôj sinonimë i ùzij jich w zdaniach: *tatzëzna*, *tatkòwizna*, *domòcëzna*, *domòcëna*, *domòctwò*, *najizna*, *naszëzna*, *swòjszczëzna*, *òjczëzna*, *òjcowizna*.

Widzënk z Wieżęcë

6. Przeczëtôj uwôżno wierztã Jana Trepczika *Najô ôjczëzna*, w chtërny téż je gôdka ò taczëznie.

Jakùż pësnô jes mie Kaszëbskô,
 Jakùż snôżi je twój strój,
 Jakùż farwné twòje ùstronë,
 Co tak redëją zdrok mój!

Të zarzekli chòwiesz w se pòzdratk
 Lasë, wãdolë strzód gór,
 Dze jak kwiatë leżą przezérné,
 Trójné gladzënë jezór.

W ce rodną jô czëjã chòrankã,
 Wiarë swiãti łiskô gón,
 I zabëtô dziejów pòwiescô
 Widnô strzód twòjich ùstrón.

Cë wic pòczestnosc òddôwómë,
 Żëcé nasze z tobą zdôwómë,
 Bò nad brëslëjącym Bôłtã je
 Najô ôjczëzna i môł!

J. Trepczyk, *Lecë chòrankò*, Wejherowo 1997, s. 79

Słowôrk

ùstronë – zakątki
 zarzekli – zakłëty
 pòzdratk – widok
 chòranka – piosenka
 pòczestnosc – poszanowanie
 zdôwac – łączyć

NAJÔ ÒJCZĘZNA

1. Ja - kùż pë - sznô jes mie Ka - szë - bskô!
 2. Të za - rze - kłi chò - wiesz w se pò - zdrzatk:
 3. Ù ce ro - dna, czë - jã chò - ra - nkã,

1. Ja - kùż snô - zi je twój strój! Ja - kùż fa - rwné twòje
 2. La - së, wã - do - lë strzód gór, Gdzie jak kwiatë le - żã
 3. Wia - në swiã - ti ti - skò gón, A za - bë - tó dziejów

1. ù - stro - në, Co tak re - dë - ja zdrok mój.
 2. prze - zë - rnë, Trój - né gla - dzënë je - zór.
 3. pò - wie - sca Wi - dniò kbl twójich ù - strón.

1-3. Ce wic pò - czestnosc bô - dô - wó - më,

1-3. Żë - cë na - szë zto - bã zdô - wó - më. Bò nad brëz - lë - jã - cym

1-3. Bò - łtã je Na - jô bô - czëzna ë mól.

– Lirëcznô òsoba z ti wiërtë mô swòje òdczëca, jak òpòwiôdôcz z tekstu Bùdzysza. Pòwiëdz, w czym ne dwa dokazë sã juwerné.

– Przełożë tekst wiërtë na pòlaszëznã.
 Do ti wiërtë je téż melodiô, nauczë sã ją spiëwac.

2. Przeczëtôj ùwôżno taczë słowa z wiërtë:

pòczestnosc

chòranka

Pòdzielë te słowa na szlabizë. Wëmówiôj glosno dzëlëczy słów i slëchôj, czë wszëtczé gòdôsz jednakò. Jaczé sã twoje ùwòdżi?

– Czej czëtôsz słowa „pòczestnosc” i „chòranka”, to jaczé szlabizë sã mòcni wëmówiöné?

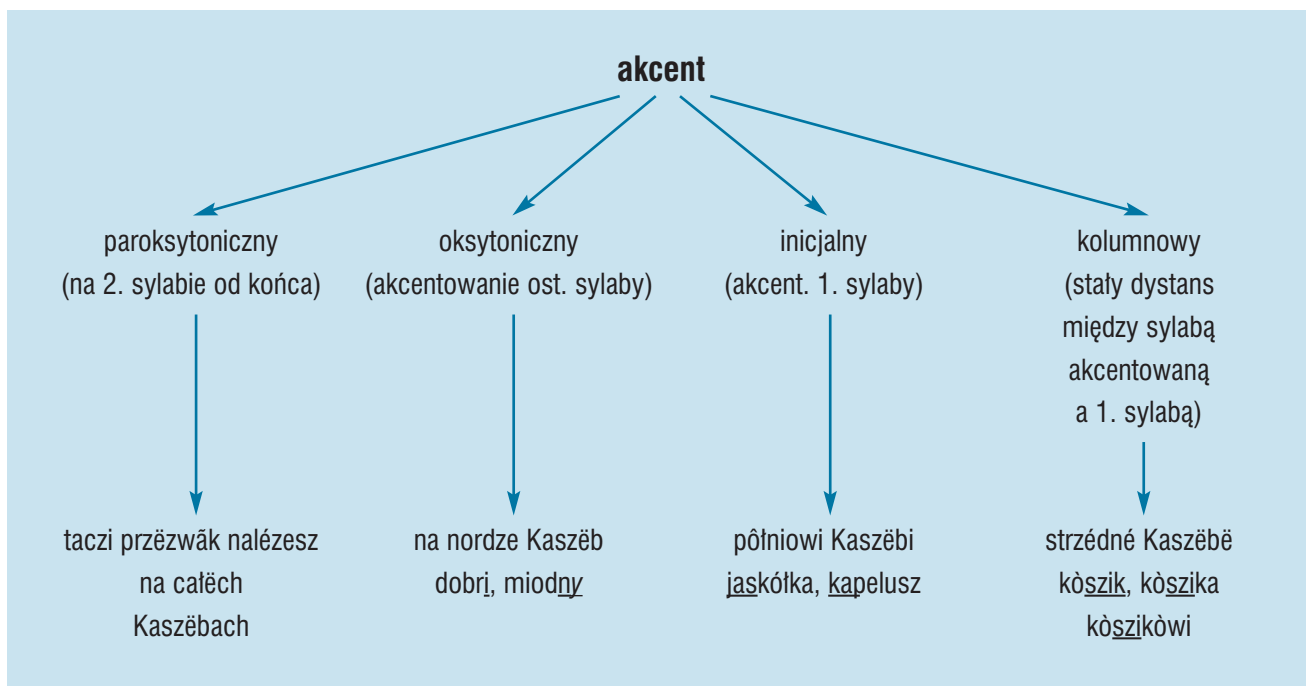
– Terô zaspiëwôj sztëczk pìesni, dze sã te słowa i òbaczë, czë przëzwãk dali je w tim samym môle.

Zapamiãtôj

Wëmówiającë słowa, stosëjemë w nich przëzwãk (akcent).

Przëzwãk to je mòcniészë wëmówiëné jedny ze szlabizów w słowie. Kaszëbizna je tak farwnô, że mòże miec przëzwãk w kòżdym môle w słowie.

3. Zanołezno òd te, na jaką szlabizã przëpòdò przëzwãk, nadòwò mù sã pòzwã:

- Piszta dzysészã wiërtã na tòflë i stòwiòjta nad szlabizama z przëzwãkã sztriszczì.
- Kòzdé z pòdònëch niżi karnów słów lepi niż jiné pasëje z jaczims òrtã przëzwãkù. Przepiszë wszëtkò do zesziwka i wpiszë w klamrë przë słowach pòzwã tegò przëzwãkù.

<i>spiewò, synkù, pëszno, szklama</i>	(.....)
<i>dobri, miodny, mitezi, piehti, wczorò, lepi, drozi</i>	(.....)
<i>kòszik, kòszika, kòszikòwi, czarownica, czarownic</i>	(.....)
<i>kapelus, kapelusze, jaskùlecza</i>	(.....)

4. Òpiszë słowno zemiã kaszëbską pòkòzónã we wiërzce J. Trep-czika. Staròj sã w tim òpisënkù wëzwëskac wszëtczé elementë, ò jaczich pòëta wspòminò.
5. Czë twòje òkòlë je téz tak snòzé jak to we wiërzce. A mòże jesz piãkniészë? Òpiszë je w zesziwkù.

IV.2

W ZDROWIM CELE ZDROWI DUCH

Zela na pòmòc i lékòwanié

Bò wej le! – mówił Michôł dali. – Są chòroscë taczé, co le z wiérzchù psëją, jak nie przëmiérzającë gapa psëje dach. Taczimi chòroscami są parchë, ług, strzelén, swiniòk, òbiég, pieczelny òdżin, różò. Jak je òd razu nie wënëkòsz, mògą do zemi dostac człowieka smiertelnégò. Króm tich są chòrosce òd strzódka. Te są ju gòrszé. Bò czej méster chałupë nie wërëchtowôł za wògą abò wsadził zgnitą balkã miedzë zdrowé drzewò, chałupa zaczinô sã wãbierzëc, a nie wiész, chdze sedzy skaza. Niejeden człowiek przëchòdzy na swiat nie-zrëchtowóny i spróchniałégò gnòta. – Tej jesz są chòrosce, co z dopùszczeniô Bòzégò wlëzają w człowieka. Pón Bóg lëtoscëwi na pòczàtkù swiata zasòł procëm nim rozmajité zela na pòmòc i lékòwanié. A jò zebròł i dół pòswiãcëc w Matkã Bòską Zélną jich wiele. Móm jò tam w chałupie nokce, wikã, makòwicã, bëlëcã, rutã, pòkrãtnik, zòłté knapczy, kòscelnicã, lewãdã, kòper, kòlãder, zòrna słunecznika, ùrazowé drzewò, spikã, klòsztorny kwiat, gòzdzycki, biółą kòniczënë, czerwioné baranczi, slòz, gòrczëcã, òsmòzé, szalwijã, bòzé drzewkò, pannienci, krzizowé drzewò, gromòwé zelé. Ale zòdno z tich zél nie je lékã na twòjã chòrosc. Znajã ciebie òd knòpa. Tës jòdòł, jak sã nôlezi, tës rósł jak chòjeczka w lese. Le w głowã cë wierã chdzeròz nachòdzëło, ale gnòta bël jes mòcnégò i zdrowi miazdrë. Nie bãdze jinaczi, le że cë je co zadóné, a òd tegò dësza twòja je ùraszłò i miòzga cë sã òd strzòdkù psëje.

A. Majkowski, *Żëcé i przigòdë Remùsa*, Gdańsk 2006, s. 99

1. Wëpiszë z tekstu pòzwë chòrosców, ò jaczych tu je gòdka. Dopiszë jich pòlszcé znaczenia.
 - Czë ò pòkòzónëch na malënkach roslënach bëła gòdka w teksce? Nalézë i zapiszë jich kaszëbsczé pòzwë.
2. Na jaczé dwa dzéle dzeli Michôł wszëtczé chòroscë? Jaczé z nich są wedle niego gòrszé? A jaczé je twòje zdanié w ti sprawie? Prowadzta z drëchama gòdkã ò tim.
3. Michôł, gòdając z Remùsã ò chòroscach, przërównòł chòrobã dësze do lëchò wëkònóny robòtë (kògò?). Nalézë nen wëjimk

Zela (od lewej: nagietek lekarski, lawenda wąskolistna, koper ogrodowy, kolendra siewna)

i przeczëtôj jesz rôz. Wëłożë pò swòjémù, co òznôczają zwro-
të: *wërchetowac chatupã za wôgã, wsadzëc zgnitã balkã midzë
zdrowé drzewò, chatupa sã wãbierzi, dzes sedzy skaza.*

4. Pierwi na wszelejaczé chòrosce w kòzdi chëczë bëło zelé. Jaczé zela mô w swòji chëczë Michôł? Wëpiszë je i przë ùżëcym słowa-
rza spróbùj przëlôżëc na pòlschi jãzëk.
- Czë ù ce doma téz sã ùżiwò czasã zelégò na rozmajité chòrosce?
Jaczé zelé je ù waji w ùżëtkù i na co òno pòmôgô?
5. Sporządzë zélnik. Za pòspòdlé do jegò wëkònaniô wez wë-
mienioné w dzysészim wëjimkù zela, ale szukôj téz jinëch do
twòjégò zbiérkù, bò na gwës wszëtczé nie sã w teksce wëmie-
nioné.
6. Kaszëbi zbiérelë zelé i dôwelë je pòswiãcëc. W jaczé swiãto sã
swiãcy zelé i czedë to swiãto przëpòdô? Zapiszë wszëtczé wia-
domòscë.
7. Zazdrzë do ùczbë *Ò apòstolstwie mòwë*. Tam bëła gòdka, że
człowiekòwi òstało *dóné* słowò, wicy je òno mù nawetka *zadóné*.
W dzysészim teksce téz je ùżëté słowò „zadóné”. Przeczëtôj

Zapamiãtôj

zwrot – zdrëszeniã słów,
w chtëny spòdleczną
rolã mô czasnik, a całosc
stanowi czãsto ùżiwónã
w jãzëkù kòstrukcjã

tekst z jegò òkòlégò i pòwiédz, czë mô to słowò ù Majkòwsczegò taczé samò znaczenié jak ù ks. Walkùsa?

- Dlò òbjasnieniò sprawë przeczëtòj hasło „zadanié”, „zadòwanié” ze słowarza Sëchtë. Pòprowadzta rozmòwã na témat zadòwaniò i lédowëch spòsobów na nie.

8. Czëtòj tekst, co je nizi. Dòj òsoblëwi bôczënk na pòdsztrëchniãté słowa.

Znajeta wa jaczi spòsób na *bardawicë*?

Mòże mùszi wstac ò pòrénk i z pierszim *parmieniã* słuńca jic w las szëkac kwiatu parpacë? A mòże dobré są jagòdë smarglënë?

Jò chcòł wëpròbòwac jeden z nëch spòsobów. Na starzë mòjégò spikù stojł bùdnik. Skòrno òn le zazwònił, przecarł jem *skar-nie* i wëskòczył za *parg* chëczë jaż sã ùrzasł mój drëch *warbel*, co so ùwił gniôzdkò pòd wistòwkã. W gòrscë trzimòł jem grónk – mòże sã do cze w lese przëdò, chòcbë do nëch smarglënowëch jagód. Na grëbszégò zwiërza wzał jem *barń* pòd pòstacã sãkatégò czija. Czej jem wëchòdòł ze *zògardë*, nad głowã zaskrzecza mie *warna*. W ji głosù ùczël jem òstrã wëmówkã. To mie dało na mëslenié. Miast lezc do lasa, ùdbòł jem so jic na banowiszczë i jachac do *gardu*. Tam doch są mądri doktorzë, co na taczi tòczel, jak *bardówczë*, nalëzã radã.

włòsny tekst autorczë – D. Pioch

9. A wa znajeta jaczi spòsób na bardawice? Co wa ò nich wiéta? Jak je mòże wëgùbic wedle lédowégò lékarzeniò?

10. Wëpiszë ze słowarza J. Trepczika kaszëbsczë pòzwë słowa „brodawka”.

- Jaczé synonimë mô polskò pòzwa „brodawka”? Zapiszë je.
- Czim jinaczã sã òd se taczé dwie pòzwë: „bardówka”, „bardawica”?
- Wëpiszë wszëtczë frazeologòwë zdrëszënë ze słowã „bardówka”.

11. Dlò czëkawòtë przeczëtòj, co ò bardawicach i spòsobach na jich pòzbëcé, wedle lédowégò lékòwaniò, mòże nalezc w *Słowarzu* B. Sëchtë.

Słowôrzek

smarglëna – czeremcha
skarń – twarz
wistòwk – ganek
banowiszczë – dworzec
tòczel – zmartwienie

Na nitce zrobic tĕli wāżelków, wiele je bardówków, a tej zaniesc nitkã na krżizewą drogã abò pòd swinié kòrëtkò. Czej ta nitka tam zgnije, to te bardówczy zdżiną. Albo: Dobrze je bardówkã nitkã zawiązac i mòcno zażąc abò skòczka na niã pòsadzëc, cobë òn jã wëgrizł. Albo: Nacerac bardówczy rozcãtą przed żniwami bŭlwą, a tej jã zakòpac w zemiã abò zatknąc pòd dakã. Skòrno bŭlwa zgnije, zdżiną bardówczy. Gòrzi, czej bŭlwa wëpùscy kła. Zamiast zdżinąc, bardówczy sã pomnożq. Albo: Bardówczy zdżiną, czej sã je poleje deszczową wòdą i òdmówi trzë Zdrowas tej, czej ksądz kùnczi mszã i zamikò mszòł – albo: Jak mdziesz miòł bardówczy, to le wez je pòcòrni rākq, czej ksądz mdze zamikòł mszòł, tej òne cë zdżiną.

Wzyc z kòłowazò piòskù, òtrzec nim bardawnice ë rzec: Co jò widzã, niech przëbiérò, a czego jò nie widzã, niech zdżinie – a tej jic dodóm ë sã nie òbzerac. Należy trzy razy potrzeć brodawki znalezionym piórem wrony, a niebawem znikną. Czej je nów, wzerac na ksążëc, przëżegnac sã, ale nie rzec amen. Dla pozbycia się brodawek należy patrzeć na księżyc i trzykrotnie pocierać ręką o rękę. Należy znalezioną kością potrzeć brodawki, po czym nie oglądając się rzucić kość poza siebie. Śledziem pocierają brodawki. Ze swinëch pësków (bot. jastrzębec kosmaczek) wëcygają mlékò na bardawice.

B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1967, t. I, s. 19

Słowôrz

zażąc – zadzierzgnąć
skòczk – konik polny
kòłoważa – koleiny

12. Wëpiszë z tesktu, co je w ósmim punkce, pòdczorchniãté słowa, z bòkù dopiszë jich polsczé pòstacëje.

– Pòrównòj pòrë słów i pòdòj swòje wniosci.

13. Zapiszta tekst z ósmégò punktu jakno diktando.

14. Czëtòj przësłowia sparłãczoné ze zdrowim i chòroscama. Przełożë je na pòlsczi jãzëk.

Zdrowi chòrémù nie ùwierzi, jaż sóm przëmierzi.
Kapùstny sok daje òczóm dobri zdrok, a nogóm chùtczi krok.
Co to je ból, to nawet wié król.
Jakò chòrosc, takò arbata.

Zapamiãtòj

Jedną ze stòrëch znan-ków kaszëbiznë zaòs-tałëch z baro dównëch dzejów jãzëka je karno zwāków, co sã skłòdò ze: spòłzwākù + ar + spòłzwāk. W pòlaszëznie je na tim mòlu spòłzwāk + ro + spòłzwāk, np. warna – wrona.

IV.3

NA ZEMI I NA NIEBIE

Gwiôzdë

Na niebie biwają przeróżné gwiôzde: môlé, wiksze, jasno swięcące, bladé, mërgòcące ë taczé, co stoją czësto sztël.

– Ale jô widzôł gwiôzdã, co tak chùtkò leca pò niebie – pòchwôlił sã swòjim kómplóm Rzepów Gùstk.

– A jô widzôł taką gwiôzdã, co chùtkò leca pò niebie z taczim swięcącym ògònã – pòwiedzôł Miotków Józwa.

– To nie bëła gwiôzda, a kòméta, zebës wiedzôł – rzekł Machów Władi.

– Jo, takô gwiôzda, co cygnie za sobą mòcno swięcącą tępã, mô nazwã kòméta – dopòwiedzôł Kąkòłów Sztefk, chtëren wiele czëtôł ë stądka wiele wiedzôł. – A te blado swięcące gwiôzde, tak jak miesąc, to są planétë.

– Wiele planétów mô swòje, taczé dziwaczne miona, jak: Jowisz, Mars, Saturn ë jiné – chcôł sã pòpisac Lësów Zyga.

– A jakô je nôlepszô gwiôzda? – spitôł sã môli Julis z Pasturni.

– Jô mëszlã, że nôpiakniészã gwiôzdã je ta, chtërna pierszô zapôli sã w Wilëjã przed Gwiôzdkã – chùtkò wëskòczył Gùstk.

– Môsz prôwdã – przëtaknął mù Sztefk. – Tej tata zapôlô swięcczi na danie, spiëwómë kòlãdë ë żdzemë na gwiôzdkã.

– A mëma przënòszô kùcha, a tatk wëdzélô bómczy – domëślił sã Józwa.

– Ù nas na dance je pòwieszonëch wiele môlëch gwiôzdów, a na szpëcu je wiòlgô, takô złotô gwiôzda – przëłączył sã do gòdczi Grëbów Władi.

– Tej przinđze gwiôzdkã w kòzëchù, z bòrdòkã na pùklu ë kòrbaczã w ręce – przëpòmnał so Józwa.

– Mie òna nie pierze tim kòrbaczã – òdezwoł sã psotny Lész. – Jô sã chòwiã pòd łózkã, a òna je za sztiwnò, zebë mie stąd wëdostac.

– Na Trzech Króli môji starszi braca ë Plëchtów Liska òblòkają sã za królów, chòdzą pò wsë z taką strzëbrzną gwiôzdã, chtërna sã òbròcô, a przë tim spiëwają kòlãdë – dodôł nòstarszi z knòpów, Sztefk.

– A jô wama pòwiëm, że gwiôzde nie są blós na niebie, na dankach, a téz wkół głowë Mariji Pannë.

– Jô wama terô pòwiëm zgadiwankã – rzekła Machòwa Klarka.

– Në to gadôj chùtkò, bò jem baro nisrzëch, co të tam wëmësła – pònaglił ją Sztefk.

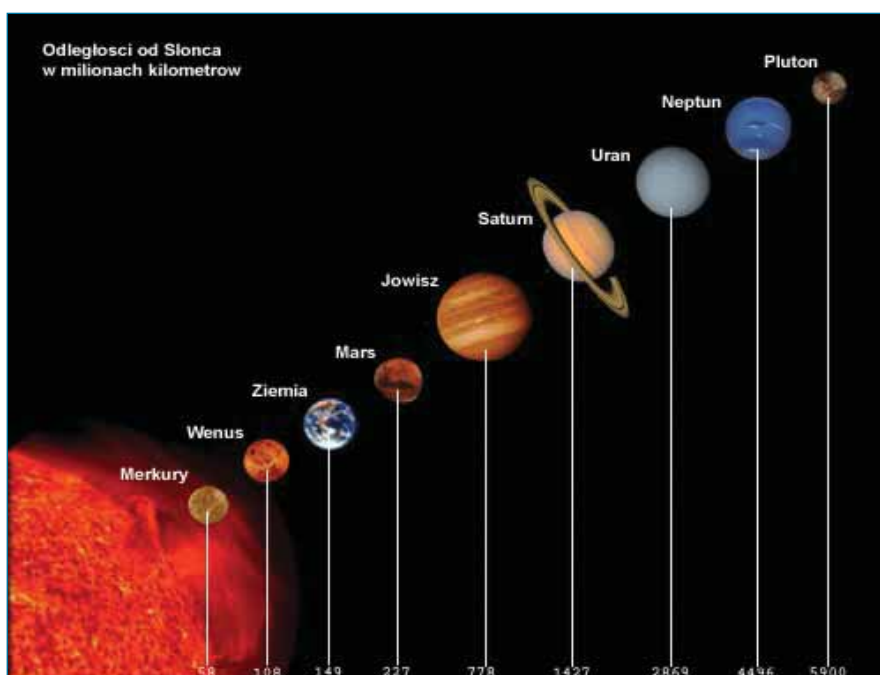
– Jak sã nazewô taczi òficéra, co mô trzë gwîôzde na mùcë?
 – To je pòrucznik – wërwa sã Lisa.
 – Wcale nie – rzekła Klarka. – To je kapitan, a pòrucznik mô blós dwie gwîôzde, a ten niższy jednã.
 – Ale jô wiém jesz jednã zgadiwankã. Ti wa nie zgadnieta! – z taczim dziwnym ùsmiészã rzekła Klarka.
 – Chto wié, kùli gwîôzdów je na amérikańsczi fanie?
 Tegò pò prôwdze nìcht nie wiedzôł. Jedni gòdelë, że dwadzesce piãc, jiny, że trzëdzescë, a Lisa ùwôża, że je jich już piãcdzesãt.
 – Kò tej jô wama pòwiém – rzekła Klarka. – Na amérikańsczi fanie je jich prawie tëli, kùli pòwiedza Lisa.
 – A terô do szpòrtu – pòwiedza Mòna. – Jak chtos dostónie kamieniã abò czijã w swój wrëk, tej òn téż widzy całë troje gwîôzdów.

B. Bork, *Gwîôzdë*, [w:] *Lesôcczë pòwiôstczi ë jiné dokazë*, Wejerowo 2002, s. 32

1. Tekst, jak sama pòzwa wskazëje, je ò gwîôzdach. Jaczé sã gwîôzde z najégò tekstu. Wëpiszë òkreslenia.
2. Òkróm gwîôzdów na niebie sã jesz rozmajité jinszé całã. Jaczé – zapiszë jich pòzwë.
3. Najô planéta – Zemìa – nôleżi do Słůncowégò Ùkładu. Jaczé jesz planëtë sã w tim ùkładze? Niechtërne z nich sã pòdóné w tekście, jinszé mòże znajesz, a jak nie, to nalëżë wiadomòscë na ma-lënkù. Zapiszë je pòsobicã liczacë òd słuńca. Stosuj przë tim rechòwniczi, np. *pierszi je Merkuri*, *drëgò je Wenus*...

Słowôrk

mërgòtac – migać
 sztel – spokojnie, cicho
 tëpa – ogon
 dana – choinka, świerk
 bòrdòk – plecak
 kòrbacz – bicz
 nisrzëch – ciekaw

Słůncowi Ùklòd

Bolesław Bork

ùrodzony 9 lżëkwiata 1923 rokù w Zbichòwie na Lesòkach. Pò skùńczeniu szòsti klasë w Zagórzim dostòł sã do Wejrowszczégò Klasycznégò Gimnazjum miona Króla Sobieszczégò. Do rozpòczãcò ll wòjnë zdãził skùńczëc trzë klasë gimnazjum. W wòjnie wespòldzejòł z TOW „Grif Pòmòrszczi”, òrganizowòł tajné ùczbë. Jak wiele kaszëbsczi młodżëznë, mùszòł przëc bez Wehrmacht. Po wòjnie wrócył do Zbichòwa i przëjął robòtã w nadlesyństwie, w wòlnym czasu dzejòł dlò kùlturalnégò żëcégò wsë. Pòzni robił wiele lat jakno szkólny. W jegò lëteracczim doròbkù je wiele dokazów pò pòlskù i czekawi zbiérk prozë kaszëbsczi Lesòcczë pòwiòstczi.

4. W jaczych rolach wëstãpùją gwiónde w najim teksce? Wëpiszë wszëtczë jazëkòwë sparłãczenia.

– W jaczych pòwiedzeniach, ò chtërnëch tu ni ma gòdczi, jész wëstãpùją gwiónde?

5. Gwiónde sã wëzwëskóné na amérikańsczi stanicë. Mò je téż stania Europejsczi Ùnii. Zdrzë na jich pòdobiznë i pòwiédz ò kòzdi z nich czile zdaniów.

Stanica USA

Stanica UE

6. Co znaczy pòwiedzenié z zakùńczeniégò tekstu: *òbaczëc troje gwióndzów*. Czedë mòże òbaczëc troje gwióndzów (dosłowno i w przenosni).

7. Gwiónde twòrzã na niebie zbiérë, chtërnym lëdzë nadelë pòzwë. Jednym z taczich zbiérów je Wiòlgò Miedwiedzëca (Wiòldzi Wóz) i Mòłò Miedwiedzëca (Mòłi Wóz). Òba swiécã na nordowim niebie. Òbezdrzë w ùczbòwnikach abò w internece, jak wëzdrzi kòzdi ze zbiérów i òpòwiédzë ò nich.

8. Słowò miedwiedz je dobrim przykładã na czekawã znankã jãzëkòwã kaszëbiznë, ò chtërnym niżi.

– Przëzdrzë sã słowóm zapisónym w ramce. Czëtòj je przez sztót pò cëchù. Czej szkólny rzecze, że trzeba skùńczëc, zakrëj tekst i na òsòbny karce zapiszë tëlì z nich, wiele të zapamiãtòł. Òpòwiédzë pòzni, jaczi spòsòb na zapamiãtanié të so wëbròł.

miedwiédz / **miedzwiédz**

twardi / **cwiardi**

darna / **dzarna**

dąsło / **dząsło**

zdebło / **zdebło**

nòdeja / **nòdzeja**

pazderze / **pazderze**

tarł / **carł**

darł / **dzarł**

dézka / **dzézka**

dura / **dzura**

bratin / **bracyn**

pistówczi / **piscówczi**

Martink / **Mórcynk**

– Ûstalë i zapiszë, co òznôczô kòżdë słowò z ramczy.

9. Napiszë wëmëszloną przez ce pòwiôstkã i wëzwëskôj w ni słowa z ramczy pisóné grëbszim drëkã. Żlë cë sã ùdò wstawić wszëtczé słowa – jes méstrã.

10. Pòbawi sã słowã „darna”.

Wstôwiôj pò jedny jiny lëtrze tak, żebë szło ùtwòrzëc nowi wëraz, a òd niego znôwù nowi, jak na przëmiar ze słowã kara:

		masa	
fóra		mata	kòta
fala		mara	kòsa
fasa	fara	kara	kasa
fòsa		sara	
		sëra	

11. Ûczël jes taczé pòwiedzenié: *Pòczekôj zdebtò. Mój bracyna zarò przinëdze.*

Chto i do kògò mógł tak mówic?

Òpiszë zdarzenié, przë jaczim mògło duńc do taczì gòdczi. Spróbùj przedstawić to zdanié z rozmajitima intencjama (ùrzasniácé, grozba, redota...).

12. Zabawi sã w lëterowã żnijã.

Òd pòdónëch słów twòrzë nowé wëraze, co mdã sã zaczinałë:

– na òstatną lëtrã zeszlëgò słowa;

– na dwie òstatné lëtrë.

nòdzeja, cwiardi, miedzwiédz, dzarna, dąsło, dzézka, pazdzerze

13. Wszëtczé cwiçzënczi òd ósmégò punktu bëłë zrzeszoné ze słowama z ramczy.

Przëzdrzë sã tim słowóm jesz rôz, przëczëtôj je w pôrach.

Spróbùj pòwiedzec, jakò jãzëkòwò znanka w nich zachôdò.

Przë pòmòcë szkólnégò dofùluj wiadã z ramczy:

W kaszëbiznie, tak jak w całim karnie lechicczich jãzëków, zachôdają wëmianë midzë spółzwákama. Jednym z przëkładów tegò zjawiszczã je wëmiana „...” w „...” i „...” w „...”.

14. Dlò ùtrwaleniô słów, w chtërnëch wëmieniowają sã spółzwãczi, przëprowadzë z drëchã rozmòwã. Jegò òdpòwiedzë, ùdzieloné

całima zdaniama, mùszą wiedno bëc przékòwanim tegò, co tã pòwiész (tam, dze to je mòżebné, niech drëch wëmieniówò spòłzwãczi).

*Twój drëch zwie sã Môrcynk?
Òn wczora carł bülwë do plinców.
Dąbk je baro cwiardi.
Mdze òna z nama dzarła pióra?
Dzëczy wëòratë w lese całą dzarnã.
Òd rena mie bòli górné dząsło.
Kòpze tã dzurã përnã wikszą.
Miedzwiédz mò wiòlgą mòc.
Ji bracyna nie je za wiòldzi.
Móm nòdzejã, że wa wszëtkò z dzysészi lekcji zrozma.*

15. Zapiszë tekst diktowany przez lektora:

Mòli Môrcynk dzarł darnã na mitë. Mëmka kôza mù jesz wëmëc dzëzkã, ale òn wòlòł òblec piscówczi i jic z bracyną pò zdebło jiglënë w las. Te piscówczi miałë gò chrónic przed kòlącyma jiggłama. Mielë nòdzejã, że nie spòtkają tam miedwiedza, bò tej bë mùszelë tak nëkac, jaż bë sã z nich sëpalë pazderze. Bracyna wpòdł pò drodze w dzurã i rozerwòł so dąsło, ale że bët cwiardi, tej le zdebło zaplakòł.

włòsny tekst autorczi – D. Pioch

16. Na niebie swięcą gwiondzë, a òpòwiòdalë ò nich w teksce dzecë, chtërnëch miona są zapisoné w rozmajitëch pòstacëjach (nòczászczci jakno zdrobnienia). Wëpiszë wszëtczé miona i dopiszë do nich jich pòdstawòwé fòrmë, np. Gùstk – Agùstin...
17. Niechtërne z dzecy gòdajacëch w teksce mają téż pòdóné nazwëska, ale w zanòleżnëch przëpòdkach. Zapiszë jich miona i nazwëska w nazëwòczu. Na kùncu dopiszë swòje miono i nazwësko w kaszëbsczi wersji.
18. Niechtërne z nazwësków mògą sã parłãczëc z pòzwama dëchów z kaszëbsczi demónologii (zdrzë spisënk na 11 stronie). Jaczé z nich na gwës ùziwóné są na Kaszëbach?

Dzysdniowé Americzi òdkrëwanie

Râka starëszczy zaòsta na sztót w lëfće z zacëśniátim w gòrz-cë popcòrnã... Knòpëla szluknął còca-còlã z trzëlitrowégò wãbòruszka... W mùltikinie lëdzëska zdrzą na krew chilającą z kinowégò ekranu...

Jesz jedna amérikańskò produkcjò, w chtërny USA są nòlepsze na swiece...

Përznã dali, w McDonalдзе sztuderzë zwią còstam-maczi, wcygają centnarë fritków bédowónëch przez młodziżnã w krótcich bũksach...

Przë ti sami drodze, w krómie chłop płacy plastikòwą kòrtą „American Express” za cygaretë „Gòlden American”.

Pò drëdzi stronie drodżi, przez rutã je widzec knòpa, co prawie pùszczò jinternëtã maila, w chtërnym dzákùje za sms, że fax nie doszedł ò tim, że przez skażenié Windowsa jinternëtowi robòk zeżarł scanner...

W pòsobny jizbie brutka kòrbi na gadu-gadu (plestu-plestu) z friendką z Òhio, a ji bracyšk òbzérò bòjkã Disney’a na CD, kò VHS-ë ju wëchòdają z módë...

Za scaną tatk gòrzi sã za sëlanié pòlsczych żòłnërzów na amérikańską wòjnã do Jirakù, mëmka jesz rôz przeżiwò „Cëdowné lata”, a starka sã òstro fitnessëje z Jane Fònda z satelitë...

Jo, tak më jesmë òblazli tą całã „amérikańszczëznã”!

Slëpcëjemë na jich filmë, jëmë jich jedzenié, zaczinómë gadac jak òni...

Czedës Kaszëbów germanizowelë, szwedzëlë, ruszczëlë, do dzysò pòlaszą (nòbarżi Kaszëbi sami se). Ters razã z technicznym pòkrokã amérikanizëjemë sã.

Tej God w blës you i enter...

Tomasz Fopke, *Dzysdniowé Americzi òdkrëwanie*,
„Zymk”, nr 5, s. 23

Tómk Fópka

ùrodzony 10 lëpińca 1973 rokù w Gdini. Do spòdleczny szkòłë chòdzyl w Chwaszczënie, pózni skùńcił Mechaniczné Technikùm w Gdini, sztudérowòł w Mùzyczny Akademii we Gduńskù. Robił w Pòwiatowim Starostwie w Wejrowie, bël wicebùrméstrã w Żukòwie. Pòéta i kompòzytor, téż czerownik chórów. Wëdòł tómiczi: *Szlachama kùsków*, *Esesesë do Pana Bòga*.

1. Òmówi tematikã wëzwëskónã w teksce. Czegò òna tikò, z jaczim problemã sã parłãczy?
2. Wëpiszë z tekstu całã zapòżëczonã słowiznã i spróbùj do ni dac kaszëbsczé słowa. Czë to je mòżebné w kòzdim przëtròfkù?
3. Juwerné słowa wkradlë sã téż do pòlaszëznë. Ti, co mają starã ò jãzëk, alarmùją, że nie je dobrze, bò za chùtkò, za wiele i bezkriticzno przëjimómë do swòjich jãzëków cëzé słowa. Do sprawë zrzeszony z òchronã czëstoscë pòlsczégò jãzëka òdnòszò sã *Ùstów z 7 X 1999 rokù ò pòlsczim jãzëkù*. W trzecim artiku czëtómë:

Art. 3.1. Ochrona języka polskiego polega w szczególności na:

- 1) dbaniu o poprawne używanie języka i doskonaleniu sprawności językowej jego użytkowników oraz na stwarzaniu warunków do właściwego rozwoju języka jako narzędzia międzyludzkiej komunikacji,
 - 2) przeciwdziałaniu jego wulgaryzacji,
 - 3) szerzeniu wiedzy o nim i jego roli w kulturze,
 - 4) upowszechnianiu szacunku dla regionalizmów i gwar, a także przeciwdziałaniu ich zanikowi,
 - 5) promocji języka polskiego w świecie,
 - 6) wspieraniu nauczania języka polskiego w kraju i za granicą.
- Żebë zwrócëc ùwògã na sprawë zrzeszoné z jãzëkã i jegò òchronã Senat RP pòdjął ùchwałã, chtërna ùstanowia 2006 rok Rokã Pòlsczégò Jãzëka. Czëtómë w ni m. jin.:

Senat ogłasza rok 2006 Rokiem Języka Polskiego.

Senat wyraża przekonanie, że w Roku Języka Polskiego należy pokazywać polszczyznę w jej bogactwie i w całej różnorodności – od języka ogólnego do odmian regionalnych i gwar ludowych, w których często wyraża się kultura małych ojczyzn; od stylów artystycznych do wypowiedzi zawodowych i środowiskowych, od języka pokolenia najstarszego do gwary młodzieżowej.

Zdaniem Senatu – w telewizji, w radiu, na łamach prasowych należy upowszechniać wiedzę o języku, propagować dobrą

polszczyznę oraz kulturę języka. To, jaka będzie polszczyzna, zależy przede wszystkim od nas samych, od naszej postawy wobec języka ojczystego; gospodarzami języka są bowiem wszyscy nim się posługujący.

W opinii Senatu ochrona i rozwijanie języka polskiego pozwoli zachować tożsamość kulturową i świadomość odrębności we wspólnej, ale przecież różnorodnej Europie. Wejście do Unii Europejskiej spowodowało, że troska o polszczyznę nabrała nowego wymiaru: nasz język stał się piątym (pod względem liczby użytkowników) językiem Unii Europejskiej i istnieje duża szansa na to, by stał się także jednym z najważniejszych języków europejskich. Powinniśmy więc nie tylko dbać o polszczyznę w kraju, lecz także upowszechniać ją poza granicami Polski.

Polszczyzna nas łączy i niech to będzie język bogaty, poprawny i piękny. Z tych względów Senat zwraca się do władz publicznych i Polaków o ochronę, otaczanie opieką i kultywowanie polszczyzny.

- Dlô Kaszëbów i jinëch regionalnëch karnów je wôżné, że w òmôwionëch dokùmentach je téż gòdka ò òchronie jich jãzëków abò gwarów. Wëbierzë te wëjimczy dokùmentów i przełożë na kaszëbsczi.
- 4. Przełożë dokładnie, co òznôczô òstatné zdanié tekstu T. Fópchi, bò to òno je dlô naji wszëtczich wiôlgą òstrzegą – *Tej God w blës you i enter...*
- Prowadzta z drëchama kôrbã na témat òchronë i rozwoju kaszëbiznë. Co robic, żebë nie dac jãzëka znikwic i jak pòstãpòwac, żebë gò jész rozwijac.
- 5. Całi czas gòdómë ò retanim. Przëzdrzë sã nemù słowù i jinym z dzélëkama **re-**, **je-** na zôczątkù.

redło, redowac, rek, remiã, rena, reno, pòrénk, retowac, jerzbina, jerzmò, rechòwac, rechùba, reczk, redosc, reniony, redosno, Reda, Redëniò, Redłowò, Redoszewò, Rekòwnica, Rekòwò.

Zapamiãtôj

Òmôwioné dzysô słowa
zaczënëją sã òd
dzélëków *re-* abò *je-*,
chtërne wësztôtcëłë sã
w strzédnëch wiekach
z czãstków *ra-* i *ja-* (jaczé
pòlaszëzna mò do
dzysô).

6. Pòdóné wëzi słowa ùstawi za régå wedle abecadła.
Nim to zrobisz, zapiszë nôprzódkã kaszëbsczé abecadło:
7. Jaczé lëtrë bëłë w twòji robòce z ùstòwianim nòczãszczy wëz-
wëskóné?
Co nòłëzi zrobic, czëj przë ùstòwianim słów wedle abecadła wie-
le z nich zaczinô sã tak samò?
 - Zapiszë pòlsczé òdpòwiedziczi do wërazów z punktu 5 pisónëch
mòłą lëtrą. Òbaczë, czë pròwdzëwé je scwierdzenié z ramczy, że
w pòlaszëznie na mòlu kaszëbsczégò dzélëka *re-* je *ra-*.
8. Przëzdrzë sã terò jistnikóm zapisónym pòd tématã wiòldzima
lëtrama.
Czë wszëtczé òne mają w pòlaszëznie dzélëk *Ra-* miast *Re-*?
Czemù tak nie je we wszëtczych przëpòdkach? Pòtrafisiz to òb-
jasnic? Żlë nié, spitòj szkólnégò ò wëjasnienié.
9. Do wëbrónëch słów, co sã zaczinają òd dzélëka *re-*, dopiszë jiné
pòzwë, jaczé sã z nima parłãczą (mògå to bëc rozmajité dzéle
mòwë):
redło, redowac sã, rek, remiã, rena, reno, retowac, rechòwac
 - Niechtërnëch słów ùzij w wëmëszlonëch przez cë zdaniach.
10. Kòzdé ze słów zapisónëch w punkce 5 pòchilim drëkã dô sã
przëpisac do jaczégòs karna np. *redło* – *sprzãt do robòtë w pòlu*.
Dopiszë téż do kòzdegò ze słów pò trzë jiné pòzwë, co nòlëżã do
taczégò samégò karna, na przëmiar:

<i>redło</i>	– <i>sprzãt do robòtë w pòlu</i>	– <i>bróna, pług, séwnik</i>
<i>redowac sã</i>	– <i>wseczëcé</i>	– ...
11. Nizi môsz zdania, co sã wëjimkã rozmòwë bez telefón, ale më
czëjemë blós to, co gòdò jedna òsoba. Dopiszë, co mòże gadac
rozmówca z drëdzi stronë.

A. ...
B. Jò doch nie zamòwiòł zódnégò <u>redła</u> !
A. ...
B. To nie je mòżlëwé, bò <u>reno</u> mùszã bëc w robòce.
A. ...
B. Mùszã nôprzódkã <u>pòrechòwac</u> dëtczi.

- A. ...
 B. Do retowaniô firmë naléżą sã jinszi, lepsi òd mie.
- A. ...
 B. Chcemë kùńczëc, bò naji tu nańdze pòrénk!
- A. ...
 B. Mie ju pò prôwdze bòli remiã òd trzimaniô ti sléchawczy!
- A. ...
 B. Mòże równak jô to redło òd waji kùpiã, żebë wóm sprawic përzniã redotë. Ûstawiã gò so w ògródkù, bo nawetka kònia ni móm, żebë gò do te redla zaprzic.
12. Copnij sã do tekstu T. Fópchi. Je òn zbùdowóny tak, żebë niechtërne sprawë przejaszkawic i pòkazac w krzëwim widze. Pòdôj do te czile przëkładów z tekstu.
13. Wëmëslë czile argùmentów, żebë ùdokaznic prawdzëwòsc teorii ò germanizowaniom, szwedzenim, ruszczenim, pòlaszenim i amerikanizowaniom Kaszëbów.
14. Czë to je prôwdza, że chãtno i bezkriticzno przëjimómë cëzé mòdla do swòjégò zëcô? Pòdôj przikładë taczégò dzejaniô. Czë widzy cë sã taczë nastawienié?
- Prowadzta diskùsjã na témat: *Retujmë swójszczëznã òd zabëcô*.
15. Mómë wiele czekawòstków, jaczima bësmë mòglë òbdarzëc jinëch i na gwës bë sã to jim widzało. Spróbùj spòrządzëc spisënk taczich rzeczi.
16. Spòrządzë mentalnã kartã słów, co pòkaza, że *kaszëbizna* je wòrtnô naszi ùwòdżi (np. mòżesz wëzwëskac wëbróné (bò nié wszëtczé pasëją) znankòwniczi zapisóné w pòlsczi wersji – nót je przedolmaczëc: wartościowa, celowa, korzystna, na miejscu, należyta, owocna, pomocna, potrzebna, pozytywna, pożądana, przydatna, wskazana, wspierająca, zalecana, zasadna, zbawien-na, cenna, droga, drogocenna, kosztowna. Mògã téż bëc słowa z gwarë młodzëznë: fajna, bajerancka, bombowa, bycza, fajowa, klawa, kultowa, morowa, odjazdowa, odlotowa, superowa, szałowa, wdechowa, wyczesana, wypasiona, wystrzałowa.
- Czë wszëtczé z tëch słów ùdało sã przëłożëc na kaszëbsczi?

IV.5

PÒRÉNK, WIECZÓRK – WSZĚTKÒ DLÔ KASZĚBSCZI

Mój môłi swiat

Mój môłi swiat. WszĚtkò je w nim môłé. Môłé są lĚste, môłé są ptôchĚ. WszĚtkò je môłé. CzedĚ òtmikóm nòrcĚczy mòjégò serca, to je tej tak, jakbĚ jò wszĚtkò òtmikòł, co je dlô mie nòdrogszĚ. Nié kòzdi mòże tuwò weńc. Nié kòzdi mòże tuwò bëc. Bò chto bë strzimòł taczi szor. Kògò stądka bë nie rĚsiła teskniączka do żĚcò, jaczĚ mòże doch bëc taczĚ zajimné, szòloné. Wgląbiony we wiòldzi trzòsk swiata, mało chto rechùje sã z krĚjamnotã. Nicht. Kòzdi bë chcòł le cos nowégò òdkrĚwac, le nié blós placu swòjégò serca. Kòzdi je dĚrchã nie-najadłi, nienazarti. BĚ chcòł cos jinszégò, barzi snòzégò. Bò to ju miòł, to ju jòdł, to ju pił, to ju szmakòwòł, tuwò ju bëł. Wiedno cos nowégò. A serce? Serce – nié. Serce nawetka je zamklĚ dlô samégò Bòga. Òn téz ni mòże tam weńc. A kùli w taczim sercu je redoscĚ, kùli w nim je bëlnotĚ? Te nie wiĚ nicht. Bò chto mô wiedzec, żelĚ serce je wcyg zamklĚ. A jak baro jò bë chcòł w nim bëc, jak baro!

...

Mòże i kùreszce sã stónie tak, że i KaszĚbskò ùczĚje bùtnowĚ słowa jidacĚ prosto ze serca. Mòże bądze tak, że i òna so sadnie na kamieniu i rzeknie: „Jem szczestlĚwò, terò mùszã wĚzwĚskiwac i kòchac le se samã”.

Te słowa jò do ce gòdóm KaszĚbskò, mòja tĚ kròlowò; Ciebie jò wòłóm, mòja tĚ kòchónò. Czej je ùczĚjesz, to i mòże mie òdrzeczesz. I tak sã do mie ùsmiejesz i bądzesz pò pròwdze żĚła. Bądzesz kùreszce sobã, gwĚsnã paniã. Takã, co to sã nizòdnĚch złich nie bòji. Wezdrzisz w òczĚ Smátka i rzeczesz mù: „Jidzkòj dali, prĚcz òd mie!”. Le żebĚ tak bëło, Twòje serce mùsi wòlac, Twòje serce mùsi bic. I òno wòłò i òno bije. Wcyg rosce chtos nowi: Cenòwa, Majkòwsczi, Karnowsczi, Heyke, DrzĚdzòn... WszĚtcĚ, kùli jich je: wszĚtcĚ są bicã Twòjégò serca, KaszĚbskò. Klepanim, bólã, jaczi nie daje nama w ùbĚtkù żĚc. A ò to prawie jidze, żebĚ mĚ w ùbĚtkù nie żĚłĚ.

Tak mĚszlã, czej mòje serce do mie gòdò: „Nie jiscĚ sã, jò jem kòl ce”. Dlòte prawie jò jem gwĚсны te, że nawetka czej nama sã wĚdòwò, że je ju za pòzdze, że wszĚtkò ju ùpadło – to tak richtich nie je, bò KaszĚbskò żĚje, dĚrchò. Le mòże zdaje na te bëlniĚszĚ czasĚ, jaczĚ czedĚs tam kùreszce przinãdã?

CzasĚ? A cĚż to są bëlniĚszĚ czasĚ? CĚż to je za stròszk? CzĚ czasĚ mògã sã zmienic, czĚ mògã sã jinaczi zachòwiwac? Nié, gwĚсно nié. Le lĚdze mògã sã zmieniac i jinaczi zachòwiwac.

A czas? Czas wëwiérô na naju swój cësk, gwësno jo. Bò pò prôwdze, żelë je kòmùdné wio-
dro – to mie sã chce spac, żelë je snôzé słuńce, to mie sã chce žëć. Ale z drëdzi stronë
zdrzacë, czas ni mòże mną rządżëć, wcyg ni mòże swiëcëc słuńce. Doch më ni mòżemë le
żdac na cos czegò ni ma i nie je richtich wiedzec, czej bądze. Le më mùszimë mòcno chcec
robic to, co je nót. Serce wiedno bije. Ni ma taczégò stanu, czej serce odpòcziwô. I tak tej
mùszi bëc z nama i z Kaszëbską.

Kaszëbi òbùdzta sã! Kùnc je spikù! Róbta to, co do waju przënôlégò. Gòdôjta pò kaszëb-
skù. W krómie, na banowiszczu, wszãdze dze jesta. Je czas skùnczëc z tim nieùstòwnym
wëbòlëwanim, że Kaszëbë są, że żëją i że nie ùmiérają. To wszëtkò je prôwdza, ale žëć, to nie
òznôczò le blós nie ùmiérac. Kùreszce je so nót pòwiedzec, że nìcht nama nie pòmòże, żelë
më sami nie bądzemë chcelë. Nie rechùjta na to. Nìcht cëzy do Ce nie przinãdze i nie bądze
za ciebie gòdòł: „kòchóm kaszëbiznã, chcã, bë żëła!”. Ju chùtczi bądze chcòł jã znikwic, ùka-
zac jakno cos małowòrtnégò, dzywnégò. Dlòte mùszimë w kùncu dac pòkù z bezùstòwnym
rechòwanim na jinëch. Ale czë mómë do te chãc i òdwògã???

Mój mòli swiat. Wszëtkò je w nim mòlé. Mòlé...

W. Myszk, *Mój mòli swiat* (wëjimczy), „Zymk”, nr 3, s. 34-36

1. Przeczëtòj pierszi akapit tekstu. Wëpiszë z niegò òkreslenia, co òbrażëją, jaczé je dzysdniowé žëcé. Dopiszë do te jesz swòje òkre-
slenia, jaczé ùwòzòsz, żebë òbròz bëł całowny.
2. W trzecym akapice je pòkòzóny òbròz Kaszëbsczi. Òpiszë jã
zgòdno z dejã tekstu.
3. Kògùm są òsobë wëmienioné w trzecym akapice? Pòwiédz ò kòż-
di z nich czile słów.
4. *Kaszëbskò żëje, dërchò i żdaje na bëlniészé czasë, jaczé czedës
tam kùreszce przinãdq* – mëslisz, że przinãdq dlò Kaszëb lepszé
czasë? Zapiszë swòjã wëpòwiesc w czile zdaniach.
5. Kùnc tekstu je òdezwą do Kaszëbów. Zapiszë w punktach nò-
wòzniészé scwierdzenia z przedòstatnégò akapitu. Twòje wë-
pòwiescë (jak to w òdezwie) zapiszë w rozkazownikach.
6. Co sã krëje pòd słowama *mój mòli swiat*? Pòdòj swòje przemë-
slenia i te z tekstu.
7. W titlu ùczbë pòjawilë sã słowa „pòrénk” i „wieczórk”. Są òne
przedstòwcama słów, co òbrażëją tzw. sprawã rësnégò „e”
w kaszëbiznie.

Słowòrk

nórcëk – kącik
szor – nawałnica
zajimny – zajmujący
bùtnowi – zewnętrzny
zwëskac – korzystać
klepanie – pukanie
ùbëtk – spokoj
jiscëc sã – skarżyć się,
martwić się
gwësny – pewny, pewien
dërchac – trwać
bëlniëszy – lepszy
cësk – piętno
kòmùdny – szary, ponury
spik – sen
nieùstòwny – niestanny
wëbòlëwanie – narzekanie
nót – trzeba
rechòwac – liczyć
znikwic – zniweczyć

Słowôrzek

przeslécac – popisywać się
 nipòcy – psotny
 zybac – kołysać
 gradło – kępa drzew w polu
 szorcłowac – (żart.) tańczyć
 gòlnac – wypić

Zapamiãtòj

W kaszëbiznie felëje tzw.
 rësznégò „e”, co je
 w słowach pòlsczych
 z kùnòszkã -ek, -ec;
 np. piasek / piòsk, pa-
 lec / pòlc.

Òkróm tegò
 rëszné „e” dżinie
 w rodzôczu wielny
 lëczbë białgłowsczych
 i dziecnëch jistników
 np. białk, tózk.

- We wiërzce H. Hëwelta je wicy taczich słów. Przeczëtòj ùwòżno wiërzta.

Tam nad łaką za stodołą
 chtos przeslécô sã wiesoło
 wej to słunuszkò ò pòrénk
 wëszło na codniowi szpacérk
 a ju wiater nipòcy szòlińc
 zarò smiało rëszò w tuńc
 zdżibò sã wspinò na pòlce
 zybiąc drzewa w ritmie walca
 a czej zaczął ju ne tuńce
 rozòchòcył sã rozkrącył
 że do wieczora jaż szòlòł
 szewca polkã rockendrolla
 chòc ju słuńce spac sã kładło
 ten le głëpiòł gdzes pò gradłach
 wcyg wëwijòł gdzes pò pòlach
 twista disko rockendrolla
 głëpiòł sapòł i szorcłowòł
 całi wieczór przetuńcowòł
 przebalowòł tak noc całą
 czej ju słuńce dòwno spało
 jaż zmączony nad pòrénkã
 na sztërk przësòdl so përzinkã
 jesz so gòlnął reny rosë
 a tej ùsnał gdzes we wrzosach

H. Hewelt, *Wiater*, [w:] *Nie òdińdã bez pòżegnaniô*,
 Gdynia 1996, s. 59

- Zwrócë ùwògã na pòdszrëchniãtë we wiërzce słowa.
 Jak òne bë brzëmiałë w pòlaszëznie? Czim sã jinaczã pòlsczé
 i kaszëbsczé pòstacë kòżdégò z tëch słów?
- Dopiszë pò czile przëkładow słów przë kòżdym kùnòszkù, dze
 w kaszëbiznie zadżinało „e”: -ek, -ec
- 8. Òdmieni przez przëpòdczi pòdóné nizi pòlsczé i kaszëbsczé sło-
 wa. Zaznacżë rëszné „e” tam, dze je nalézesz.

	pòjedinczò lëczba				wielnò lëczba	
	domek	dómk	taniec	tuńc	matki	òczenka
Nazéwôcz						
Rodzôcz						
Dôwôcz						
Winowôcz						
Nôrzãdzôcz						
Mólnik						
Wôłôcz						

9. We wiérzce *Wiater* są pòkòzóné dwa dzéle wiodra: słunuszkò i wiater, ale pòeta nadôł jim përnã lëdzczich znanków. Zapiszë pò jednym wëjimkù tekstu, dze te znanci są dobrze pòkòzóné:

*słunuszkò –
wiater –*

10. Co robił wiater? Wëpiszë czasniczi.

- Pòliczë, wiele je nëch czasników? To je wiele czë mało? Jak taczé nagromadzenié czasników wpłiwò na tekst?
- W wëpisónëch czasnikach pòdsztrëchnij te, co są nacéchòwóné ùjemno.
- Pòdsztrëchniãtë przed sztótã czasniczi wëzwëskòj jakno mòdło i wëpiszë jész czile jinëch ò taczim samym zabarwienim:
- Napiszë pòwiôstkã pòd titlã *W szkòle na przerwie*. Wëzwëskòj w ni słowa bez rësnégò „e”: *np. głëpc, szôlińc, pôlc, retënk, paznokc, łokc, kùńc* i czile czasników nacéchòwónëch ùjimno (z wëpisónëch z wiérztë abò wëmëszlonëch przez ce).

Henrik Héwelt

ùrodzony 31 maja 1936 rokù w Rãbie kòle Pòmieczeni. Sztòłcył sã w Zawòdowym Liceum w Gdini Òrłowie, pózni robił w Gduńszci Stoczni. Przeszedł na wczasniészã emeriturã i tej zaczął sã na dobre jegò kaszëbszczé dzejanié. Bròł ùdzél w Turniejach Gòdkarzów i dobéwòł tam wiele razy główné nòdgradë. Wiele żłobił. Jegò dokazë mòże dzys nalezc w rozmajitëch mùzeach na Kaszëbach, a téz za grańcama Pòlszczi. Debiut pòeticczi miòł mòł w 1983 rokù – *Pòmëraniò wëdrëkòwa jegò wiérztã Dzerń Zòdëszny*. Dosc tëli dokazów je zebrónëch w tómičkù *Nie òdińdã bez pòżegnaniò*. Héwelt ùmarł dosc młodo, 7 lëpińca 1995 rokù w Gdini i tam je pòchòwóny.

IV.6

CZĚ BĚCÉ KASZĚBA TO JE KASZĚBIENIÉ?

Òrmùzdowé skrë

Ale cëż bądze dali! – pitôł jem siebie. – Czëż Smãtk mô rządżec wiecznie w naszych dzejach, a lud kaszëbsczi mô dżinac jak smieg, chtëren taje? Czëż lud nasz mô sã cofac jaż do brómë Smiercë i òstawić pò sobie le zapadłë zómkòwiska i mòdżilë, jak mòrze ùstãpùjącë òstôwiô pò sobie mùł, skarëpë i mùszle?

Serce mie sã chcało pãknac i chãc do zëcô mie òdeszła. Bëlbëm sobie w nen czas òdebrôł zëcé bez pòkùsëcela, czejbëm nie bëł sã bòjôł òbrazëc Bòga na niebie, chtëren Sóm je panã zëcô lëdzcégò.

W jedny taczì chwilë zwãtpieniô ùdrzôł jô przez òczenkò naprocëm piãknã głowã mòji pierszi królewionczi ze zómkòwiska w lese za òknami pałacu pò drëdżi stronie drodżi. Kanãła òna na jedno ùderzenié serca, ale òd ji widzeniô pòwstôł mie przed òczami mój dzecynny wiek i sen spòd kòrunowóny jarzãbinë. I przëszło mie do głowë.

– Czej w tobie zapôlëła mòc Bòskò wòłã wëbawieniô zaklãtégò zómkù, czemùż ta sama mòc ni mô ji zapôlëc w lniannowłosëch główkach tëch, co jész dzecynnymi nòżkama biegają pò swiece?

Ta mëslô dodała mie nòdzeji i mòcë, zëbë strzëmac dali to zëcé jaż do kùńca, jaczé swiãtô wòłô Bòskò mie miała namienioné.

Szedł jem tedë w swiat i wozył ksążczi i białkòwsczi drobiôzg òd miasta do miasta, òde wsë do wsë. A òb drogã zazérôł jem dzecóm pòd czëprënë w mòdré òczë, czë w nich nie ùdrzã skrë Òrmùzdowi. Biwało téż, że mój dëch mie kòzôł zapëtac tëch mòlëch:

– A chcôlbë të wëbawic zaklãti zómk?

– A chcôlbë të przeniesc królewionkã przez glãbòkã wòdã?

Ale dzecë ùcëkalë òde mie na drawòka, bò sã mie bòjałë. Starszi jim mielë pòwiedzóné, że Remùs błdzy. A czej jich chcelë ùspòkòjic strachã, tej jim zwëklë mówic:

– Pòzdòj le! Priëndze Remùs i weznie was w miech!

Le rôz jeden të, dlô chtërnégò jô piszã mòje przigòdë, dzeckã biwszë, òdpòwiedzôł jes na mòje pëtanié:

– Chcã!

Nie wiész sóm, jak wiòlgã pòcechã wlôł jes mie w nen czas w biédné zwãtpialé serce. Bò dorosłim mòje słowò bëło jak granié wiatru w sëchich wietwiach, a namawiac jô jich nie smiôł, bo wierzëlë, że błdzã.

– Niechże ksążka do nich przemówi – rzekł jem do siebie – czej mòwë mòji ani słëchac nie chcą!

Ale taczich ksążk, jaczich jô dlô nich pragnął, w ksągarniach nie bëło. Dlôtégò jô wziął i napisôł swòje żëcé, żebë skra Òrmùzdowô sã na tëch kartach przechòwała, jak w zasëpónym ògniskù, dlô ciebie i tëch, chtërny taczé skrë chòwią w dëszë.

Jezdem ùdbë, że żëcé lëdzczé jidze wkrag. Skąd wińdziesz pòrenë dzecynną nogą, tam sã wrócysz na wieczór, pòdparli czijã wãdrownym...

A. Majkowski, *Żëcé i przigòdë Remùsa*, Gdańsk 2006, s. 406-407

1. Chto, wedle słów tekstu, rządzi w dziejach kaszëbskich?
Kògùm òn je, co ò nim wiész? Napiszë notatkã ò ti pòstacëji.
2. Jaczé pëtania zadówôł Remùs dzòtkóm? Przëbòczë, co sã krëje pòd symbolã zapadłégò zòmkù i zaklãti królewionczì?
3. Remùs szukôł w mòdrëch òczach dzecy, czë w nich nie ùdrzi skrë Òrmùzdowi. Wëszukôj w pòwiescë *Żëcé i przigòdë Remùsa* pòwiòstczi ò Òrmùzdze i Arimanie. Przeczëtôj jã i òpòwiédz. Napiszë òpòwiòdanié ò nëch dwùch dëchach.
4. Jak dzysô w kaszëbsczì rësnoce wëzwëskiwô sã mòtiw *Òrmùzdowi skrë*?
5. Ksążka, jakã napisôł Remùs, je jak *zasëpóné ògniszcze*. Jaczé włòscëwòscë mò zasëpóné ògniszcze? Czemù Remùs pòwòliwô sã na taczì symbol, co òn mò òznaczać?
6. Napiszë wëpòwiesc na témat pòrëszonej w òstatnym akapice tekstu. Nòprzódkã ùstalta, czim je *pòrénk i wieczór, wëchòdanié dzecynną nogą i pòdpiéranié czijã wãdrownym na wieczór i toczenié żëcégò lëdzcégò wkrag*.
7. Remùs na gwës je bëlnym Kaszëbą. A jaczim dzys przëstoji bëc, żebë gò mógł téż tak nazwac? Zapiszë w punktach swòje swiãdë.
8. Czë bëcé Kaszëbą to je kaszëbienié? Na czim pòlégò kaszëbienié?
Przeczëtôj wiérztã Jana Piepczi. Na jì spòdlim spròbùjemë razã duńc, co to je kaszëbienié.

Słowôrk

tajac – topnieć
kanąc – stanąć
namienienie – przeznaczenie
białkówsczi – kobiecy
na drawôka – biec truchtem
pòzdac – poczekać
wietew – gałąź

Jan Piepka

ùrodzony 8 gromicznika 1926 rokù w Łebnie. Późni mieszkòł w Lesniewie i Starzënie. Rozpòczął gimnazjum, ale nie zdążył gò skùńcëc, bò sã zaczął wòjnowò nawał.

Pò ni skùńczył Pedagogiczné Liceùm i òstòł szkólnym w Starzënie, pòtemù bël czerownikã szkòłë w Gniëdzëwie. Mieszkòł w Sopòtach, Nowi Karczmie i na kùńcu żecò w Kòscérznie. Ùmarł 8 strëmiannika 2001 rokù.

Miòł wòlã bëc pòchòwnym w Łebnie i tak sã téż stało. Pisòł wiérztë, pòwiòstczi, dokazë na binã. Wëdòł tómiczi wiérztów pò pòlskù i pò kaszëbskù. Westrzód tëch drëdżich są:
Stojedna chwilka,
Kamiszczci, Mòja kòtka.
Mój kòt, Spiéwa i tza.

Jegò autorstwa są dialodzi do filmù *Kaszëbë*.

Ò zmroczkù
 cëda sã dzejã
 na kòzdim
 kroczkù
 Wiater szerok
 òtmikò gãbã
 las piechtã chòdzy
 i Miesądz
 gwës łazy
 wszãdze
 Stark wòdã nosy
 w sët看ù òd kònia
 gwiondzë sã zybiã
 na wszëtczych
 zwònach
 W szkòle ò zmroczkù
 chtos chrapie
 miło
 chto bël to bël
 miło téż bëło

Lesny na dzëkù
 jedze ò szaròczkù
 grzëpë sã gżëjã
 przez górë piòskù
 A Żëtnò Mac
 chòdzy pò stegnie
 czasã so krótkò
 chëczy przëlegnie
 i tedë zajãc
 zmieni sã w kòzła
 Wa na nim mdzeta
 téż jachac mògła
 leno sã wezta teròz do
 ùczbë
 wszëtcë co jesta
 agniëlcowi ùdbë
 bò lepi kòzła
 òdprzac zawczasu
 niż późni mądrosć
 jic szëkac do lasu

J. Piepka, *Przestròzka*,
 [w:] *Mësła dzecka. Antologiô kaszëbsczich wiérztów
 dlô dzòtków i młòdzëznë*, Banino 2001, s. 120

- Pò przeczëtanim zakrëj tekst wiérztë. Zapisóné nizi zdania skwituj krótkò jednym słowã: *pròwda* abò *cëgaństwò*.

Òb wieczór mògã sã dzejac rozmajité cëda.

Wiater òtmikò szerok dwiërze.

Las jezdzy na kòle.

Miesądz je zgnili i nigdzie nie łazy.

Stark nosy wòdã w sët看ù òd kònia.

Na zwònach zybiã sã gwiondzë.

W szkòle ò zmroczkù chtos miło spiéwie.

Lesny jedze reno na dzëkù.

Żëtnò Mac czasã so krótkò lasa przëlegnie.

Zajãc zmieniò sã w kozła.

9. Wëpiszë wszëtczych, co cos robiã w naji wiérzce, ale pòdzielë jich na karna, co jakòs ze sobą sztëmùją. Nadòj tim karnóm pòzwë.

10. Co robią wëpisóny wëzi bòjatérowie? Pòdzielë pòzwë robòtów na fantastné i pròwdzëwé.
11. Jakô nôùka wëpliwô dlô czëtińca z wiérztë? Przed czym li-rëcznô òsoba òstrzégô, do cze namôwiô?
12. Przeredagùj tekst. Na môlu wërazu *kąsk* nôleži wstawić wëmëszloné słowa, co bądą zawierałë zwączy „s”, „z”, „c”, „dz”.

*Pò zëmie nastónie **kąsk**. Na swiece mdze zarô **kąsk**. Lëdze rësą do **kąsk** w pòlach. Na jezorach i rzékach stopi sã **kąsk**. Dzecë wińdą na **kąsk** z chëczów, mdą sã żińdowałë na **kąsk**, pòdzywiälë **kąsk** na niebie, satë zòrna w **kąsk**, spiéwałë **kąsk** i skòkatë z redotë, że minãła **kąsk**.*

Wëpiszë pòdsztrëchniãté słowa i dopiszë jich pòlszczé pòstacëje. Przëzdrzë sã wëpisónym pòróm i spróbùj na jich spòdlim wëcygnąc wniosczë zrzëszoné z kaszëbsczim pisënkã.

- Dofùluj wiadomòsc z ramczë:

Na môlu pòlszczich „ś”, „ż”, „ć”, „dż” w kaszëbiznie stoi cwiardé ..., ..., ...,
Nã znankã jãzëkòwą zwiemë kaszëbieniem.

13. Z wiérztë „Przestrózka” wëpiszë słowa, co w nich zachòdô kaszëbienié. Przë kòżdym dopiszë jegò pòlską równoznaczëną, pòdsztrëchnij zwączy „s”, „z”, „c”, „dz” (w kaszëbiznie) i „ś”, „ż”, „ć”, „dż” (w pòlaszëznie).
 14. Wiész ju terô, co òznòczô kaszëbienié – zapamiãtôj to dobrze, bò to je jedna z nôwòżniészich znanków kaszëbsczégò jãzëka. A bëcé Kaszëbã – brëkùje òdpòwiedzów na pëtania, jaczé zadówôł so Remùs.
- Zadôj te pëtania swòjim drëchóm – niech cë na nie òdpòwiedzã:
Czë Smãtk mô rzãdzëc wiecznie w naszych dzejach?
Czë lud kaszëbsczë mô dżinąc jak sniég?
Czë lud mô òstawić pò se blós zapadłë zómkòwiska i modzilë?
 - Żelë òdpòwiedzëlë „nie” – rozwińta swòje wëpòwiescë i zapiszta czile rozwiniãtëch zdaniów, jak sã stawic procëm i ùretac lud òd wëdziniãcò.

IV.7

KASZĚBSKÔ APARTNOSC

Òbrzãdë ë swiãta

Szła gôdka ò stôrëch dziejach
òd ópë do tatka.

Kaszëbsczë zwëczy przekôza
swòjim dzeóm matka.

To tak niepisóné dzeje
szlë gôdkã w nowi swiat
ze starka na tatka ë sëna,
tak przetrwa wiele lat.

Z szopką chòdzył stark, pózni tatka,
syn téż kòładowôł
w adwëntowi czas ë w chëczach
òn kòlãdë spiëwôł.

Pò nim szopkã téż méstrowôł
jegò syn, wnuk, tatka.
Szopkòwë kòładowanië
tak przetrwało latka.

W Sylwestra ë na Nowi Rok
z kòlãdã gwizdż chòdzył,
a pò latach òn ze sobã
przebiëreńców wòdzył.

Knôpicë w nowòroczny czas
z brumtopã chòdzëlë,
a w swiãteczny dzén Trzech Króli
z gwizdã wanozëlë.

Nasta Palmowô Niedzela,
wòzny dlô lëdzy czas.
Probòszcz pòswiãcy dzys palmë,
chtërnë ùżëcił las.

Palmë założã za òbrôz,
jak òbëczôj kôze.
Baża z pòswiãcony wietwë
na chëriskò pòmòze.

Kaszëbi tczã Wiòldzi Tidzén,
nówòzniëszë je piãtk.
Straż trzimô wartã przë grobie,
bialczë robiã pòrzãdk.

Dlô młodëch bënlów je wòzny
jastrowi drëdzi dzén,
tej mògã dëgòwac dzewùsë
przez całi bòzi dzén.

Przódë w trzecym swiãce Jastrów
dëgòwa dzëwczãta.
Dzys dëgùs w tim dniu zanikò,
bò zabrakło swiãta.

Nòskrómniëszë w całim roku
sã Zeloné Swiãtci,
co pòtwierdzô pòrzekadło:
że ni ma pamiãtci.

Jednakże nòdzeja òstała
na bògatszé swiãta,
zeloné lëstczë brzozowé
bdã ò tim pamiãta.

Nadchòdôł dzén swiãti Jana,
a przed nim sobòtka,
nóweselszi czas na zymkù.
Czeka téż robòtka:

Dzëwczątka znôszalë chróstë,
 straż bùdowa swiëcã
 na baro wësoczim dragù,
 żebë dalek swiëca.

Szôłtës sobótkã pòdskôcô,
 zaczą sã spiëwanië,
 młodi rësżają do tuńca,
 czëc je téż strzëlanië.

Jak sobótka sã skùnczëła,
 młodi szlë do lasu
 wësëkac kwiatuszk parpacë
 cëchò, bez hałasu.

Pò sobótce przëszlë żniwa,
 czas wiôldzi robôtë.
 Gbùrzë z kôsą wësłë w pòle
 w czas latny spiekôtë.

Latnò mòrdàga wnet przësłã,
 gbùrzë kùnczą żniwa,
 ceszą sã na ôżniwinë,
 bądżë fótka piwa.

A na Zëlńą niosą kwiatë
 do swòjégò ksądza.
 Ksądz je w kòscółkù pòswiacy,
 zdżinie lëdzkò nãdza.

Jak bùlwë z pòla zebrónë,
 we wsë je zabawa.
 Swiãti Môrcën nóm wrózi, że
 nadchôdô kùrzawa.

Przepòwiednie różné bëłë:
 Barbara pò lodze
 wrózi długą, mrozną zëmã,
 a Gòdë pò wòdze.

W całim rokù tczono swiãta
 kòscelnë, lëdowë,
 a w lëstopadze ë maju
 bëłë narodowë.

Obëczôj ë swiãta starków
 młodi przejmòwalë.
 Tak trwałë przez pòkòlenia
 ë do dzys przetrwałë.

B. Bork, *Kaszëbsczë òbrzãdë ë swiãta*, [w:] *Lesôcczë pòwiôstczë ë jiné dokazë*,
 Wejerowò 2002, s. 159

1. Słowò *apartny* ôznôczô w pòlaszëznie: *osobliwy, odrëbny, oryginalny, inny, różny, dziwaczny*.

Ùłôżë z nym znankòwnikã trzë zdania.

2. Kaszëbskò apartnosc zasôdzô sã midzë jinyma na tim, że je to regiòn bòkadny w òbrzãdë.

Wëpiszë z wiërtë òmówionë w ni zwëczy. Wpiszë je do zestôwkù według mùstru jak niżi:

zwëk/òbrzãdk	òpisënk	czas, w jaczim sã òdbiwô
chòdzenië z szopką	chòdzenië pò chëczach i spiëwanië kòlãdów	adwentowi czas
gwizdżë		

Słowòrk

brumtop – burczybas
 wanożëc – wëdrowac
 chëriskò – choròbsko
 bëniel – kawaler
 fótka – beczutka
 starkówie – dziadkowie

3. Przełożë zdania na pòlschi jãzëk:

To je apartny człowiek.

Terô panëje jakôs apartnô móda.

Òni mają apartné zwëczy.

To je cos apartnégò.

To je apartné i to téz.

To są dwie, czësto apartné rzeczë.

Kò wa jesta czësto apartny.

4. Kaszëbskô apartnosc je téz widzec w òsoblëwëch szesc samò-zwãkach (ã, é, ë, ò, ô, ù). Pierszim, ò chtërnym bądze gòdka, je „ë” (szwa).

Przecëtòj ùwòzno zapisóną niżi rozmòwã.

Wëcygniesz z ni wiadã ò apartnym kaszëbsczim zwãkù „ë”.

A. „Kaszëbsczim jesma lëdã
nim wiedno chcemë bëc
Niech ten sã pòli wstëdã,
co ò tim nie chce czëc.”

B. Witôjże!

A. Wejle, jak dobrze, że wa przësza. Prawie ùczã sã wiërtë na witro na lekcjã kaszëbsczégò jãzëka.

C. A cëż to je za dokòz?

A. Aleksandra Labùdë *Kaszëbsczy zëw*.

B. Tej mòże nie mdzemë cë przszkòdzëlë?

A. Ale nié, jò gò ju wnetka rozmiejã. Ale, mòże mie pòmòzeta w jinszi sprawie. Miała jem doma wëpisac pòrã słów, w chtërnëch pisze sã „e” z *kropkama*. Móm z tim wiedno tòczel.

C. W kaszëbiznie mómë jãz trzë lëtrë „e” – òbaczë tuwò „e”, „é”, „ë”.

B. Nòlepi bądze, jak pòdóm cë przekładë, bò to sã w mòwie daje wëczëc. Mómë słowa *rek* (pò pòlskù rak) i *rëk* (głosny płacz). Czëjesz tuwò różnicã?

A. Mëszlã, że jo.

C. Baro dobrze, a terô mòże sama pòdòsz jaczis przekłòd dwùch słów, chtërne pòdobno sã wëmòwiò, a co jinégò znaczą.

A. Në wezmë: wa *przesza* kòl moji chëczë, a wa *prësza* do chëczë. Wërazno je czëc różnicã, nié.

C. Baro dobrze, równak wiele razy cãżkò je rozeznac, dze nòlezi pòstawić kropczë nad *e*, a dze nié. Tej dobrze je przëpòmóc so polaszëznã. W tëch mólach, dze w polsczim są zwaczi „i”, „y”, „u”, a w kaszëbiznie czëjemë „e”, tej to je to „e” z *kropkama*.

B. Stój le! Zarò më tã twòjã teoriã wëpròbujemë. Jak w pòlaszëznie mdze *lis*, *dzik*, *mysz*, *ryba*, *suknia*, *tulipan*, tej w kaszëbiznie:

A. ... *lës*, *dzëk*, *mësz*, *rëba*, *sëkniò*, *tëlpa*.

C. To je dobri i praktyczny sposób, le że dëcht wszëtczégò tim szëkã sã téz òbjasnac nie dò.

B. Kò tã resztã trzeba sã wëuczëc, tak jak we wszëtczych mòwach. Zresztã, z czasã kòżdi nabierze taczégò wëczëcò, że bez błãdu bądze czuł, co jak sã pisze.

włòsny tekst autorczë – D. Pioch

- Zapiszë, czegò të sã dowiedzôł ò zwãkù „ë”, co je zwóny *szwa*.
 - Òbaczë, czë twòje swiãdë sã zgòdné z wiadã z ramczy.
5. Żlë ni mòżesz òbjasnïc pisënkù „ë” przez wëmianã ani w zóden jiny spòsòb, staròj sã ùwòżno slëchac wëmòwë, jak we wspòmínóny pòrze słów *rek* i *rëk*.
- Ùstalimë, że słowò „rek” mò numer 1, a *rëk* – 2.
Szkólny mdze gòdòł te słowa w rozmajitim pòrządkù, a të zapisuj numrë, np.:

rek – rëk – rëk – rek – rëk
 1 2 2 1 2

- Tak samò mòżesz cwiçzëc na pòrach słów:
rena – rëna, reczk – rëczk, przeszła – przësza.
 - Przecwicze wëmòwã zwãkù „ë” w słowach: *bëc, cëchò, lëpa, lëkac, mëc, pëtac, sëna, wëpic, zëc.*
6. Do napisónégò tekstu wkradlë sã błãdë. Kòmputër zgubił punktë nad lëtrã „ë”. Ùprawi tã felã i dopiszë pùnkhtë tam, gdzie òne sã pòtrzëbné:

Czë chto wié, co jedzã rebe? Rebie nie sã potrzebne grzebe. Chto chce chòwac tacze stwòre, ni mùsi miec fùl kòmòre, bò ribce sygnie jestkù perzinkã – mòże to bec chleba kreszinka. Nòlepi równak bãdze drechù, czej wpùscysz rebe do stówkù pò cechù, tam òne baro dobrze sã czejã i na swój – nie twój kòszt żejã.

włòsny tekst autorczy – D. Pioch

7. Pòdzelta sã na dwa karna. Jesta rozbitkama, co piszã do familiów, żebë jim przësłalë rozmajité rzeczë na bezludny òstrów. W lëstach mòżeta prosëc blòs ò tacze rzeczë, co w swòji pòzwie majã „ë”. Wëgraje to karno, co w 4 minutë wëmëśli wicy słów.
8. Na spòdlim tekstu bëła gòdka ò zwëkach – wòżnym dzëlu apartnoscë. Ale na juwernotã skłòdò sã jesz wiele jinszych spraw. Je nót tu wëmienic:
- * apartné zrzeszenië z regionã, mòlowã spòlëznã i kùlturã (psychòlogòwi dzël);

Zapamiãtòj

Kaszëbsczi samòzwãk „ë” (*szwa*) pòwstòł z dòwnégò krótcégò „i”, „y”, „u” – i prawie przez wëmianã na te zwãczy w pòlaszëznie mòże nòchùtci òbjasnïc jego pisënk.

Słowôrzek

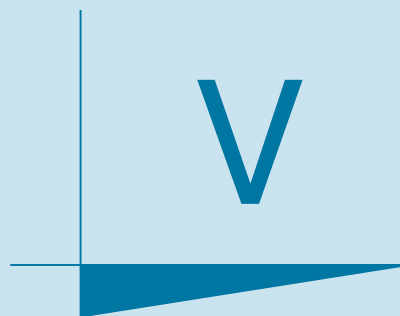
apartny – osobliwy, inny,
różniący się
rëmiô – przestrzeń
môłowi – lokalny
spôdkôwizna – dziedzictwo
spòlëzna – społeczność
wespòlëzna – wspólnota
zbiérny – zbiorowy
wëcmanizna – kooperacja
swiàda – świadomość
miónczëzna – konkurencja
przërzeszenie – przywiązanie
rëmny ùstôw – układ
przestrzenny

- * trwanie w zbiérny swiàdze ò pòdzélu na: më i òni, czemù towarzi pòczëcé apartnotë (socjologòwi dzél);
- * przërzeszenie do rëmii i môłów (geògrafny dzél);
- * swiàda kùlturowi spôdkôwiznë, rozmienië i òdczuwanië znaczeniów, symbòłów (etnografny dzél);
- * sparłãczenie tak jindiuidualné, jak i rzeszné z dzejama òbeëndë, bòhaterama, dzejowima jinstitutionjama (historyczny dzél);
- * gòspòdarzkô wespòlëzna, wëcmanizna i midzëregionalnô miónczëzna (ekònomiczny dzél);
- * jistnienie gwësnych, apartnych dlô òbeëndë spôsobów budo-wiznë, rëmnégò ùstôwù (ùrbaniścizno-architektoniczny dzél).

– Przësëkùj spisënk argùmentów, co przëswiôdczą, że Kaszëbë spełniwają wszëtczé z wëliczonëch wëzi kriteriów juwernotë.

9. W Pòlsce żëją rozmajité nôrodné i etniczné miészëznë. Wë-jasnijta znaczenia hasłów: *nôrodnô miészosc*, *etniczô miészosc*, *regionalné karno* (nòlepi na spòdlim Ùstawë o nôrodnëch miészëznach z 2005 rokù). Zapiszta kòżdë hasło w kaszëbsczij wersji na kartach szarégò papióra (dzejanië w karnach, wëzwëski-wanië do przeklôdaniô słowarzów).

10. Spòrządztã zestôwk, co pòkaze, jaczé miészoscë – nôrodné (biò-loruskô, czeskô, lëtewskô, miemieckô, òrmiãnskô, ruskô, sło-wackô, ùkraińskô, żëdowskô) i etniczné (karaimskô, łemkòw-skô, romskô, tatarskô), a téż regionalné karna z uznónym przez ùstawã regionalnym jãzëkã (Kaszëbi), żëją w Pòlsce. Wiéndzënë robòtë zaznôczta farwnyma pisòkama na kònturowi karce Pòl-sczij (pòkazëjemë, jaczé môle we wikszoścë zajimô kòżdô miészëzna, karno).

ŽĚCOWÉ WÔRTNOTĚ

Mòja mëmka i chléb codzénnny

Ta zemia, Kaszëbë, to je mòja mëmka, a ta mòwa, kaszëbizna, to chléb codzénnny i ni mògã bëc cëchò, czej na naszich òczach cëskò sã nen chléb w nórt. Ten chléb nie je pò to, żebë gò szmërgac bële dze, a sygac pò kòłôcza, chtërnégò i tak ni ma. Chto mô jesz sëmienié, përzna òleju w głowie i Bòga w sercu, ten nie mdze nigdë cëskòł codzénnégò chleba w nórt. A jem pewny, że Kaszëbi jesz mają sëmienié i mają Bòga (...)

Wszëtcë mùszimë miec starã ò naszą mòwã, bò òna, prów-dzëwie kaszëbskò mòwa, to nôswiãtszi wòłtòrz i nicht ni mô prawa jegò bürzëc, leno z wiòlgã tczã przed nim klëknąc (...)

Nicht ni mòże miec z tegò swiãta ani niżódnégò ùbëtkù, czej zacznie swòjã mòwã gardzëc i sã ji wstidzëc. Bò to tak samò, jakbë sã wstidzył swòji mëmë i tatka i nima gardzył (...)

Wezma tedë pòcòrczi kaszëbsczi mòwë, pòcòrczi kaszëbszczich słów i ùplecma z nich piãknã kòrénkã, na chtërnny mdã sã mòglë mòdlëc jesz długò przinđné pòkòlenia ze tcz i nòdzejã, na chwa-łã Bòskã i naj kaszëbsczi rodny zemi.

J. Walkusz, *Sztrądã słowa*, Lublin 1996, s. 37-39

1. We wiele lëteracczich dowodach je gòdka ò chlebie, chtëren w na-szi kùlturze je pòspòdlim żëcò. Czë nie dzëwiło ce nigdë, że chòc całë żëcé jëmë chléb, to òn sã nama nigdë nie przejë?

- Jaczé òrtë chleba znajesz? Zapiszë jich pòzwë.
- Napiszë receptã na wëkònanié chleba. Nòprzódka pòdòj pro-duktë, pòtrzëbné statczy, pózni zapiszë pòsobicã robòtë, jaczé nòlëzi wëkònac.

2. Chléb sã jë. Òdmieni nen czasnik przez òsobë w ternym czasu.

Słowôrz

nórt – ką

szmërgac – rzucać

kòłôcz – bułka

stara – staranie

ùbëtk – spokój

kòrénka – różaniec

Zapamiãtôj

Słowò „jesc” je pòdóné
w nieòznacznikù.

Nieòznacznik je
niepersonowã fòmã
czasnika. Bòczë, że
w kaszëbiznie
nieòznaczniczi kùńczą
sã na „c”, co je
dobrim przëkładã
kaszëbieniô.

– Ùtwòrzë wszëtczé mòżlëwé czasniczi òd słowa „jesc”.

– Ùżij piãc z ùtwòrzonëch czasników w zdaniach.

3. Wëpiszë z tekstu wszëtczé przërównania. Co i do czegò je tu przërównóné?

4. Na gwës ju widzysz, że nié blós ò chléb pòwszédny, co gò zjô-
dómë na co dzén, w tim teksce jidze. Òpòwiedzë, co je głównym
tématã wëjimkù prozë J. Walkùsza.

5. Chléb je i bël we wiôldzim ùwôżanim we wiele kùlturach. Piselë
ò nim rozmajiti ùsôdzcë, ti barzi znóny i ti mni téz. Òsoblëwie
tedë bël òn jim blisczi, czej z rozmajitëch leżnosców òstôwielë
taczëznã i wëjézdzelë dalek. Czasã tak sã dzało z pòliticznëch
leżnosców, a czasã bëła to prostô przëczëna – lëdze wëjézdzelë
za chlebã (tak nazéwało sã emigracjã, co szuka spòsobù na zëcé
ù jinszych).

– Cyprian Kamil Norwid we wiérzce *Moja piosenka* tak sã zòli:

*Do kraju tego, gdzie kruszynę chleba
Podnoszą z ziemi przez uszanowanie
Dla darów nieba...
Tęskno mi, Panie...*

– Zapiszë tekst Norwida pò kaszëbskù.

6. Na zôczątkù XXI wiekù znôwù rësziła fala emigracji. Tim razã
naszi rodôcë nie wëjachelë do Americzi, leno do krajów sparłã-
czony Europë, do chtërny téz nôležimë.

– Żlë chcesz przëczëtac ò tëch sprawach wicy, szukôj dokazu Gré-
gòra J. Schramczi, *Snienia. Dniownik z emigracëji*, „Zymk”,
Zsziwk 5, Gdiniô-Wejrowò 2006, s. 44-48.

– Do pòrëszonej wëzi sprawë pasëje téz wiérzta A. Peplińszégò
Czemù lecysz. Chòc na pierszé wezdrzenié je to dokôz ò zmia-
nach w rodze, nie je wcale rzekłë, że ùsôdzca nie naddôł ji sym-
bòlicznëch znaczeniów. Wiérztã nôleži przede wszëtczim òdczë-
tac dosłowno, je to dokôz ò nadchôdający zëmie i ò zmianach
w rodze z tim sparłãczonëch.

Ale czejbë chto baro chcôł, móglbë w ni nalezc jiné, ùkrëtë zna-
czenié.

Ôpiszë swòje mëslë zrzeszoné z ùkrëtim znaczenim schòwónym
w naji wiérzce.

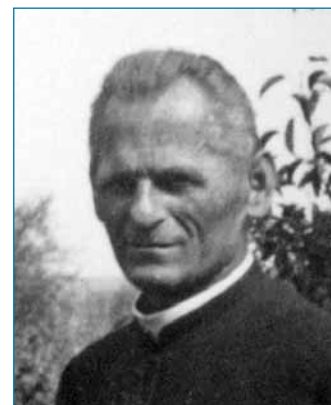
Czëtôj jã, pózni nauczë sã spiewac.

Czemù lecysz w cëzé stronë,
czë cë ptôszkù ù nas zle?
Më téż tobie wszëtkò dómë,
môli ptôszkù òstón ze.

Lecã dalek w swiata kùńce,
bò tu przinǳe mrozny czas.
A tam swiécy złoté słuńce,
òno wòłò wszëtczych nas.

Zdzinã sniedzi, zdzinã lodë,
zakwitnie na łące kwiat.
Tedë wrócã w waju dodóm,
tak jak bëło z dównëch lat.

ks. A. Pepliński, *Czemu lecysz*, [w:] *Kaszëbë wòłają nas*,
Gdańsk 1988, s. 44-48

Antoni Pepliński

ùrodzony 26 lëżkwiata
1918 rokù w Wiôldzim
Klińcu. Dzeciństwo
spãdzył w Łësniewie kòł
Serakòjców, pózni chòdzył
do gimnazjum
w Kòscérznie. We wòjnie
przerwòł ùczbã, a pò
wòjnie skùńcił
Seminarium Dëchòwné
w Pelplinie. Òd swiãce-
niów w 1950 rokù bëł
wikarim na parafiach
w Chònicach, Pawłowie,
Czòrnowie (probòstwò);
òd 1983 rokù
w Mscëszëcach, dze
6 zëlnika 1995 rokù ùmarł
i tu je pòchòwóny. Pisòł
wiele, ale wëdóny je blós
jeden zbiérk wiérztów
Niech szëmi las, reszta
dokazów żdaje
w rãkòpisach. Pisòł
piesnie, chtërnëch je
wiele, leno blós 30 z nich
wëdònëch w zbiérkù
Kaszëbë wòłają nas.

CZEMU LECYSZ?

7. Co dô sã pòwiedzec ò adresace i nadawcë wiérztë?
 8. Ò jaczim ptôchù (ptôchach) mòże bëc gòdka w dokazu? Swòje
wëpòwiescë ùdokażë wëjimkama z tekstu.
- Jaczë ptôchë òdlatëją i przëlatëją do naji na zëmã? Pòdôj pòlsczé
i kaszëbsczë pòzwë.

9. W teksce wierztë wëstąpiło czile słów, w chtërnëch nalôżł sã drëdżi kaszëbsczi apartny zwãk „é”. Kaszëbi zwiã gò „e pòchiloné”.

Żebë sã ò nim përnã wicy dowiedzec, przeczëtôj pò cëchù dialog, pózni czëtôjta gò z pòdzélã na role:

(Knôp i dzéwczã sedzã przë zastawionym stole)

A. Cëż òna tak dlugò nie jidze?

B. Gwësno ni mòże sã zwléc z łôżka. Ale czekôjże, mie sã zdôwô, że òna ju nêkô.

(Wchôdô dzéwczã, jész sã przëcygô).

C. Ale je to fejn so tak dlëzi pòspac w niedzielã. Człowiek sã czësto jinaczi czëje.

A. A cëż tã jes takô niewësponô?

C. Tã sã tak pitôsz, jakbë tã nie wiedza. A chto wczas o pòrënk przez całi tidzën biegô do krómù pò chléb dlô familii? Doch wiéta, że je nas wiele, a mëmka sama nie pòradzy.

A. Wiëmë, wiëmë. Zresztã më téż chòdzymë, ale to jész nie oznôczô, że trzeba całë dopôlnia spac.

C. Nê dobrze, dobrze. Ale, widzã, że ju môta renik na stole, a głôdnô jem niemòżebno.

B. Më na ce ju chwilã zdajëmë. Sadôj tuwò na ten plac.

A. Môsz tu mlékò, bò w twòjim wëkù le to mòże pic?! Tam je sér, slédz, léberka, masłò i swòjszczi chléb.

C. Jô miała dzys piãkny spik. Jô piekła z mëmkã chléb. Przëniosła jem kòrëto, mëma przëszëkòwa pszëną mākã, młôdze, kwasné mleko i zabra sã za wëgniôtanié. To bëła cãżkô robôta, ale jaczi chléb wërósł i sã piãkno ùpiekł. I tej sã dzëwùjeta, że jem tak dlugò spa?

B. Jo, ten chlébk je tak smaczny i szkòda, że mało chto gò ju piecze.

A. Jô téż gò baro lubiã. Do niego nie je potrzebny ani syr, ani slédz.

C. Më tuwò pérocëmë, a jestkù czekô. Terô jédzta.

A. Tej Bòże przëzegnôj.

B. A pamiãtôta wa, jak më gòdelë ò zwãkù ë? Tej më rzeklë, że je jész jiny apartny zwãk, to je é, zwoné e pòchiloné. Je sã wëmôwiô czasã wnetka jak *i* abò *y*.

A. Jo, jak w słowach *chléb*, *mlékò*, *slédz*, *zôcérka*.

B. Abò *széper Bénk* trzasł w *dél*, *stłukł skrzél*. Wnet w kòżdym ze słów mómë pòchiloné *e*.

C. Fejno jes to wëmëślił. Wiéta wa, dobrze, że më sã tu zeszlë.

włòsny tekst autorczi – D. Pioch

- Wëpiszë z dialogù słowa ze zwākã „é”:
 - Wëmówiøj wëpisóné przed sztótã słowa. Co czëjesz na môlu „é”?
 - Zapiszë pòlszczé pòstacë wëpisónëch słów. Co stoi w pòlaszëznie na môlu kaszëbsczégò „é”?
 - Z wëkònónëch cwiçzënków wëchôdô prakticznô rada zrzeszonô z pisënkã „é”. Zapiszë jã w zesziwkù (môsz jã z bòkù).
 - Wëbierzë z wiérztë słowa z „é”. Dopiszë jich pòlszczé równoznaczenië. Zbadøj, czë pòrada zapisónô pò prawì stronie téż sã w nich sprôwdzô.
10. Napiszë swòjã òpòwiôstkã, w chtërny wëzwëskôsz jak nôwicy słówów z „é” ùżëtëch w dialogù.
11. Zdrzë na reprodukcjã òbrazu i napiszë, co na nim widzysz. Starôj sã wëzwëskac jak nôwicy òkresleniów do kòżdégò elementu.

Zapamiãtôj

Żlë w kaszëbiznie czëjesz zwāk blisczi w wëmòwie „yj”, a w pòlaszëznie na tim môlu stoi „e”, to nôlezi zapisac to jakno „é”.

Pùstczi lëdzcégò žëcò

Kòždi na tim swiece nosy swòje Pùstczi. Jeden na ten òrt, a drëdži na jiny, ale to nikògò nie minie. Czë to je stòri, czë mlodi, bògati abò biédny, kòždi wlecze ze sobą nen miechùlc z Pùstkamë. A cëž zrobic? To sã mùszi jakùsz tluc. Cëž tu chto pòmòże? Prawie ny mlodi so mëszałà nieròz: – A cëž më? Kò to doch jidze ten cali swiat przestawic. – Ale nie warò dlugò, tej òni sã òbdóny, a dëcht nic nie gòdajà, sztël jak mùczk, a zdrzà wkól, a so mëszałà:

– Je to pò pròwdze wszëtkò to samò? Kò to doch nama terò czësto jinaczi wskazëje.

Tak to je, że z czasà to czlowiekòwi czësto jinaczi wskazëje, a cëž so mò niebòròk pòmòc?

To, co sã naszàtoli, a natlëcze, a naùwijò, to je jegò, ale jak so tak na to richtich przëdrzi, tej to nie je pò pròwdze nót. Lepi żebë so dze szturchnął pòd miedzà, a tëlë z tegò miòl. Kò wszëtkò przeżëje swòj czas, czë kam, czë taczi glupi zajc abò chòc smòlsz. Ten le mùszi

**Stòrò chëcz
w Stajszewie**

Kòscół w Ùgòszczu

blós òpasowac, żebë chto na niegò nie włòzl, a je blós smòlszã, niczim wicy. Pewno, że taczi czlowiek mô szkòlë a wszëtkò, co trzeba, ale i tak mùszi ùmrzëc, dëcht jak ten smòlsz.

A tej żebë ti lëdze bëlë tak jeden drëdżémù dobri, tej to bë nick nie rzekl. Në, są w swòji rãzi, a sã achtną, a pòmògą i jakòsz przez ten swiat jeden drëdżégò przeprowadzy. Ale tak, kò to nie je wiele razy do rozmieniò. Żëcé je krótczé, a tej żebë sã tak szarpac, nieròz czësto ò bële co. A pò sądach sã wleką, a wszëtkò stracą, żebë temù drëdżémù blós tã szpëlã skazëc. Jak jò ni mògã miec, tej ten drëdżi téż niech ni mô. Taczi to są ti lëdze, chto wié, co to pò pròwdze w nich sedzy, taczi gòdz, że mój të Panie. A tej, jak sã to tak wszëtkò widzy, to sã pò pròwdze nie chce ani żëc, ani chòc zdrzec na ten swiat, a lepi, bë to òstawil a bë nie chcòl tegò czlowieka wicy widzec (...).

Ale pòdczas te Pùstczi sedzą bënë baro mòcno i taczi czlowiek je merkò rozmajice. Në, jidze so fejn reno spiéwającë wedle jacégò kòscola a so mësli: – Jaczi to je pëszny swiat i co lëdze pòtrafią swòjëmë rãkamë zrobic. – A jak tak zdrzi na te czerwioné ceglë a na fùdzi, a so mësli ò tëch rãkach, chtërne je ùklòdalë, wejle téj gò tak nico bùfsnie, a òd raza mùszi òstac stojącë, a cos w se merkò. Jo, to Pùstczi w nim klepią, a òne tam są, a gò kòlcëją, żebë ò nich mëslec. To je tak, jakbë chto zaklepnał na dwiérze a òd raza nie je wiedzec, chtëż to mòże bëc. Ale z czasã to sã domësli, cos trzimò serce w swòji rãce a scyskò. Te Pùstczi to są taczé jak wiòldzi wigón, a na nim zybówka, so mòże na niã sadnąc a zybac. A w tim zybanim je to, co tam klepa a glosëlo, że tam je, a żebë ten jistny nigdë ò tim nie zabél.

Òn sztót slëchò, a tej to minie. A zòs je dali pòrénk, nen koscòlk i jegò droga, ta, dze òn prawie dzërzgnie.

Në, chto wié, co to richtich je, że taczé Pùstczi nie są do zabëcò, a tej, że kòzdi je mô.

J. Drzeżdżon, *Twarz Smętka*, Gdańsk 1993

Jón Drzéżdżón

ùrodzył sã 16 maja 1937 rokù w Domôtowie. Pò spòdleczny szkòle skùńczył Pedagogiczné Liceùm w Wejrowie i robił jako szkolny w Tëlowie, Lëbòcënie, Domôtowie, Łebczu i Żelëstrzewie. Pò sztudiach na Wëższy Szkòle Pedagogiczny we Gduńskù rozpoczął nôùkòwą robòtã w Slëpskù i na Gduńszcim Ùniwersytece. Ùmarł w wiekù 55 lat – 22 zëlnika 1992 rokù i je pòchòwóny w Mechòwie. Pisòł w jãzëkù pòlsczim i kaszëbsczim, twòrził prozã i pòezje. Z kaszëbsczich dokazów wòrt je wspomnãc tómiczi: *Sklëniané pôcorë* i *Przëszlë do mie;* z prozë: *W niedzielny wieczór, Dzwónnik, Na niwach, Kòl Biélawë, Twarz Smãtka*. Spòd jegò pióra wëszlë artikle ò lëteraturze i ksążczy, twòrził téż dokazë dlô dzecy i młòdzëznë.

– Òpòwiédz, jaczim spòsobã budowaniô je wëkònóny kòscół na òdjimkù. Czë widzisz na nim wspomnióné w teksce fùdzi?

1. Wëslëchòj ùwòżno tekstu, przeczëtòj gò jesz rôz sòm. Namëszlë sã i pòwiédz, czym sã ne „pùstczy, chtërné kòzdi na tim swiece nosy”.

2. Wëpiszë ze słowarza znaczenié słowa „pùstczy”.

– Zapiszë, co sã skrëło pòd pòzwã „pùstczy” w najim teksce:

3. Przełożë na kaszëbsczy pierszi akapit tekstu.

4. Dzysészci wëjimk daje nóm wiele do mëszeniô. Jaczé wòzné pròwdë ò żëcym (i nie tëlkò) mòże z niego wëczëtac?

Dofùluj zestòwk:

Akapit	Pròwdë ò lëdzcim żëcym

5. Na spòdlim tegò, co të przeczëtòł, pòwiédzòł i zapisòł ò pùstkach, przëszëkùj dlô karna slëchińców òpòwiôstkã ò *pùstkach lëdzcégò żëcò*.

6. Co òznòczają wërażenia i zwrotë:

bëc òbdónym, sztël jak mùczk, terò to czësto jinaczi wskazëje, bëc w swòji rãzi, achtnãc kògò, drëdzëmù szpëlã skazëc, nico gò bùy-snie, cos merkac, dzërzgnãc drogã.

7. Tekst je zapisóny pò bëlackù. Przëbòczë, jaczé znanczi mò bëlackò òdmiana kaszëbiznë. Pamiãtòj, że kaszëbizna lëterackò ùziwò dwùch nosowëch zwãków, a na nordze ògłowòkaszëbsczë ã je jinaczi realizowóné, czëgò wedle ùstalónégò pisënkù nie dò sã zapisac.

8. Ò nosowëch zwãkach w lëteracczi kaszëbiznie:

Pò normalizacji jãzëka w 1996 rokù lëterackò kaszëbizna ùżiwò dwùch nosowëch zwãków: ògłowòpòlszczégò „ą” i kaszëbszczégò „ã” („a” z falą abò „a” z blewiązką). We wikszoscë przëtrófków na môlu ògłowòpòlszczégò „ę” stoi „ã”.

Kaszëbsczé nosowé zwãczy pòdlégają w wëmòwie rozmajitim cëskóm: czasã nosowòsc sã rozklôdô, czasã zanikô abò pòjôwiô sã tam, dze ji tak pò prôwdze ni ma, czasã zanikô spółzwãk abò dżinie nosowòsc na kùńcu słowa. Co bë sã równak nie dżało w wëmòwie, pisënk rządzë sã swòjima prawama i piszący mùszë wiedzec, jak pisac pòprawno.

- Przëzdrzë sã zapisónym słowóm i pòwiédz, co sã z nima dzeje w wëmòwie (słowa w klamrach):

1.
gãba [gamba]
prosãta [prosanta]
tobã [tobóm]	2.
dãbowi [dabòwi]
jãzëk [jazëk / jozëk]
zãb [zób]
sãsôd [sósôd]
sąd [sód]
3.
sama [sãma]
scana [scãna]
tam [tãm]	4.
klãpa [pol. klempa]
kalãdôrz [pol. kalendarz]
lãpa [pol. lampa]
5.
na tobakã [na tobaka]
pòjadã [pòjada]
w głowã [w głowa]	

Bôczë, że w znormalizowóny kaszëbiznie ni ma ògłowòpòlszczégò „ę”.

Słowôrzek

òrt – sposób
miechùlc – worek
warac – trwać
òbdac sã – uspokoić się
sztël – cicho
mùczk – milczek
wskazywac – wydawać się
smòlsz – ślimak
achtnąc – odpowiednio
traktowac
szpëla – pomysł, zamiar
merkac – odczuwać
bùfsnąc – szturchnąc
zybówka – huśtawka
ten jistny – tenże
zabëc – zapomnieć
sztót – chwila
zôs – znowu
dzërzgnąc – idzie, ucieka

Zapamiãtôj

wërażënié

– w jãzëkòwi terminologii
òznôczô zbiér bënômni
dwùch słów sparłãczonëch
składniowò, midzë
chtërnyma ni ma czasnika

1. Przeczëtôj sztëczk tekstu, ale blós do placa z wëkropkòwóną linią. Spróbùj òbjasnic, do czegò òdnôszają sã słowa: *Mało! Mało!* Jaczi mòże bëc dalszi cyg tekstu?
- Drëgą przerwã w czëtanim zrób pò drëdzi linii.
Chłopa gwës na sztërk zatkało, czej sã dowiedzôł, że bez żódnégò wiôldzégò proszeniô dostôwô co chcôł, a jesz wicy. Co tã bës rzekł taczémù ùrządnikòwi. Dokùńczë zdanié petenta *Pón je...*

Mieszkanié

Wëstãpùją:

Nôczelnik

Petent

Dochtór

Akt I, zdrzadniô I*(nôczelnik, petent, późni dochtór)*

Lokalowi ùrząd. Jizba nôczelnika. Pòd scaną naprocëm dwiérzi szafa, na szafie kwiat. Na scanie naprocëm scanë, dze stoi szafa, a na szafie kwiat, wisy kalãdôrz ë zédzer. Pòd wiôldzim òknã (midzë scanama) wiôldzé, dãbòwé biurkò. Na biurkù z prawi stronë mònitór kòmpùtra, klawiatura, z lewi telefón. Przed stolã stółk dlô petentów. Za stolã skórkowi zesel nôczelnika. W zeslu, rozpiarti, sedzy chłop. Zdrzi na pòsowã. Klepanié do dwiérzi.

Nôczelnik*(òdriwô òczë òd pòsowë ë wzerô na dwiérze)*

Proszã wlezc.

Petent

Mòje ùszanowanié panu naczelnikòwi.

Naczelnik

(drësznym gestã róczi przëbëlca do sadniãcô)

Dobri dzień. Czim mògã słužęc?

Petent

Jô, panie naczelnikù, w sprawie mieszkaniégò... Trzë lata temù jô złožił pòdanié... Na dzesãc métrach gniezdymë sã z białką, tescową, a do tegò jesz piątką dzecy...

Naczelnik

Mało! Mało!

Petent

Piątka to mało?!

Naczelnik

Në nié! Dzecy w sóm rôz. Métrów za mało. Zarô przëdzelimë mieszkanié taczé w sóm rôz.

Petent

Pò pròwdze? Dwie jizbë?

Naczelnik

Czemùz dwie? Dlô waji wszëtczich je mùs co nômni trzë a nawet sztërë jizbë.

Petent

Mój Bòze..., jakbë mòzna bëło prosëc ò słuneczne...

Naczelnik

Nick prostségò. Dzecóm je mùs słunka. Gdze wa bë chcelë mieszkac? W Karwi, Krokòwie czë mòże w Chłapòwie?

Petent

Nié! To je bôjka... Në mòże... mòże w Chłapòwie...

Naczelnik

Baro proszã! W jaczim môlu?

Petent

Nôchãtni blëzë szkòłë... Dzecë...

Naczelnik

Rozmiejã. Në wej le, tej załatwioné! Sztërë słuneczne jizbë, blëzë szkòłë, w Chłapòwie!

**Piotr
Cëskòwsczi**

ùrodzony 18 maja 1979 rokù w Pùckù, ùtwòrca z karna młodëch, bëtnik kònkùrsów gòdòszów, nòleźnik Kaszëbsczégò Kabaretu Fif, ùsòdzca krótczich pòwiòstków i òpòwiòdaniów drëkòwónëch m.jin. w zbierze *Kaszëbskô Nòtëra* i w *Zymkù*. Prowadzi kaszëbską stronã w *Nadmòrsczi Gazëce*.

Petent

Panie naczelnikù... ni móm słów... pón je...

*(dwiérze do jizbě naczelnika z trzôskã sã òtmëkają ě wpôdô
Doktór)*

Doktór

A tu të jes. Pùdziesz ze mną czë móm zawòlac sostrã ze za-
strzikã?

Naczelnik

Jidã! Jidã, panie doktorze.

Petent

Cëż to wszëtkò mò znaczëc?

Doktór

Pòmilony. Ju trzë razë ùcékôł z zakładu. Za kòżdim razã wkrô-
dô sã do lokalowégò ùrzãdu, a bezjinteresowno przëdzëlô lëdzóm
mieszkania.

Petent

Mie téż przëdzelił!

Doktór

Bezjinteresowno?

Petent

Në jo...

Doktór

A pan w to ùwierził?

Petent

Në jo...

Doktór

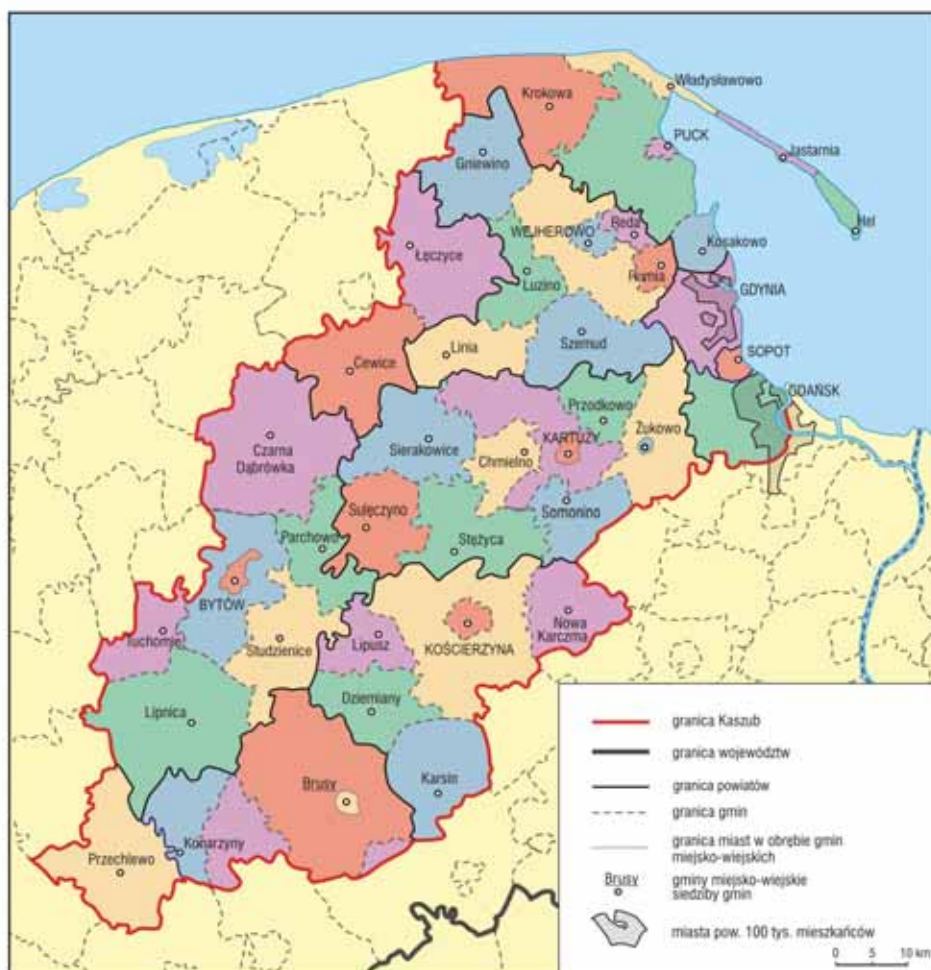
Czej tak... te pòj pón ze mną!!!

Gardina

P. Ciskowski, *Mieszkanié*, „Zymk”, nr 3, s. 7-9

2. Zgódnò z *Ùstôwã ò jãzëkach miészëznów i ò jãzëkù kaszëbs-
czim* mieszkańcë 10 gminów mògå pisac pismiona do ùrzãdów
w swòjim jãzëkù.
3. Petent gôdô Naczelnikòwi, że trzë lata temù złòził pòdanié
ò mieszkanié. Napiszë w jegò miono to pòdanié pò kaszëbskù.

Administracjowi pòdzél dzysészich Kaszëb

4. Òmówi hùmòr zawiartı w dramie. Na czym òn pòlégò? A mòże to je blós smiëch przez łzë?
5. We wiërzce Ewë Warmòwsczi *pt. Bana z lëtrama* je gòdka ò tim, że *chto mò bëłny dak, ten mò bezpiek a nié strach*. W ti wiërzce jidze prawie ò lëtrã, co mò nad sobã dak – gòdómë na nią *o z daszkã* a zapisëjemë „ò”.
6. Przeczëtòj ùwòzno wiërzttã H. Héwelta *Czas rozmiszlaniô*.

Głupi lëdze, co bezmëslno
chcelëbë żëc wieczı, wiedno
bùszno pòpùszczają pasa,
a kò to le je do czasu.

Młòdosc, zdrowië chùtkò minã,
lata zleçã, dëtczi zdżinã.
Żëwòt nasz jak swiëca swiëcy
i jak dim nen wnet ùlecy.

Kòzdi równak niech pamiãtò,
bò kò to je pròwda swiãtò:
swiëca žëcò, cud i szpòs,
swiëcy jaż Chtos dmùchnie rôz.

H. Hewelt, *Nie òdińdã bez pòżegnaniô*,
Gdynia 1996, s. 30

– Dokòz skłòdò sã z trzech sztrofków i do kòzdi z nich dô sã przëpisac jaczis z pòdónëch niżi wniosków. Przëpiszë wniosci do sztrofków:

- A. *ùkòzanié lëdzczégò žëcò jakno czegòs baro krëchégò, co tak pò pròwdze wcale nie zanòlégò òd samégò człowieka,*
- B. *przestroga przed mëslã, że człowiek je żelòzny i mdze żył wieczno,*
- C. *òstrzëga przed òmanã tegò swiata, co chùtkò mijò i niepòtrzëbno skròcò i tak krótczé lëdzczé žëcé.*

7. Wedle dëji ùkrëti w snòzi wiërzce H. Héwelta sã w žëcym człowieka rzeczë, chtërnym nie nòlëzi pòswiãcëwac za wiele czasu. Wëpiszë, co wedle pòëtë nòlëzi do nich (wëpiszë téż swòje przemëszenia w ti sprawie).

8. Niejednym lëdzóm sã zdòwò, że wëmienioné w dredzi sztrofie sprawë sã w žëcym nòwòzniészé. Żlë tak nie je, to co tak pò pròwdze sã liczi, czemù wòrt je pòswiãcëc žëcé?
Òpòwiëdz ò tim.

Wëpiszë jistniczi, co bãdã te wòzné sprawë nazëwałë.

9. Przëzdrzë sã trzeci sztrofë wiërtë. Nalëzesz w ni czile słów z „ò”. Wëpiszë te słowa i dopiszë tam gdzie to je mòzłëwé jich pòlsczé równoznaczënë.

10. Ùlòżë pòwiòstkã, w chtërnym wëzwëskòsz tacé słowa (a mòżë dodòsz jész jiné ze zwákã „ò”):

pròca, żòga, knòp, dòka, widzòł, sãsòd, nòlepi, rëbòk, mò, tãpò, pòcërz, piãknò, gòdò, ròkùje

11. Slëchòj tekstu, w chtërnym zadżinãlë daszci nad „ò”. Pòprawi nen tekst.

Zapamiãtòj

Wiész ju z młòdszëch klasów, że pisënk kaszëbsczégò „ò” (o z dakã) daje sã czãsto òbjasnëc przez wëmianã w pòlsczim jazëkù na „a” (chibaże kaszëbsczé słowò ni mò juwernégò brzmieniô w pòlaszëznie).

W składze na ladze stoi woga. Jo jã mùszã wëniesc na trowã. Storo rãczka mòže pùscëc, dlote noleži stratë sã ùstrzec. Mòže nen stori żelozny stwór do sã wpakòwac we wioldzi wór. Nie mdã na głowie sprawë stowiac, le bële czemù téż nie chcã sã do-
wac. Czasã moli jiwer drëchù bez twòji wiadë rosce pò cëchù
i co przed sztótã bëło malinczé, zacznie ce zjadac pò përzince.

włòsny tekst autorczy – D. Pioch

12. *Bezpiek* – słowò, co krëje w se jedne z nôbarzi brëkòwónëch przez człowieka rzeczy.

Synonimë – bezpieczeństwò, spòkój.

Familiô słów – bezpiecznik, bezpiecznikòwi, bezpiecno, bezpieczny.

Pòchòdné czasniczi – zabezpieczëc, òdbezpieczëc, ùbezpieczëc.

- Ùłożë z nyma czasnikama zdania.
- Czedë człowiek mô bezpiek? Co mù je do te pòtrzébné? Òpò-
wiédz ò tim.

13. „Dak nad głowã” to jinaczi *chëcz*.

Synonimë – bùmink, mieszkanié, dodóm, chałëpa.

- Jak sã bùmëje chëcze?

* Wëpiszë pòzwë materiałów do bùmowaniô.

* Nazwij pòstãpné dzëlë przë bùmowanim dodomù.

* Jaczé ôrtë bùminków bëłë pierwi stòwióne na Kaszëbach?

* Chto je pòtrzébný do bùmowaniô? Zapiszë pòzwë fachów.

* Jaczé nôrzãdza mùszi miec, żebë pòstawić chëcz?

- Òpiszë wëzdrzatk swòjégò dodomù.

Słowôrzek

nëkac – pędzić
plësk – śnieg z deszczem
mùca – czapka
tżëla – kłamca
mierzëc – mierzyć

Lżëla

Dôwno, dôwno temù jeden pón bøgati
wrócył ze zagrańcë
i chùtkò nëkòł do swòjégò drëcha.
Drëch wiôlgą miôł ùcechã.
Rzekł: „Gadôj flot, co tã tam widzôł,
jaczé miasta, jaczé wiosci
i jaczé tã wëcygnął wniosci?”
„Ala! Bratkù, jaż jem rôd
wszëtkò to przëbaczëc jesz rôz.
A tu kòł nas, jaż sã robi lëchò,
plucha, zëmno, plësk.
Cãżkò sã òddichò.
Abò czej pôli słońce,
to ni ma widzec kùńca.
A tam, drëchù, rôj.
Cëż to je za krôj.
Tam nie darwôsz wlec
fùtra, mùcë, swiëc.
Òd wieków nicht nie pamiâtò, co to noc,
lato tam bawi przez całi rok.
Nicht na pòlu nie òrze, nie seje,
a jaczé tam są plónë,
wszëtkò żòlté i zelóné.
Të nie ùwierzisz,
rôz w jednym miesce widzôł gùrka,
wiôldżégò czej góra...”
„... A to je rzecz òsoblëwò –
rzekł w kùńcu drëch cërplëwi –
je wiele cëdów na swiece.

Na nen przikłôd w najim pòwiece
 je cud jeden.
 Pòkôżã gò tobie.
 To cud wiôldzi, mój Bóże,
 nie kòzden widzec gò mòże.
 Zdrzë na nen mòst,
 co nama stoi na drodze.
 Żóden łzëla nie przeńdze pò nim
 ò sëchi nodze.
 Zanim duńdze do pól,
 lecy zarô łepã w dół.
 Ale ten, co prôwdã gòdô,
 ni mùszi sã strachac,
 mòże pò nim
 chòc w sztërë kònie jachac”.
 „A głàbòk je ta rzëka?”
 „Piãc razy zakrëje człowieka.
 Widzysz, na swiece wiele dzëwów je,
 ale i ù nas nie je jãz tak zle.
 Jô lubiã zdrzec, co dobrégò
 na mòjim pòdwórkù...
 Ale pòwiadôj dali ò swòjim gùrkù...
 Jaczi òn bël? Czej góra?”
 „Në, góra nie góra... jak to sã rzecze...
 Wiôldzi bël, në wiész... czej chëczë”.
 „Në, në, gùrk czej chëcze, abò czej górë,
 to je wierã cud naturë,
 ale przëznôsz to,
 że taczì mòst, chtërnémù mierzą łzële,
 téż nie bële co...
 W zeszlã niedzielã pò kòscele
 złómôł sã z trzôsã do pòłowë,
 czej szlë pò nim
 krôwc i trzej gazëtowi.
 Wszëtcë jesz ò tim gòdają.
 Wierã twój gùrk czej chëczë,
 ù nas taczégò nie znają...”.
 „Të òd razu chëczë,
 zarô òchë i achë,
 nie wszãdze są czej ù nas taczë gmachë.
 Cëż ù nich są za chëczë...

Mòst na rzëce Wdze

Dwaji lëdze ledwò wléżą,
a bënë ani spac...
Dze tam, ani sadnąc, ani stac...”.
„Jednak to cud, drodżi drëszkù,
eżlë w gùrkù dwùch lëdzy mieszkô.
Tej-sej ù nas sã zdarzi taczi mòst,
dze łżélcowie lecą w wòdã wprost.
Ale taczi gùrk, czej twój
mòże zdarzëc sã...”.
„Drëchù, mòże nalëzemë jakas płëcëznã?”

Iwan Kriłow, *Łżéla*, [w:] *Pòwiôstczi*,
pòwiôstkã skaszëbił Leszek Szulc, Wejherowo 2004, s. 38-40

- Czë tak so wëòbrôżôsz mòst òpisóny w teksce, jak nen na òd-
jimkù?
- 1. Przëszëkùjta czëtanié tekstu z pòdzélã na role.
Wiele òsobów sã w nym teksce wëpòwiôdô? Chto to je?
- 2. Pòdzelta sã na dwa karna. Jedno niech òpisze swiat przedsta-
wiony przez wanożnika, drëdzé – swiat jegò drëcha (tak jak òne
są pòkôzóné w teksce).
- 3. Napiszë pòwiôstkã ò niestwòrzonëch rzeczach z twójégò òkò-
légò.
- 4. Tekst Kriłowa je ò dodomie – i tim pòjedyncznym (chëczë) i tim
pòspólnym (òjczëznie). Ò dodomie je wiele rzeczónków. Prze-
łożë na kaszëbsczi te, co môsz niżi:

*Błogo temu, kto swój dom ma.
Doma – słoma, a u kogo złoto.
Gdy jesteś w cudzym domu, nie zawadzajże nikomu.
Gdzie się dom pięknie świeci, tam każdy ptak rad leci.
Każdy domek ma swój utomek.
Kto rządzić domu nie umie swojego, nie podejmuj się pospolitego.
Nie zaglądaj do cudzego domu, bo ci nos drzwiami przyskrzynią.
Własny domek mały miłszy jest niż cudze pałace.
Wszyscy z domu, a dom komu?
Wszędzie dobrze, ale w domu najlepiej.
Wszędzie dobrze, gdzie nas nie ma.*

- Òmówi szerzi, jak rozmiejesz slédną rzeczónkã.
 - Chto to Iwan Kriłow? Nalézë jinfòmacje ò nim w encyklopedii.
5. Naj pòwiòstkòwi heroja rozpòwiòdòł „ù” drëcha „ò” cëzym domie. Dôj bôczënk na zapisóné grëbim drëkã lëtrë, bò ò nich terô mdze përnã wicy.
- Przeczëtôj ùwôžno pòdóny nizi dialog. Starôj sã skùpic ùwôgã nad wiadã ò zwákach „ò”, „ù”.

- A.** Pòjta le tuwò i sadnijta kòl mie. Jô chcã sã waji spëtac, jak wóm jidze czëtanié kaszëbskich tekstów.
- B.** Jô ni móm z tim wikszégò jiwru.
- C.** A jô czasã jo.
- A.** Rzecze le mie, co cë nie jidze. Mòże to je to samò, z czym jô sã biédolã?
- C.** Czej jô móm nowszé wëdòwczì ksążków z òstatnëch lat, tej kłòpòtu z czëtanim ni ma, ale czej jô weznã tekstë rëchli wëdóné, tej nierôz sã mùszã namëszać.
- B.** Jidze wóm gwësno ò zapisywanié nad lëtrama „o”, „u” sztriszków szcerowónëch w lewò.
Zlë ò to jidze, tej jô téz móm nierôz wërwas.
- C.** Ale mùszita zeswiòdczëc, że tekst z nyma sztrishkama nad „o”, „u” czëtò sã ò wiele lzi.
- A.** Jo, to je pròwda. A mòże më bë përnã ò tim pògòdelë, bò to sã gwësno dô blëzi òbjasnìc.
- B.** Nen proces zwie sã labializacją. Kaszëbi òd dówna ùziwelë gò w gòdce, ale nié w pisënkù, dopiérze w 1996 rokù Kòmisjò pòwòlónò do sztandarizacji kaszëbsczégò pisënkù wprowadza pasowné do gòdczi zapisywanié.
- C.** Terô jô përnã wicy rozmiejã.
Pierwi sã pisało *oko, okno, ucho, ósmò* i le Kaszëba wiedzòł, że nòlëzi to przeczëtac [*łe-kłë, łekno, łuchłë, łósmò*].
- A.** Z tegò, co të rzekła, jô sã docygóm, co robic ze słowama, co sã zaczinają na „u” abò „o”. Ale wierã nie chceta rzec, że w kaszëbiznie wszëtczé zwãczy „o” i „u” są labializowóné.
- B.** Mòsz pròwdã. Tej bôczë, co terôzka pòwiém, a nie mdzesz ju wicy mia jiwru z pisënkã. Labializacjò wëstãpùje pò spółzwákach „k”, „g”, „ch”, „p”, „b”, „m”, „f”, „w” ji na pòczãtkù słów; jak na przëmiar w słowach:
pòle, bòso, mòwa, drawò, chòrosc, kùfel, gùrka, òkò, ùchò.
- A.** Wiòldzé Bóg zapłac wóm za ùczbã.

włòsny tekst autorczy – D. Pioch

Zapamiãtôj

Wiédzô o labializacji

Kaszubskim samogłoskom „o”, „u”, „ó” często towarzyszy dodatkowe „l” (tzw. labializacja, bo „l”/„ł” jest głosem labialnym, tj. warogą od łac. labium ‘wargi’). Dzieje się tak zawsze na początku wyrazu, a w środku wyrazu po spółgłoskach „k”, „g”, „ch”, „m”, „p”, „b”, „f”, „w”. W piśmie ten proces zaznaczamy kreską skierowaną w lewo. Gdy zjawisko to dotyczy „ó”, nie zaznacza się go, gdyż trzeba by było połączyć różne znaki, tu trzeba po prostu pamiętać o labializacji w wymowie (bez zapisu).

6. Wëpiszë z tekstu słowa z lëtrama „ò”, „ù”.

– Czëtôj je i wëmawiôj dokładnie wszëtczé apartné kaszëbsczë zwãczë.

– Zapiszë, co czëjesz w wëmòwie na môlu „ò” i na môlu „ù”.

7. Na spòdlim dialogù dopełnij w zesziwkù taczi tekst:

– Sztriszczë szcerowóné na lewò są zapisywóné w kaszëbiznie nad lëtrama „o”, „u”, òd... rokù.

– Taczé zapisywanie pòmògò / przeszkòdzò w czëtanim.

– Jãzëkòwò znanka, ò jaczi je dzysò gòdka, zwie sã...

– Sztriszczë nad „o”, „u” wiedno stòwiómë, czëj te lëtrë sã nalëzają...

– We westrzòdkù słów „o”, „u” są labializowóné pò spółzwákach...

– Pòdôj pò trzë przykładë słów z labializowónym „o” abò „u” do kòżdégò wëpisónégò przed sztótã spółzwákù.

8. Wstawi sztriszczë, co felëją nad labializowónym „o”, „u”:

Czej chcesz białeczko, żebë haft kaszëbsczë muzykã zagròł kolorów,

na swiat sã przëzdrzë daleczë i blisczi, a tedë dokonôj wëboru.

Na piãkné sã przëzdrzë zeloné lase, na łãczy przë rzëczkach, dąbrowë,

to uzdrzisz, że one w latowim czasie zelonosc mają godowã.

Zòs w morsczich falach, w jezornëch oczkach, nad tobã w górze niebo je modrawé,

tã barwã widzysz téż w strëgach i rzëczkach i w oczkach mulka stesknionëch i łzawëch.

Na brzegu morza, tam na naju sztrądze piòsk leżi żòłti, jakbë jantarowi,

tak zòs môsz barwã na naszym ładze i żòłtosć koloru gotowã.

*Że smutnô bëła najégò lëdu dola, że w cãżczim trudze leno bulwë sadzył,
 że czôrną nocą cążëła niewola, że z czôrnym losã gbur bëł cągã w zwadze,
 temu téż w hafce je kąsynk czôrnégò. Na bruné chójczy zdrzë téż, co na strażë
 w borach stojałë dlô lëdu naszégò i bruną niosłë zëwicã lëdzóm w darze.
 W zemiã czerwiony krwi wiele wsąkało, bë wolnô bëła nasza zemia, spiéwa
 i żebë wkoło ni wcyg rozbrzmiewała kaszëbsko – polskô najô piãknô mowa.*

S. Senger, *Kòlorë kaszëbszczégò haftu*,
 [w:] R. Ostrowska, I. Trojanowska, *Bedeker kaszubski*, s. 149

9. Wëbierzë so jedno z pòdónëch niżi hasłów i napiszë na nen témat wëpòwiesc:

*Ni ma nad naszã wies.
 Wszãdze dobrze, ale doma nôlepi.
 Wiele je miast na swiece...
 ale mie bãdże widno miodné sercu le jedno.*

10. Òpòwiédz swòjémù drëchòwi, co cëkawégò je w twòjim nôblëższym òkòlim. Mòże je jakò legeńda sparłãczonô z twòjim mòlã?
11. Lëdze lubią rézowac, wanożëc, pòznawac cëzé stronë, ale chãt-no pòtemù pòwrôcają do se i gwësno z redotë chce jim sã spiewac (pewno znajesz tã chòrankã, tedë spiéwôjta jã razã):

*Mòje stronë, mòje stronë
 są nôlepszé z wszëtczich strón.
 Móm w nich kwiatë, wòdë, lasë,
 w pòlu rosce żëtny plón...*

Słowôrk

mùlk – kochany
 jantarowi – bursztynowy
 chójka – sosna

Słowôrz

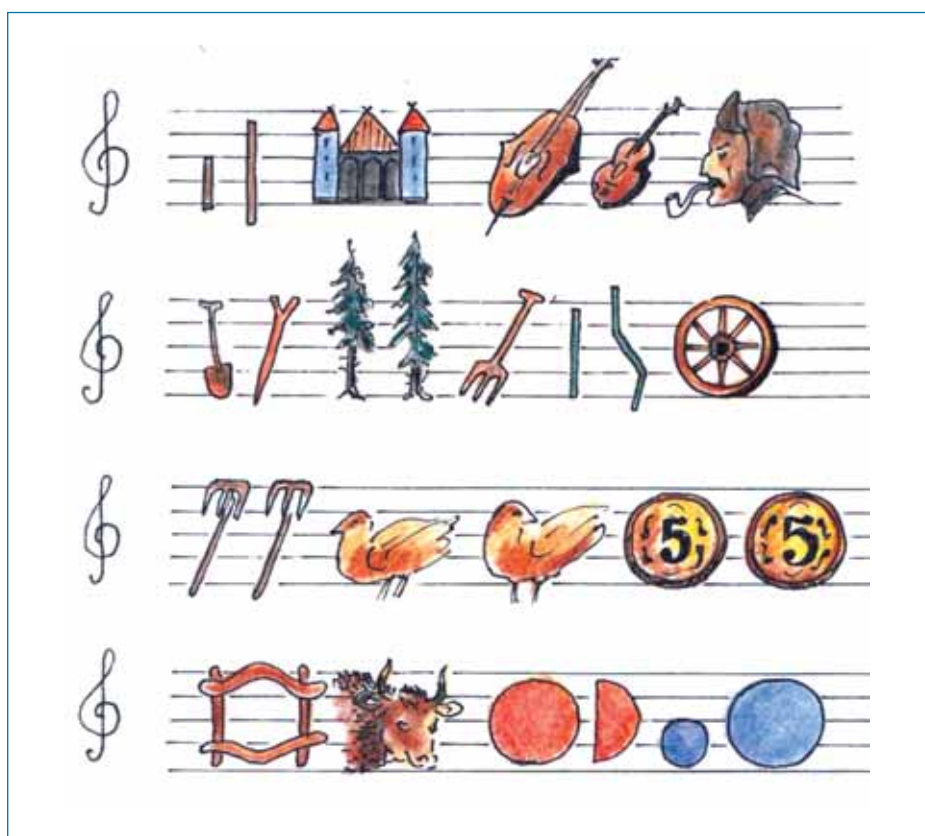
zmarachówóny – zmęczony
wëszczérzac sã – naśmiewać się
bezzwëskòwno – bezinteresownie

Przemijanié

Jaczi dzywny je terô nen swiat?
Jaczi przesztòlcóny, taczi jinszi...
To swiat lëdzy wiedno zmarachòwónëch,
chcëwëch na zòpłatã ë wiôlgã karierã.
To swiat samëch kòmpùtrów
ë jinszych cëdów techniczi,
chtërne mają zastãpic lëdzkã robòtã.
To swiat, w chtërnym jeden sã
z drëdzégò wiedno wëszczérzò
ë nick nikòmù nie zrobi bezzwëskòwno.
To swiat, gdzie ni ma ju lëdzy,
chtërny żëją równak jak rodzëna,
chtërny wiedno so pòmôgają
w cãżci robòce.
Nicht na nick ni mô czasu ë chãcë,
bò wiedno je lëdzóm mało...
Leno człowiekù, tã nie mdzesz wiedno żił
ë tã sã òpamiãtòj!
Zatrzim sã czasã ë pòmëslë ò se samim.
Ò tim, co tã dëcht dobrégò
w żëcym zrobił.
Jaczi tã bëł dlò jinszych lëdzy?
Jak tã swòjã pielgrzimkã
pò tim żëcym òdbël?
Mòże pò bòżémù, a mòże dëcht jinaczi?

Maciej Dorau, *Przemijanié*, „Zymk”, nr 3, s. 12

1. Czegò mòżemë sã domëszlac ò òsobie liryczny z wiérztë na spòd-
lim słów tekstu?
 - Co je przëczënë taczë lirëczny gòdczi?
 - Jaczé wòrtnotë sã w żëcym nòwòzniészé?
2. Chto je adresatã wiérztë? Ùdokaznij swój sąd wëjimkama tekstu.
3. Czë wiérzta mò òptimistną, czë pesymistną wëmòwã? Nim rów-
nak sã wëpòwiész, pòmëslë, czë wiész, co ne słowa òznôczają.
Mòże sprawdzysz w słowarzu.
4. We wiérzce je nagromadzonëch wiele zwãków „sz”, „ż”, „cz”,
„dż”, chtërne nòleżi czëtac mitkò. Spróbùj czëtac tekst jesz
rôz z òsoblëwim bôczënkã na mitczé zwãczy.
 - Dobrim przykładã na cwiczenie mitczë wëmòwë „sz”, „ż”, „cz”,
„dż” sã *Kaszëbsczé nôtë*.
Przeczëtòj nôtë nòlepi, jak blós pòtrafisz. Spiéwòjta je razã
z drëchama.
5. W *Kaszëbszczich nótach* wëstãpùją słowa, co przënòlégają do
dwùch dzélów mòwë (jistników i znankòwników). Sã téż taczé,
co sã sklôdają z jistnika i znankòwnika. Pòdzielë je na karna i wpi-
szë do zestòwkù.

Kaszëbsczé nôtë

jistniczi	znankòwniczi	jistniczi ze znankòwnikama

6. Kòzdi z waji niech wëbierze jeden z elementów pòkòzónëch w nótach i òpisze cos, co je taczé jak òn, np. **prosté**: *Szlig do szacha na rëbë mùszi bëc prosti, ni mòże miec krzëwiznów, bò bë gim sã w nich plqtôł. Òd jegò prostoscë zanôlégô całi pòtów. Nôlepi, żebë òn bëł prosti jak swiëca.*
Starôjta sã ùżëc jak nôwicy razy wëbrónégò słowa abò jegò pòchódnych czë synonimów.
7. Dzelimë sã na sztërë karna. Kòzdé karno szëkùje nowi tekst nótów. Nôprzódka wëmieniówómë co drëdzi elemeńt na cos jin-szégò (ale tak, żebë rimë òstałë), pózni òstôwiómë pò starémù le co trzeci, a resztã mieniómë.
Kòzdé karno mùszi swòjã wersjã nótów zaspiewac.
8. W teksce nótów sã zwãczy, co ò nich je gòdka w témace, tj. „sz”, „ż”, „cz”, „dż”.
Pòdsztrëchnij w teksce nótów wszëtczé te zwãczy. Czëtôjta słowa, w chtërnëch te zwãczy wëstąpiłë.
- Przeczëtôj taczé pòlsczé słowa: *drożdże, bicz, szczapa, żaba, dżem, leszcz, młodzież.*
 - Czim jinaczi sã kaszëbskò wëmòwa zwãków „sz”, „ż”, „cz”, „dż” òd pòlsczi wëmòwë?
 - Zapiszë wniosczë zrzeszoné z wëmòwą i pisënkã zwãków „sz”, „ż”, „cz”, „dż”. Żlë môsz z tim jiwer, pòmòże cë szkólny.
 - Spiëwôj jesz rôz kaszëbsczé nôtë, ale terô ju na gwës wëmawiôj mitkò zwãczy „sz”, „ż”, „cz”, „dż”, bò òne sã w lëteracczi kaszëbiznie mitczë.

Z głąbòczégò dna do widu

– Nie żòł mie, że ùmrzéc mùszã. Dzãkùjã Bògù, że zemia mòja kaszëbskò na òdpòczink wieczny przëjimie mòje kòsce. Ale rôd bëm jesz tëli żił, żebë tobie w rãkã dac nitkã, pò chtërny të bës dali szedł kù kłãbkòwi. Bò cebie wëbrała królewionka pòd kòrunowóną jarzãbinã, jak mie. Wiédz, że i jò jã tam widzòł!

Ale jò nie rozëmiòł, dokąd òn cygnął swòjã gòdkã i mù to pòwiedzòł. A òn òdrzekł:

– Zrozëmiesz pózdni! Rzekã cë tëli: Czej jem jachòł òkrátã pò wiòldzich mòrzach, widzòł jem dzywné z dna mòrszczégò rosnące nibë drzewa. Ale to niżódne drzewa, le bùdowë mòrszczich stwòrów, chtërne ùczali lédze znają. A zowią te bùdowë kòralami. Kòżdë jich pòkòlenie zbùdëje kawałuszk tegò drzewa i ùmiérò, a nawetk jich grobë sã cząstkami jich bùdowë, rosnące wiedno w górã kù niebù i słuńcu. Po nieprzeliczonëch pòkòleniach drzewa kòralowé dosygnã kù reszce wiérzchù wòdë. Tej na nich ùsadnie zemia, a rãka Bòskò zaseje na ni zwierzãta i roslënë. Bòczë, chłopkù, że w lédzczim swiece na ten przikłòd sã dzeje. Nié òd razu z głąbòczégò dna swiata bùdowa lédzkò ùrosnie do widu, bë Pón Bóg na ni pisòł swòje dzeje. Ale mnodzé pòkòlenia pròcowac i ùmiérac mùszã, bë drzewò jich żëwòta dosygło pòtrzebny wëżawë. I lédzczë dzeje mògã jic takã drogã: Wërosnie nòród na wiérzch i pòstawi zómk swòji chwałë. Ale dunë i wiatrë mòrszczë zaleją gò i zrucą w głąbiã, skąd wëszedł. Zapadnie zómk i trzeba pròcë wiele pòkòleniów, żebë gò wëdwignąc na wiérzch. Jò pùdã do grobù, a të pùdziesz miedzë lédzy i pròcowòł bądzesz nad wëdwignieniem zapadłégò zómku.

A. Majkowski, *Żécé i przigòdë Remùsa*, Gdańsk 2006, s. 117-118

Kòral

Zapamiãtôj

Przecztôj ùwôżno wiadomòscë zrzeszoné z pisënkã i wëmòwą w:

a) zachòwa sã w dzélu archaicznò wëmòwa dwalëpówò „w” we wëstrzódkù słowa. Żlë stoi pò nim „o” abò „u” [stëjégò, tlej, znòtu, czerłeny, dlor, pìò]

– piszemë: swòjégò, twòji, znòwù, czerwòny, dwór, piwò;

b) karno zwáków swj-przechòdò w sj- [sjał, sjãti, sjatto, sjiniò, sjëca, sjëzi, Sjónowò, sjãtojón-czi] – ale piszemë: swiat, swiãti, swiatto, swiniò, swiëca, swiëzi, Swiównowò, swiãtojón-czi;

c) nagłosowé wo-, wu-, wó- (pòłszi jãzëk) wymòwiò sã jakbë bëłë labializowóné i nie bëło w nich zwákù „w” [łeda, łuja, łóz] – piszemë:

wòda, wùja, wóz;

d) w karnie spòłzwáków -ws- czãsto w dżinie – strzimiwòł, stążka, pier-szi, spaniałò (ùpròszczanié karna spòłzwáków)

– piszemë tak samò.

Znanci òmówioné w punktach a, b, c zachòdają blòs w wëmòwie, to òznòczò, że w pisënkù zwák w mùszi bëc.

1. W wëjimkù *Żëcégò i przigòdów Remùsa* gòdają ze sobą wasta Józef i Remùs. Òpòwiëdz, ò czym jes przeczëtòł.
2. Wasta Józef chce, żebë Remùs wëkòniòł jakãs pròcã, ale nie mòwi mù tegò prosto, le szukò pasownëch pòwiòstków.
Të ju dosc tëli wiész ò żëcym Remùsa, jegò deji, zaklãti królewionce i zapadłim zómkù. Ni mùszisz tej pòsługiwać sã symbòlã, żebë Remùsowi wëłożëc, co mò zrobic.
– Zapiszë mù prostim jãzëkã (bez simbòliczi) zadania do wëkònaniò w punktach.
3. Remùs ùczël òd wastë Józefa snòżã pòwiòstkã ò kòralu.
Szukòj wiadomòsców ò kòralowcach i zapiszë krótkã notatkã ò nich.
4. Òpòwiëdz, w czym lëdzci swiat je juwerny ze swiatã kòralów.
Czë mòże jedno pòkòłenié znikwic to, co zrobiò jinszë i zacząnac wiedno òd nowa? Terò ju wiész na gwës, że miòł pròwdã pòëta, co gòdòł: *Ale nie niszczie przeszłości ołtarzy, choć sami macie doskonalsze wznieść.*
5. Zapiszta razã z drëchama na papiórze cos na sztòłt kaszëbsczégò kòrala. Zróbta to przez dopisywanié dowodów pòstãpnëch pòkòłeniów Kaszëbów. Mòżeta zacząc òd czasu, zdarzeniò, człowika, co sã wóm zdaje wòżnym dzélã rozpòczinającym kaszëbsczë dzeje.
6. Na ùszłim zajãcym bëła gòdka ò labializacji. Z tą znankã w jaczims dzélu rzeszi sã pisënk i wëmòwa zwákù „w”.
– Wez ùdzél w kònkùrsu. Ùłożë zdanié w kaszëbsczim jãzëkù, co sã mdze sklòdało nòwicy z 12 słów, a wikszość z nich mò sã jesz rzeszëc ze sprawã pisënkù „w”.
7. Wëmëszlë i zapiszë swòje przykładë słów, dze *w* stoi we wëstrzódkù słowa, a pò nim je „o” abò „u”.
Do kòżdégò słowa dopiszë w kwadratnëch klamrach jegò wëmòwã, np. hewò – [hefe].
8. Przeczëtòj kòlãdã L. Roppla *Na Gòdë*. Pòdsztrëchnij w ni wszëtczë słowa, co w nich zachòdają òmówioné dzys jãzëkòwë znanci zrzeszoné z pisënkã i wëmòwą zwákù „w”.
Wëpiszë te słowa i òpiszë jaczi òrt (*a, b, c, d* – wiadomòscë z bòkù) tikający pisënkù „w” w nich zachòdò.

Na Gòdë znad wòdë lecy wdzący spiéw i głosë anielszé czëc
znad czëbów drzew.

Bóg sã rodzy, òglôszają, do stajenczi nas wòlają, spieszma na
ten zëw, spieszma na ten zëw.

Przë Tobie i żłobie, Panie Jezë nasz, z Mariją, z Józefã chcema
trzëmac straż,
aniołë są ju zmãczoné, pasturcë są ùtrudzony, a nas Panie
znôsz, a nas Panie znôsz!

Wic spieszma, sã zrzeszma, to nié wiôldzi trud, niech wachta
zacygnie nasz kaszëbsczi lud,
żlë mdzesz chcôł, to zaspiëwómë, zatuńcëjemë, zagrómë na nasz
swójsczi ôrt, na nasz swójsczi ôrt.

Dzecãteczkò Bòżë, błogòsławi krój i swiatu spragniony mir na
wiedno dôj,
wszëtczim lëdzóm dobri wòlë przënies ùlgã w cãzci dolë,
wskazë dze je rôj, wskazë dze je rôj.

L. Roppel, *Na Gòdë*

León Roppel

ùrodzony 19 sëwnika
1912 rokù w Wejrowie,
dze chòdzył do spòd-
leczny szkòłë i gimna-
zjum. Sztudërowòł ger-
manistikã. Òb czas
wòjnë, jak i pò ni wiele
robił za grańcama
jakno ksãgòwi.

Òd 1961 rokù lektor nie-
miecczëgò jãzëka na
WSP w Gduńskù. Ùmarł
12 maja 1978 rokù i je
pòchòwóny na smãtòrzu
w Gduńskù. Pisòł
pòwiòstczi, widzawisz-
cza, wiërtzë. Zbiéròł
dokazë lëdowëgò ùtwòr-
stwa lëteracczëgò.
Pisòł biografie, wëdòwòł
antologie. Pisòł téż do
czãdników. Wëdòwòł
kaszëbską lëteraturã.

9. Przeczëtòj jész rôz ùwòżno wskòzë pisënkù zwákù „w”, bò za
sztócëk szkòlny mdze diktowòł tekst do zapisaniò.
Staròj sã gò pòprawno zapisac.

Tekst do diktowaniò:

*[Łelnò] [łelò] to dobrò rzecz – [tòł] téż tak [łetòł]. [Sjãti] spòkój
chcòł wiedno miec, pierszi do [łeza] sã nie pchòł. Wãbòrk [łedë]
[łuja] ju niese, a zwiërz [stëjégò] łba wëstawic nie chce. [Pierszò]
niech wiéndze [sjinia] na [sjat], a mie [sjãti] spòkój mòżeta dac.*

10. Dofùluj tekst pisónyma pòstacama słów w klamrach. Bòczë, że
w taczych klamrach zapisëje sã wëmòwã, a w pisënkù czãsto mù-
szi bëc zapisóné co jinégò.

*Jaczi nen [sjat]... je [spaniałi]... . Kòżdi człowiek mò [łelnq]...
[łelã]... i mòże dzejac wedle [stëji]... ùdbë. A mòże to [znòtu]...
nie je jaż tak dobrze? Mòsz halac [łuje]... [łedë]... – [tłëja]... de-
cyczò. Cotka brëkùje [stqżkã]... – mòżesz ji nie dac! [Sjãtecznò]...
[sjéca]... [znòtu]... mò bëc [czerténò]... – a czëmù nie czòrnò?
Żëcé z [łelnq]... [łelq]... nie òznòczò [sjãtégò]... spòkòju.*

11. We wëjimkù pòwiescë A. Majkòwsczegò pòjawilë sã rozmajité frazeologòwé zdrëszenië.

Òbjasnij, co sã krëje pòd taczima: *zemia przëjímie kòsce, dac w rãkã nitkã, jic pò nitce do kłqbka, cygnąc dokqdkas gòdkã, drzewò zëwòta, jic do grobù, jic midzë lëdzy.*

– Jedne z wëmienionëch frazeologizmów są wërażeniami, a drëdżé zwrotami. Òbaczë w dostãpnym słowarzu, co krëje sã pòd kòżdym z nëch słów. Pòdziel frazeologòwé zdrëszenië na dwa karna.

12. W témace zajãcégò pòjawilë sã dwa wòzné słowa: robòta, pòkòlenié. Frazeologòwi słowòrz pòlszczégò jãzëka notëje z nima taczé słowné zdrëszenië:

* praca: akordowa, biurowa, fizyczna, umysłowa, naukowa, dorywcza, syzyfowa; karta pracy, świat pracy, obóz pracy, nawał pracy; zabrać się do pracy, dojść do czegoś pracą, imać się pracy, poświęcić się pracy, odrywać kogo od pracy, podjąć pracę, zatopić się w pracy, podolać ogromowi pracy, przykładać się do pracy, rzucić się w wir pracy, zalegać z pracą, żyć z pracy rąk, praca pali się w rękach;

* pokolenie: młodsze, starsze pokolenie, pokolenie wojenne, pokolenie dwudziestolatków; konflikt, różnica pokoleń; przekazywać doświadczenie, wiedzę z pokolenia na pokolenie; należeć do pokolenia dziadków, rodziców.

– Spróbùj przelòżec ne frazeologizmë na kaszëbsczi jãzëk (nie bądze to na gwës letkô robòta, tej króm słowarzów pòtrzébnô téz bądze dorada szkólnégò).

13. Ùzij niechtërnëch frazeologizmów do òpòwiedzeniô ò robòce, jaką wasta Józef próbùje przekazac młodémù Remùsowi, jakno pòstãpnémù ògniwù w pòkòleniowim lińcuchù.

TRADICJÔ

Òksywskô legeńda ò Jackù swiãtim

Tam na Kãpie, na Òksywsczi
pëszny ksążã sedzy,
zòkònników òn òliwsczych
bëstrim òkã sledzy.

Na ti kãpie stòré bózczi
mają mòlé swòje,
ksążã Jastrã smùkò nózczi,
chòcaż rządzã krajã.

A w Òliwie zwònë bijã,
mòdlë w górã plëną,
ksążã Bògã w chlebie krëją
i dobrocã slëną.

Le wcyg ksążã nie chce wierzëc,
że Bóg je w Òliwie,
chtëren mòże Smãtka skrëszëc,
pòkój dac na niwie.

Bò ù niegò w Babim Dole
czarownik mieszkò srodzi,
czãsto we wsë, czãsto w pòlu
czarã w lëdzy gòdzy.

W ne nadmòrsczé stronë przëszedł
Jack, zòkònnik mòżny,
òn to lëdzóm ùlżëc przëszedł –
swiãti bël, òdwòżny.

Jack chcòł pòmòc w wiòldzi biédze,
pòmòc dac anielskã,
a wiedzelë ju sąsadzë,
że miòł mòwã pòlskã.

Midzë kãpã a Òliwã
stałë tedë wòdë,
prësk jich czãsto gòrkò spiëwòł
zazéròł do grodë.

Czarownik pewny, że tã drogã
przez bagna i wòdã
zòden człowiek sëchã nogã
nie przëndze do grodë.

Abë zwabic Jacka, brata,
smiòc sã z jegò wiarë,
wmówił w ksãcã, bë przed latã
Jacka przëjął darë.

Że Jack miòł przez bagna, mòrze
przebëc gòlã nogã,
a tej z lëdzy mòcã Bòżã
zdjic zarazã srogã.

Zmògła ksãcã słabã wòlã
chitrosc czarownika
pewnie chcòł pòlepszcë dolã
mòcã zòkònnika.

Jack, co kòchòł wszëtczich lëdzy,
dôwòł pòmòc wszãdze,
całą noc w kòscele sedzòł,
Bòga prosył w biédze.

Tam na kãpie, na ji brzegù
ksążã z lëdã stoi.
Czarownika smiëch lud scygò
Jack sã mòrza bòji?...

Swiãti wchòdzy i sã żegnò
krziżã zdobi wałë,
a no mòrze zsychò do dna,
zsychò wòda całò.

Jack wic przeszedł gòłą nogã
biòłé piòszi mòrszczé,
a tej swòją rãkã błogã
chòrosc wëgnòł z wioszi.

Wkrótce z ny Kãpë Òksëwsczi
wëniosła sã biëda
i pòd grodã kòscòł pòlszczi
wiele skùpił lëda.

J. Ceynowa,
Òksywszkò legeńda ò Jackù swiãtim,
[w:] T. Lipski, *Remùsowi króm*,
Gdańsk 1990, s. 104

Józef Ceynowa

ùrodzony 30 strëmiannika 1905
rokù w Pòlczënie. Skùńcił
seminarium dlò szkòlnëch
w Kòscérznie, dze spòtkòł sã
z ksãdzã Heyką. Sztudërowòł téż
na WSP w Krakòwie. Do wòjnë ro-
bił w szkòłach: w Kùznicë, Dą-
brówce i Òstrowitim. We wòjnie,
jakno wòjskòwi, dostòł sã do je-
niecczich lagrów. Pò wòjnie zwią-
zóny ze szkòłą w Kòrónowie. Ju
jakno emerita zamieszkoł
w Czerskù, dze 3 gòdnika
1991 rokù ùmarł i òstòł
pòchòwóny. Pisòł kaszëbszczé
bòjczy, wiërtë, pòwiòstczì.

1. Wëpiszë ze słowarza znaczenié hasła „legenda”. Prze-
łożë tekst na kaszëbsczì.
2. Co w teksce Ceynowë mòże bëc pròwdã, a co wëmës-
lënkã? Pòdòj czile przëkładow.
- Ùdokażë, że tekst je legendã.
3. Co tã wiész ò swiãtim Jackù? Zapiszë ò nim czile jinfor-
macjów.
- Czë to je mòżlëwé, że swiãti Jack bëł kòl Òliwë?
4. Òbezdrzë kartã Kaszëb, nalézë na ni Òksywié.
Òpòwiedzë ò jegò pòłożenim.
Òbjasnij turisce, co chce dojachac z Chònic do Òksywiò,
jak mò jachac.
5. Òksëwskò Kãpa je jednã z wiele, jaczé nalézesz na brze-
gù Bòłtu.
Przezëtòj z *Bedekera kaszëbszczégò* hasło „këpy”.
Wëpiszë pòzwë wòżniészich kãpów, ò jaczich tam je
gòdka.
6. Przeczëtòj zesòdzk legeńdë. Czë òna je dobrze òpòwie-
dzónò? Pòdsztrëchnij w teksce słowa z „ó” i „u”.

W nórce Òksywsczi Kâpë sedzôł lóntrus, co chcôł przekòpac bez niã rów. Czej wëkòpôł brózdã, zdżinał mù w ni bót. Wezwôł tej swiãtégò Jacka, żebë przeszkòł nadmòrszczé chróstë. Swiãti namalowôł kółkò i wëkòpôł w nim dół, nie przestòwôł przë tim nócëc kaszëbszczich nótów. Lómpa ògarnął tej wiôldzi górz. Zdrzucił Jacka z kâpë w dół, pòganié wëkònelë dzëczy tuńc i pògnelë swiãtégò pòd Gduńsk.

włòsny tekst autorczy – D. Pioch

Słowôrk

smùkac – głaskać
skrëszëc – pokonać
wałë – fale

- Przeczëtôj wiadomòscë z ramczy:

Znak „ó” stosuje się zasadniczo tam, gdzie w polskim języku literackim występuje „o” wywodzące się z dawnego o długiego, inaczej jednak w wyrazach: *bót, brózdã, chróst, lóz, lózny, lózo-wac, nórt, nótã, nócëc, lómp, lóntrus*. W polskim języku literackim nie ma dziś zasadniczej różnicy w brzmieniu głosek oznaczonych przez „ó” i „u”, natomiast w języku kaszubskim wyraźnie słuchowo się te dźwięki odróżnia. W języku kaszubskim inaczej też są pisane takie wyrazy, jak: *jaskùleczka, gùrka, dwùch, pùdã...*

- Spróbùj przë ùżëcym słowarzów skaszëbic wiadomòscë z ramczy.
- Pamiãtôj nôczãszczy spòtikóné wëjimczy z pisënkù kaszëbszczégò „ó” i „u”. Ùłożë z nima zdania.

*nótë, bótë, nócëc, lózy, chróst
jaskùleczka, gùrka, dwùch, pùdã*

Droga lëdzcégò zëcô

... Człowiek òd Bòga wëchôdô i do Bòga jidze stegną zëcô jaż na drëdżi sztrąd, gdzie blós wieczny wid i nôdzeja jawernotą sã staje. Nim jednak tam duńdze, mùsi przeńc pò pòcórkach chwil, bez dôkã zwątpieniô i parmienie szczescô, bez kòmùdnosc wësztramówóną jaż do bólu i redotã kładłą ceniuszczim szlëjrã midzë dniã a nocą. Takô je droga kòzdegò człowieka, chtëren... mùsi jic pò trapach zëcégò, jaż stłëcze sã zbón nafùlowóny brzadowima chwilama i złómie sã krăcëszk, i wpadnie do òstatny stëdni...

Czej nasta chwila, zaczął jic zëgar zëcégò kòzdegò z nas w maklewnym môlu i wëznaczo-ny gòdzënie. I nie je to żóden trafùnk, że jô, że të, że më tu w wiãkszym dzëlu zeszlë rodzëlë sã na Kaszëbach, na zemi wëmùjkóny przez słuńce jaż – tam-sam – do jałowégò piôseczkù i szaroscë pólnëch kamieni; nie je trafùnkã, że czas dlô naj zaczął sã nad Redënią, w mòd-roscë kaszëbskich jezór, w towarzëstwie zastëgli przeszlôtë kòzdegò smùgù i górczi, w zwã-kù mòwë i zwëczë erbówóny pò starkach sztôltã jantarowi kòrónczi, chtërna przedërcha jaż do dzysészégò dnia...

To je jeden cząd prôwdë ò nas, ò naj zëcym, ò naj òbrzëszkù co do Bòga, co do przeszlôtë i przinëdnoscë naj Krôjnë; to je przëbòczenië ò naj wiérnoce zadóny i zapisóny bòszim tintã w ksążce zëcô kòzdegò z nas.

Ale je jesz drëdżi cząd ti prôwdë ò nas..., drëdżë remiã bòszich szëków co do naj domôków Kaszëbów. Róbta sobie zemiã zniechóną – znaczy: kòchôjta jã, miejta starã ò ji rozwicë, dbôjta ò mòwã, nôùkã i zwëk – ò to wszëtkò, co je swójszczë i nasze, a co przez lata je wëpiastowóné mòrdënkã i wiarą w nôswiãtszą sprawã. Serce człowiekòwi pãkô, czej widzy, jak wiele je taczich, chòc z naszych, co zamiast bëlno òbrabiac, piskają kaszëbską zemiã i rëją ji brózdë, czwòrdają pò ji brzadze, a dlô se wëbiërajã wiedno nôlepszi kłos...

Òbùdzta sã Kaszëbi, bò ju je nôwëższy czas! Wińdzta ze spikù do prôwdzëwégò widu i przëstańta lôtac za falszëwim maniewidã, co błãdzy pò błotach.

J. Walkusz, *Sztrądã słowa*, Lublin 1996, s. 46-50

1. Jakô je droga lëdzcégò zëcô? Wëczëtôj to z pierszégò akapitu tekstu.
 - Wëpiszë pòsobicą wszëtkò, wedle czégò przechôdómë w zëcym i zwrócë bôczënk na snôzé artisticznë spòsobë òbrazowaniô ùzëté dlô nadaniô òpisënkòwi krëjamnotë i zadzëwieniô.
 - Òmówi znaczenia skrëté w pòsobnëch òbrazach i trafność dobòru słowiznë, np. *dôka zwątpieniô* – dôka jakno cos szarégò, kòmùdnégò, z czégò ni ma widzec nick dali, stówómë sã slepi, a stądka ju leno krok do zwątpieniô.
2. Zdrzë na drëdzi akapit. Z jacégò dokazu je wzãti mòtiw *zégra zëcégò*, chtëren zaczinô jic, czëj sã rodzymë i stówô w gòdzënie smiercé? Jacémù z kaszëbsczich pisarzów napiselë na pòmnikù słowa, co w nich je gòdka, że *stanął zédzer...*?
 - W tim, zësmë sã rodzylë na Kaszëbach, ni ma trafùnkù. Ta zemia je nóm *dónô*, ale i *zadónô*. Ni mómë ji snôzotë za darmôka – ò tim wiedno nôlezi pamiãtac. Nalézë tej w drëdzim akapice i zapiszë, co mómë, co nóm razã z tą snôzã zemiã òstało dóné.
3. Czwôrti i piãti akapit nakazëjã, jak wëpełniwac naje òbrzëszcziz wglãdã rodny zemi.

Wëzwëskôj słowa z tekstu do napisaniô proklamacji pt. *Chto bëlnym chce Kaszëbã bëc, ten...*

 - Przełożë czwôrti akapit tekstu na pòlszczi jãzëk.
4. W témace wëstąpiło słowò „fakùltatiwny”. Szukôj w słowarzu, co òno òznôczô i zapiszë jegò znaczenië.
 - Tëmat je dosc spiérny. Czë mòże chto bëc fakùltatiwnym Kaszëbã? Pòprowadzta diskùsjã w tim témace.
5. Fakùltatiwnym Kaszëba gwësno ni mòże bëc, ale jeden z kaszëbsczich zwãków gwës jo. Ò jacim z nich gòdka, dowiesz sã pò przeczëtanim dialogù.

A. Hewòle! Cëz naji drëch niese za haczi – paczi?

B. Të wierã jedzesz na jaczi hańdel?

A. Terô dôj so ju pòkù, to doch je ju pò swiãtach.

C. Mało, że jô mùszôł rëchli wstac, a tak mirno mie sã haszkało, tej të mie jesz witôsz z taczim halo!

Zédzer

Słowôrzek

stegna – ścieżka

sztrąd – brzeg

jawernota – rzeczywistość

pôcôrczi – paciorki, koraliki

dôka – mgła

szlëjer – welon

kòmùdnosc – zwątpienie

wëszttramówóny – naciągnięty, wyprostowany

trapë – schody

krãcëszk – wir, trąba

maklewny – namacalny

trafùnk – przypadek

mùjkac – głaskać

òbrzëszk – obowiązek

tint – atrament

piskac – ryc

czwòrdac – stapać nieuważnie

maniewid – błędny ogień

- B.** Pòstawi to hewò! A kùreszce rzeczë, gdzie të z tim jidzesz?
- A.** Ni mùszisz tegò tak hockac, më doch temù nick nie zro-
bimë.
- C.** Wiéta wa, mòja mëmka jedze do cõtchi na Hël. Sama jesz
dopijò doma harbatã, a mie wësła wprzòdk z nyma paczéta-
ma na banowiszczë.
- A.** To cëż të tuwò robisz?
- C.** Jò bë mógł hamkac doma pòkrzésnik, ale barzi òd tegò jò
chcòł wóm pòkazac nowã harmónikã, co jò dostòł na Gòdë.
- B.** Co të gòdòsz, kò to doch je brëmza, a nie harmónika.
- C.** A mòże jo. To nie je wòzné. Jò wama lepi zagrajã, bò doma
mie nëkają. Gòdają, że to holëje pò całëch chëczach i nie je
do wëtrzymaniò.
- A.** Mòże lepi nie! Dòj le ji pòkù, bò sã jesz pòpsëje abò jesz
co.... Wiész, móm ùdbã! Chcemë so lepi pòwtórzëc słowa,
jaczé sã zaczinają òd lëtrë „h”.
- B.** Ta lëtra mie sã baro widzy.
- A.** Në jo, a znajeta wa napitk na lëtrã „a”?
- B.** Kò gwës! To je arbata.
- A.** Baro dobrze. Òkróm arbatë më wëmienilë: ewòle, aczi pa-
czi, ańdel, ajtakòwac, armónika...
- C.** Ale przedtim më je wëmòwielë jinaczi!
- A.** Bò w kaszëbiznie „h” mòże bëc wëmòwióné i pisóné,
a mòże gò téż pòminac i Kaszëbi czãsto to robiã.
- B.** To òznòczò, że „h” je fakùltatiwné – mòże gò wëmawiac
i pisac, a chto chce, ten ni mùszisz te robic.

włòsny tekst autorczi – D. Pioch

6. W pòdónëch niżi zdaniach wëbierzë pasowné z tekstã dialogù
òdpòwiedzë:
- I Drëch niese:
a) aczkã b) haczi-paczi c) arbatã d) hëwel
- II. Haczi-paczi to:
a) bómczi b) instrumenta c) paczétë d) nôrzãdza
- III. Mëmka knòpa jedze na:
a) rënk b) tòrg c) wieselé d) Hël
- IV. Knòp niese na banowiszczë:
a) paczétë b) lëstë c) tasze d) ruchna
- V. Banowiszczë to:
a) przystanek PKS b) poczekalnia c) dworzec PKP d) sklep

VI. Brëmza to jinaczi:

- a) kòbza b) sznëra c) harmónika d) brómtop

VII. Zwák „h” je w kaszëbiznie:

- a) fakùltatiwny b) jedyny c) nieùżiwóny d) stôri

VIII. Dialogòwi napitk na „a” to:

- a) amòl b) arak c) arbata d) ajer

IX. Wòzné wiadomòscë ò pisënkù zwákù „h” są:

- a) na zaczątkù dialogù b) we westrzódkù dialogù
c) na kùńcu dialogù d) ni ma tu taczich wiadomòsców

X. Pòkrzësnik, ò jaczim je gòdka w dialogù, jòdò sã:

- a) reno b) w pòlnié c) wieczór d) to nie je mòltëch

7. Pòdczorchnij w teksce dialogù te zdania, co są zrzeszoné z pisënkã i wëmòwã „h” w kaszëbiznie.

Wiadomòsce ò tim zapiszë w zesziwkù.

8. Òbrzeszë w teksce dialogù òlówkã wszëtczé słowa z fakùltatiwnym „h”.

Przczëtòj tekst dialogù, rôz ze zwákã „h”, a drëdzi rôz bez negò.

9. Wëpiszë przëkładë jinëch słów, gdzie pòjòwiò sã fakùltatiwné „h”.

10. W słowach wzãtëch z tekstu – *Czej nasta chwila, zaczął jic zégar zëcégò kòzédégò z nas w maklewnym môlu i wëznaczony gòdzënie*. – pòjawił sã dosc znóny w kaszëbsczi lëteraturze mòtiw zégra. Nen sóm zédzer stówò w òstatny gòdzënie człowieczégò zëcò. Symbòl je tak ugwësniony w lëdowëch wierzeniach, że do dzysò w gòdzënie smiercë zascygò sã na ni zégar.

– Spróbùj spòrządzëc spisënk lëteracczich dowodów, w jaczich pòjawił sã mòtiw zégra, co zaczął jic przë narodzenim, abò stanął w gòdzënie smiercë.

11. Kòmu zégar zëcégò zaczął jic na Kaszëbach, nen mò òbrzëszk co do przeszłotë i przinòdnòtë swòji kròjnë.

Òstatny akapit z tekstu J. Walkùsza je òdezwą do Kaszëbów: *Òbùdzta sã Kaszëbi, bò je ju nôwëższë czas!* Pòdobné słowa czerowòł do bracyków ju w XIX stolecym Floriòn Cenòwa, zwóny dlòte Bùdzëcelã Kaszëbów. Ni mòzemë tej bëc fakùltatiwnym Kaszëbã, co je nim blòs tedë, czej mò z te zwësk.

– Napiszë wëpòwiesc, chtërna zacznie sã òd słów ks. Walkùsza.

VI.3

NIE ZABÔCZTA Ò ÒGRODACH

Słowôrzek

rëka – żerdź, tyka
 chłãdë – nać, różgi
 kréz – koło
 kalkòwóny – bielony
 òbkrańcowac – otoczyć
 bòzé drzewkò – dziurawiec
 krësber – agrest
 swiãtojanka – porzeczkã
 drzón – ciernie
 przezroczy – wieloletni
 szëlp – tatarak
 sztiřmùterka – bratek
 nôczetk – nagietek
 łëczk – szczypior
 madac – bawić się
 krëjamkò – potajemnie
 bùszny – dumny
 zdzyrzëc – ośmielić

Westrzód wiôldżégò krézu

Przë chëczach, na kùńcu do drodżi, leżi ògród ògrodzony dokòła płotã z rëk, chłãdama a wietwiama wëplotłi, wãszczë, ale czëstë ganczi sã wëgrabioné a lelijama òbsadzoné; krézë a zôgónczy do kwiatów kalkòwónyma kamieniami òbkrańcowóné. W nim rosã te stôroswiecczé chróstë a krze: róże dëbeltowé, bòzé drzewka, kòle chëczy lëba z biôłégò i mòdrégò besa, kòle gan-ków pôrã krzów, krësber, swiãtojónk, malënow, w nórce czôrny bes a drzón. Róże a chróstë mają ju swòje zeloné lëstczy wë-sënioné; òd kwiatów przezrocznëch stojã: szëlp, tëlpon, rabar-ba, lëlije, nôrcësë, sztiřmùterczy, szalwija, òrikle wkół westrzéd-négò kréza, gòdziczi, nôczetczy, swiëzo zasóné kwiatë czelkùją a ju tutczy wëtikają; pózni òbaczysz rezédã, astrë, słuńcowni-czi... Na zôgónkach mëmka sadzëła bób a semienné wrëczy, za-sa: marchew, salôtã, cëbùlã, piotrëszkã a pasternòk, przë rańce stoi łëczk.

We westrzód tegò wiôldżégò krézu stoi mëmczëna bùcha: na czerwiono farwòwónym słupie cemnozelonò kùla, w chtërny całë chëcze a ògród sã szpëglëją. Tatk brzãczy:

– Cëż të wiedno w tim ògrodze madôsz a klemstrëjesz? Të mie blós gnój niszczisz.

Ale krëjamkò òn je bùszny ze swòji Aneczi, że òna to tak roz-mieje a wszëtkò w pòrządkù trzimò. A szwernot ti kùrze, chtër-na bë sã zdzyrzëła przed jegò òczami w ògród wlezc. Czasã òn ùsmiëchajacë sã przë nim stoi a mimò wòlë plot głaszcze a smùkò.

A. Budzisz, *Mëmczën ògródk*,
 [w:] *Domôcé słowò zwãczné*, Chmielno 1994, s. 46

1. Wëpiszë z tekstu pòzwë roscënów z mëmczënëgò ògródka. Pòdzielë je na kwiatë, ògardowiznã, drzewa, krze i jiné.
2. Do niechtërnëch jistników dopiszë znankòwniczi, co bãdą do nich pasowałë, np. drzón – krzaczasti, kòlcati...
3. Znajesz lekturã Fr. Burnetta *Tajemniczy ogród*. Òpiszë wëzdratk tegò ògardu. Żlë za dobrze nie pamiãtôsz, przeczëtôjta razã wëjimk z òpisënkã.
4. Na spòdlim tekstu Bùdzysza namaluj plan mëmczënëgò ògródka.
5. Napiszë, jak wëzdrzi waji ògródk. Żlë ni môsz ògardu, napiszë ò nôblëższym cë znónym.
6. Gwësno môsz czëté piesniã Jonasza Koftë *Pamiętajcie o ogrodach*. Przeczëtôj jã. Mòże znajesz téż do ni melodiã, tej zaspiewôj.

Bluszczem ku oknom
Kwiatem w samotność
Poszumem traw
Drzewem co stoi
Uspokojeniem
Wśród tylu spraw

Pamiętajcie o ogrodach
Przecież stamtąd przyszlście
W żar epoki użyczą wam chłodu
Tylko drzewa, tylko liście
Pamiętajcie o ogrodach
Czy tak trudno być poetą
W żar epoki nie użyczy wam chłodu
Żaden schron, żaden beton

Kroplą pamięci
Nicią pajęczą
Zapachem bzu
Wiesz już na pewno
Świeżością rzewną
To właśnie tu

Pamiętajcie o ogrodach
Przecież stamtąd przyszlście
W żar epoki użyczą wam chłodu
Tylko drzewa, tylko liście
Pamiętajcie o ogrodach
Czy tak trudno być poetą
W żar epoki nie użyczy wam chłodu
Żaden schron, żaden beton

I dokąd uciec
W za ciasnym bucie
Gdy twardy bruk
Są gdzieś daleko
Przejrzyste rzeki
I mamy XX wiek
Pamiętajcie o ogrodach
Przecież stamtąd przyszlście
W żar epoki użyczą wam chłodu
Tylko drzewa, tylko liście

Pamiętajcie o ogrodach
Czy tak trudno być poetą
W żar epoki nie użyczy wam chłodu
Żaden schron, żaden beton

J. Kofta, *Pamiętajcie o ogrodach*

- Ò jaczych ògradach je gôdka w piesni? Czë blós ò tëch zelonëch kòl chëczë, czë cos jész pòd tim scwierdzenim sã krëje?
 - Jaczé ògradë wspòminô pòëta w słowach *Pamiętajcie o ogrodach, przecież stamtąd przyszliście*. Dlô ùłatwieniô pòdpòwiëdz: copnij sã do tematiczi biblijny z pòczątków ùczbòwnika – mòże to ce naprowadzy, przëbòczë so téż pòczątczi cywilizacji (jak i dze żił człowiek).
7. W ògardze kaszëbskich zwãków, òkróm apartnëch, co je ju znajemë, sã téż taczë, jak w pòlaszëznie, le përzna jiné wskôzë ùżiwaniô nima rządzą. Dzysô mdze gôdka ò zwãkach „i”, „y”.
8. Przeczëtôj dialog z pòdzélã na role. Dôj bôczënk na wszëtkò, co sã tikò ùżiwaniô „i”, „y”.

- A.** Wej le Marika do naji jidze!
- B.** Żlë më ce dobrze znajemë, to tã môsz zôs jaczi jiwer.
- C.** Dëcht prawie tak!
- A.** Cëż tim razã sã stało?
- C.** Në, stac jész sã nick nie stało. Le jô mùszã pisac do szkòlë òpòwiôdanié, a nie chcã w nim zrobic zmiłków, tój szukóm doradë.
- B.** Rzecë, ò co cë jidze, tej mòże cë dopòmòżemë.
- C.** Jô bë chca, żebë mie chto krótkò i dokładnie òbjasnił, czej w kaszëbiznie pisze sã „i”, bò mie sã miészają trzë zwãczy: „i”, „y”, „é”.
- A.** Kò gwësno tam, dze „i” je w pòlaszëznie, tam téż je i w kaszëbiznie, na przëmiar *wino, bic*.
- B.** Ale nié wiedno! Më doch ju wiémë, że czasã òglowòpòlszczë „i” przechôdô w kaszëbszczë „ë”, jak w słowach *cëchò, zëmno*.
- A.** Czasã mómë „i” tam dze w pòlaszëznie stoi „y”. Przëkładã mògã bëc słowa *bik, dim*.
- C.** A słowò „nie”? Jô gò móm widzóné jaż w trzech rozmajitëch pòstacjach, jakno *nie, nié* i *ni*.
- A.** Pamiãtôj!
 „Nie” stoi przed czasnikama: np. *nie gôdô, nie rosce*.
 „Nié” ùżiwómë w równoznaczënach zdania: np. *Môsz tã dëtczì? – Nié!*
 A téż w wërażeniach *nié tëlì, nié tak* i jinëch przëtrôfkach.
 A krótczé „ni” mómë blós w sparłãczeniach z czasnikama: *ni mògã, ni móm, ni ma, ni mùszã*.
- C.** A co z lëtrã „i” pò spółzwãkach?
- B.** „I” mitczi spółzwãczy, tak jak w pòlaszëznie.
- A.** Ale pò zwãkach „s”, „z”, „c”, „dz”, nie piszë „i”, bò w kaszëbiznie òne sã cwiardé, a lëtra „i” bë je zmitczëła.

- C. Tej co jô móm w nëch mólach zapisac?
- A. Pò „s”, „z”, „c”, „dz” i cwiardim n piszemë „y”.
- B. Chcemë le ji pòdac jaczi przëkładë, żebë òna to lepi pòjãła:
syn, sycëna, zymk, zybówka, cyrk, cykóriô, dzys, chòdzy, bëlly, rozëmny.
- A. Wiész të terô co z tegò, czë më cë mómë jesz barzi w głowie pòmachtóné?
- C. Baro wóm dzâkùjã. Jak mie jakô jinô lëtra nie wëskòknie, tej z pisanim „i” jô ju so dóm radã.

włòsny tekst autorczy – D. Pioch

9. Z pòdónégò wëzi dialogù wëbierzë te wëjimczy tekstu, co w nich je gòdka ò gramaticznëch wskòzach pisënkù „i” abò „y”.

- W zesziwkù dofùluj zestòwk, jak niżi. Zapiszë wskòzë, co rządzą pisënkã „i”, „y”.

Zwák	Wskòzë pisënkù	Przëkładë słów
<i>i</i>		
<i>y</i>		

10. Wëszukòj w pòdónym niżi teksce słowa z „i”, „y”.

Pòdzielë słowa na taczë karna, żebë òne pasowalë z wëpisónyma wëzi wskòzama.

Wpiszë te słowa w drëdzim dzëlu zestòwkù jakno przëkładë.

Na zymkù kòl jezora ùrosła dosc chùtkò sycëna. Naj lesny chcòł jã miec namalowóné, tej jegò syn zaprosył do se malòrza. Wszëtcë gòdelë, że to je bëlly artista i źdelë, że to mdze rozëmny chłop, a timczasã pò pòdwòrzim kòl zybówczy chòdzy dzywny człowiek i wëstwòrzò jaczis cyrczi... Nòpierw ùstawił na westrzòdkù wiòlgã grëpã drzewa, téj pòdpòlił òdżin. Zaczął sã walëc gãsti dim, zarò pò tim rozeszła sã jakòs dzywnò wòniô. To wëdzrzało tak, jakbë òn chcòł kòmu składac òfiarã. Ùrzasli lesny òdgóniòł bika òd płotu, a kón wiedno strachlëwi, dzys zdrzòł w ògniszcze jak w słońce. Le mòli Jónk, baro welechny, gònił biòlé flëdrë i cesził sã z bëlly rozegracji. Nicht ju ni miòł chãcë źdac, co mdze dali. Nick do se nie gòdajacë rozeszlë sã do chëczy. Czejbë jich chto spëtòł, czë sã dobrze bawilë, gwësno bë òdrzeklë „Nié”.

włòsny tekst autorczy – D. Pioch

- Tekst z punktu 10. je terô przëszëkòwóny do pisaniô z pamiãcë. Zapiszë gò pòd diktando szkòlnégò.

VI.4

ŻIJ BĚLNO

*Niech cię nie niepokoją
Cierpienia twe i błędy.
Wszędy są drogi proste,
Lecz i manowce wszędy.*

*O to chodzi jedynie,
By naprzód wciąż iść śmiało,
Bo zawsze się dochodzi
Gdzie indziej, niż się chciało.*

*Zostanie kamień z napisem:
Tu leży taki i taki.
Każdy z nas jest Odysem,
Co wraca do swej Itaki.*

L. Staff, *Odys*

*Czej wszëtkò cë jidze lëchò,
nie bijże w scanã głowã,
kò môsz jesz leżnosc wiedno
zacząc wszëtkò òd nowa.*

*Czej cebie chto chce zniechãcëc
nijak sã nie pòddôwôj,
nie jiscë sã i nie drãczë,
a swòje prowadzë dali.*

*Czej jidze ò bëlno sprawã,
zmiërzôj do cëlu śmiało,
nie dbôj ò swòjã sławã,
le twòrzë na bòżã chwałã.*

*Czej żëjesz so tak sóm jeden
i ni môsz kòl se nikògò,
bãdzë le dobri mësłë,
miej nôdzejã wiedno w Bògù.*

*Jak nôbëlno przeżëj żëcé,
żëwòta mòc – mòcnô wiara,
kòżdë bòlesné wseczëcé,
wiedno le Bògù òfiaruj.*

H. Hewelt, *Żij bëlno*,
[w:] *Nie òdińdã bez pòżegnaniô*,
Gdynia 1996, s. 25

1. Przeczëtôj ùwôżno dwa dokazë i pòrównôj je ze sobą. Wnioschi zapiszë w zestôwkù.

juwernotë	jinoscë

2. We wiérzce L. Staffa wskażë wãtchi z mitologii. Co të wiész ò mitologòwi pòstacë, ò chtërny je we wiérzce gòdka?
3. Pòwiédz, jakô prôwda ò žëcym skrëła sã w dwùch òstatnëch régach wiérztë *Odys*?
4. Jak móglbë w przëblżenim zapisac radë i wskôzë z òbëdwùch wiérztów tikajacë sã receptë na žëcé? Zapiszë swiädë.
5. Przëbôczë z lekcji ò *zwãkach* „sz”, „ż”, „cz”, „dż”, co bëło gòdóné ò jich wëmòwie.
Zapiszë wiadomòscë, jak w lëteracczi kaszëbiznie nòlëzi te zwãczy wëmawiac.
- Wëpiszë z wiérztë H. Héwelta słowa ze zwãkã „ż” i „rz”. Póznì je przeczëtôj. Czim sã jinaczi wëmòwa „rz” òd wëmòwë „ż” .?
6. Žëcé je nòwikszim darã dlô człowieka, tej wòrt je sã namëszlec, jak je nòlepi przëżëc. Pòéta we wiérzce gòdô krótkò: *żij bëlno*.
– Zapiszë czile wskôzów bëlnégò žëcò (Bëlno žëje ten, chtò...).
7. Wskôzama do bëlnégò žëcò mogã téz bëc rzeczónchi (òne wiedno sã òdbicym lëdowi mądroscë):
Žëc je letkò, ale bëlno žëc je ju cãzi.
Žij tak, jakbës miòł wìtro ùmrzec.
Za grzéchë młodosć òdpòkùtëjesz w staroscë.
Chto lëchò wòżi i mierzi, ten w Bòga nie wierzi.
Jak jidzesz spac, òstòwiòsz kòrczi przed łózkã, ale nie wiész, czë w nie reno wstãpisz.
– Przedolmaczë ne rzeczónchi na pòlschi jãzëk nòlepi jak pòtrafisiz.

VI.5

ÒD BĚLACCZĚGÒ SZTRĄDU JAŻ DO GÒCHÓW W PÔŁNIÉ ŁĄDU

Słowôrzek

gasa – droga w mieście,
ulica, uliczka
jadra – sieci
wierã – chyba
łapiczkôrz – handlujący
sidłami

Ò panu Czôrlńsczim...

Wreszce w dole òbaczëlë wieżã pùcczi farë,
Chtërny mùrë pamiãtają wieczy srodze staré...
Tej ju śmiało szedł przez gasã, robiąc dużé kroczi,
I do Szëltë włôżł, gdzie z Hëlu stôwają rëbôcë.
Spitôł Szëltë, czë dzys nie je w jegò tu szinkarni
Stari Mùza abò Bùdzësz z sécama z Jastarni.
Czej pòwiedzôł to Czôrlńsczi, Szëłta kãszyczk zdumiôł
I w szlachcëca wlepił òczë, jakbë nie rozumiôł.
Mówił – Wierã wë nie wiéce sami, co klepiece –
Wë nie jesce doch tutejszi – Co to znaczy séce? –
No, to tacz wë jesz głupi?! – A żebë wôs!... żebë! –
Mówi szlachcëc – Séce to wej sydła są na rëbë!
Tej mù Szëłta òdrzekł: – Haha?! Terô ju sã wiémë –
To më w Pùckù tu jadrami pò naszémù zwiémë...
Tej sã spitôł jegò Szëłta: – Skądka wë doch jesce?
Bòc wë gwës sã nie rodzëlë tu przë naszym miesce?
Wë tak ładnie pòlôszice mòwą baro czëstą.
Czë wë môce téż Kaszëbë za zemiã òjczëstą?
– Gwësno – rzecze pón Czôrlńsczi – Jô jem téż Kaszubã,
Ale wierã i jô gòdóm mòwą kãszyczk grëbã.
Czejm z kùpcama we Warszawie biwôł tak przed rokã,
Tej nie chcelë mie tam wierzëc, że jem jich rodôkã.
Liczlë mie – Niechże za to Pón Bóg jich nie kôrze –
Do ti rózdzi, z chtërny wëszlë czôrny łapiczkarze
I nie chcelë mie téż wcale pòdac bratni dłoni,
A jô z duszã i ze sercã Pòlôch jem, jak òni.
Më Kaszëbi, jesz strzeżemë Pòlsczi mòrsczych granic,
A w Warszawie naszi bracô mają naju za nic.
Ale më le mòwã naszą serdecznie kòchôjmë

I pò pòlskù coròz lepi gadac sã starôjmë!
 Le słëchôjmë co niedzielã pòlszczégò kòzaniô
 I nałożmë sã do pòlskich gazétów czëtaniô!
 Chòc jesz dzys nasz pòlschi jãzëk kãszyczk sã òpaczi,
 Chòc gòdają ù nas dzysô w kòżdì wsë jinaczi.
 Czej le wiedno bãdzem dzałac rãczo i wëtrwale,
 W kùńcu tak, jak we Warszawie bãdzemë gòdalë.
 Szëłta panu Czôrlińszémù zażëc dół tobaczi,
 Rzekł: – Wë, drëchù, doch nie jesce chłòpek bële jaczi!
 Widzã terô, że wë jesce wësok naùczali,
 Taczi gòdczi jô bë słëchôł rôd chòc dzonek całi;
 Bò i më wej tu nad mòrzã pòtcëwi bëlòcë
 Jesmë z całã, jak i z duszã pròwdzëwi Pòlòcë.
 Skòrno jìtro bôt tu Mùzã na nasz brzëg przëniëse,
 To mù pòwiëm, z jaczim druchã miec mò jinteresë.

H. Derdowski, *Ò panu Czôrlińszim
 co do Pùcka pò sęcë jachôł,
 Gdańsk 1990, s. 108-111*

Pùckô fara

1. *Òd bëlacczégò sztrãdu jãz do Gòchów w pòłnié lãdu i òd Gduń-
 ska do Słowińc splòtiwò nas swójsczi wińc* – tak ò Kaszëbach
 pisôł w swòjì wiërzce *Jak Kaszëbskô...* Aleksander Labùda.
- Pòkazë to teritorium na karce.
- Pón Czôrlińsczi je w Pùckù – jakò pòdgromada Kaszëbów tam
 żëje? A przëjachôł z Chmielna – szukôj na karce pòzwë pòdgro-
 madë, co zajimò te terenë. Jakno pòmòc wëzwëskôj ksążkã J. Bò-
 rzëszkòwsczégò, J. Mòrdawsczégò, J. Trédëra, *Historia, geogra-
 fia, jëzyk i piśmiennictwo Kaszubów*, Gdańsk 1999, s. 129.
2. Dokòz, z jaczégò pòchòdò tekst, je napisóny w dównëch czasach.
 Tedë Kaszëbi gòdelë we wikszoścë swòjã mòwã, a pò pòlskù nié
 za baro. Wëszukôj w teksce słowa przëdnégò heroje ò pòlaszëz-
 nie Kaszëbów. Jaczë radë daje na to, żebë pòprawic znajemnotã
 pòlszczégò jãzëka?
 Przeczëtôj pasowné wëjimczì.
- Czë dzysô Kaszëbi gòdają, jak we Warszawie?
 Za to coròz mni gòdają pò kaszëbskù. Napiszë lëst do zwëczaj-
 négò Kaszëbë, co mdze miôł za spòdlé òdwrotnosc słów Derdow-
 sczégò: *Ale më le mòwã naszã serdeczno kòchôjmë i pò kaszëb-
 skù coròz lepi gadac sã starôjmë.*

Marian Selin

ùrodzył sã 17 maja 1937 rokù w Jastarni.
 Mô artisticzné wësztòłcenié.
 Wiele lat robił w Dodómie Kùlturë w Pùckù jakno chòreograf. Òd 1991 rokù je kùstoszã rëbacczi chëczë w Jastarni. Wikszosc jegò dokazów je pisónô z mësłã ò mùzycznym przeznaczenim. Wëdôł dwa pòeticzné zbiérczi, napisòł téż trzëaktowé widzawiszczë.

3. Szëlta gòdò, że nad mòrzã żëją pòtcëwi Bëlôcë. Wiele z nich, to rëbôcë. Dlôte Czòrlínschi prawie do nich jedze pò sécë, bò sã nôlepszi w jich wëtwòrzanim.

– Nizi je zapisóny tekst rëbacczi pìesni, ale felëje w nim dzél słów. Wëslëchòj pìesni z mùzyczny biewiãczci abò pòslëchòj gò jakno wiérztë czëtóny przez szkólnégò ze zbiérkù dokazów M. Selina i dofùluj tekst. Ùczëjesz gò dwa razë i w tim času mùszisz wpi-sac jak nôwicy słów.

Juliuskù, Juliuskù, dzeż tak.....?

Na mòrzu, na mòrzu,..... jem Hël!

Rzeczë mie Juliuskù, cëż të tam.....?

Dlô cebie ë dlô mie ribczi jem.....!

Jô mòcno, Juliuskù, tak cekawô jem,

Ezlë të, ezlë të tam na mòrzu.....?

Jô....., spika....., ale jem nie.....!

Bò jem ce, Anuszkò, w kòji swi ni.....!

Rzeczë mie, Juliuskù, cëż të tam.....?

....., wãgòrze, bańtczi ë sledze!

M. Selin, *Juliuskù*, [w:] *Niech wiatër niese pìesń*,
 Gdynia 1996, s. 17

4. Przëzdrzë sã wpisónym przez ce słówóm. Staròj sã zapamiãtac jak nôwicy z nich. Zakrëj terô tekst i spróbùj na kartce wëpisac zapamiãtóné słowa.

Ùłożë z nyma słowama òpòwiôstkã.

5. Przëzdrzë sã pòdónym wërazóm:

dlugò, bialka, bël, chlop, òbjëzdżòł, plot, robil, kòło, lowil, bròł, spòł, mólò, zëwòł, biòli, miòł, lowil, calò, losose.

Terô slëchòj, jak szkólny je czëtò i pòdsztrëchnij te słowa, co sã pòwtòrzają w teksce pìesni i w zapisónëch przed sztótã wërazach.

6. Przëzdrzë sã wszëtczim słowóm, z jaczima bëlë zrzeszoné cwiçënczi.

Co mòżesz ò tëch wërazach rzec?

– Copnij sã do tekstu Jana Drzéżdżona „Twarz Smãtka” (ùczba *Ò pùstkach*) i wëpiszë z niégò dzesãc słów, co mdą sã rzeszilë z òmôwióną dzysô jãzëkòwą znanką. Z bòkù dopiszë pòstac kòzdégò słowa w lëteracczi kaszëbiznie.

7. Ò bëlacczi gòdce je zapisóny niżi dialog. Czëtôjta gò z pòdzélã na role.

- A.** Slëchôjta! Dzysô so përnã pòrëzëjemë.
B. Alazë, je to dobrze. Jô ju dôwno nigdzie nie bëła.
A. Ale, ale, leno pòlcã pò karce.
C. Tej mòżemë jachac chòc do ceplëch krajów?
A. Nié. Òstóniemë na Kaszëbach. Kò to je sztëk zemi, rozcygają sã òd Chònic na pòłnim, jaż pò Wiòlgã Wies i Hël na nordze.
C. Na tim terenie wszãdze ùziwô sã kaszëbsczégò jãzëka?
A. Przódë wszëtcë gòdelë tu pò kaszëbskù, dzysô ju tak nie je, ale jesz wiòldzi dzél lëdzy ùziwô rodny mòwë.
B. Leno że w rozmajitëch stronach gòdają kask jinaczi.
A. Kò përzinkã jo. Czasã akcent sã përnã jinaczi, tam-sam je jinszé słowò, ale wszãdze to je jedna kaszëbskò mòwa. I wszëtcë Kaszëbi dobrze sã rozmiëją.
B. Tëli, że trzeba bëc tolerancyjnym i wczëc sã w gòdkã swòjińców. Przëkładowò na nordze mają piãkną mòwã. Òd lëteracczi kaszëbiznë jinaczi sã òna wëmówianim „l” zamiast „ł” i jinszim spòsobã akcentowaniô niechtërnëch słów.
A. Trzeba leno miec tegò swiãdã i tej nicht nie mdze gòdòł, że ti òd Kòscérznë nie rozmiëją swòjińców òd Pùcka.
B. Na Kaszëbów z nordë gòdô sã Bëlôcë abò Rëbôcë. Ti drëdzi mieszkają na samim pòł-òstrowie Hël.
A. Dlô przëkładu, jak òni przëjadą z mòrza, tej jich bialczi (bialczi) mògą sã spëtac: Mòta wa wicy lososa, bańtczi czë sledza zlowioné, a mòże pòmùchla?
C. Kò to nie je cãżkò rozmiôc!
A. Pewno że nié. Nòwëzi czasã, czej zdarzi sã bliskò se wiele trudniëszich słów i to baro chùtkò wëmówiônëch, tej trzeba kask barzi ùwážac.
C. Ale wiéta wa co, kò ù nas téż sã zdarzają słowa z lëtrą „l”, a w pòlaszëznie na jich môlu je „ł” jak: salôta, kóleczkò, plaskati abò ladowac.
B. Ale to są słowa ùziwóné na całëch Kaszëbach i nôlëją do lëteracczégò jãzëka.

włòsny tekst autorczi – D. Pioch

Zapamiãtôj

Kaszëbi, co żëją na
Kãpie Swôrzewsczi,
Òksywsczi, na dzëlu
Pùcczi i na Półòstrowie
Hélszczim (bez Hélu)
bëlaczą – to òznôczô, że
miast „ł” ùżëwają „l”.

Słowôrzek

wątpia – wnętrzości
wałë – fale

- Pòkazë na karce Kaszëb te môle, gdzie Kaszëbi bëlaczą.
- 8. Pòslëchôj terô jinégò tekstu zapisónégò w bëlacczi kaszëbiznie.
Czë jãzëkòwô znanka, jaką je bëlaczënié, mô jaczé znaczenié
w òdbiorze tekstu przez Kaszëbã z jinégò dzëlu Kaszëb?
Starôj sã sóm przeczëtac tekst z zachòwanim bëlaczëniô.

Jak wiedno szëmi to Wiôldzé Mòrze?
Jakbë gòdalo, jakbë wòlalo,
Tak jakbë w swòjich wãtpiach slonëch
Wiôldzé serce pòsòdalo.
Mòrze prôcëje, mòrze sã zloscy,
Czasã zôs głaszcze, smùkô z miłoscë.
Nierôz spòkójné je gladczé calé,
Biólé baróncki przegóniô z dalë.
Czasã sã wzbùrzi ë pieni srodze,
To zôs zamrëczy w zmacony wòdze,
To mòrze spiéwô, to sã nadimô,
Òdemklô paszczã szerok rozjimô.
W slùńca parmieniach je òzloconé,
Mòrze sã sklëni, chòc je zmaconé,
We farwach nieba, cemny zeleni,
Dërch mòrze szëmi, strzébrã sã mieni.
Mòcné je mòrze ë jegò walë,
Mòrzu nie òprze sã nizóden wcale,
Czasã téz òddôwô to, co zabierze,
Leno wiedno szëmi. Wieczné je mòrze.

M. Selin, *Mòrze szëmi*, [w:] *Niech wiater niese piesń*,
Gdynia 1996, s. 41

Niechtërny zabělë, że mają jãzëk w gãbie

Starszi lëdze mają jãzëk, chtëren w gãbie miele jedzenié, je do szmakaniô, gôdaniô, ale téz czãsto do szkalowaniô, głosnégò pëskòwaniô, wërapianiô, òbgòdiwaniô, jednym słowã do grzészeniô. Ten jãzëk móże narobic wiele zła. Niejednégò doprowadzył nawetkã do piekła.

Z **jiny** stronë jãzëk móże przëczënic sã do bëlnégò spiëwaniô, a téz do dobrëch ùczin-ków, a nima człowiek móże so zarobic na niebò.

Môlim dzecëskóm **jich** jãzëczk je w gãbce do titkaniô. Nôprzód òne titkają mëmine tit-czi, a pózni dostôwają gùmòwi titk na bùdlã. Żebë zahamòwac jich bek ë ùspòkòjic taczégò mòlégò knérpsa, mëmka wtikò **jima** taczì titk z tropã abò z rënã. Jak nie bëło pòd rãkã titka, nen knérps wtikòł do gãbë swój pòlc.

– Zatkni temù skrzëczkòwi jegò pësk ë wcëśni mù w gãbkã titk! – przëkòzywa mëmka Trudce, jak nen knérps dzarł sã na całã **jizbã**.

– Trzëmòj jãzëk za zãbama! – nakòzywa wiele razy mëmka Flórkòwi, jak òn za wiele plestòł abò sã niepòtrëbnie dzarł na całi głos. A jak òn pòdròsl, to gò ùpòmìna:

– Nie szlabrocë tak wiele ë daj lëdzóm pòkù, bò to twòje pëskòwanié doprowadzy ce do tegò, że dostóniesz w skórã abò téz nalézesz sã w kluzu.

Naprocëm sã taczì lëdze, chtërny zabëlë, że mają jãzëk w gãbie. Taczima mrëczkama kòzdi pòmìôtò, òni sã ùpichóny na kòzdim krokù. Nie pòtrafiã sã wëgadac w swòjich, nie-ròz wòznëch sprawach. Dlò nich òtemknãc flabã, to je wiòlgò mãka.

– Ale taczì mùszã téz žëc na swiece! – pòwtòrza Kruzënò z pùstków, chtërna mia taczégò na pól niemégò sëna.

Jak më widzëmë, jãzëczì ù lëdzy sã wszelejaczë ë słužã jima do niebiwale różnëch spròwków. Nibë mòli, schòwóny w gãbie jãzëk, a tak wòzny, a czasã niebezpieczny.

Zwierzëna mò téz swój jãzëk, chtëren pòzwòłò ji zgrzëc nã bëdlã strawã, zrëwac trówã, chwatac lëstë na wietwach, pòdniesc bùlwã z zemi.

Zdrzëta le chòcbë na takã krowã. Jak òna pòtrafi swòjim jãzorã zagarnãc ë ùrwac lop trówë, scësnãc jã w klãbk, a tej pòlknãc. Jak mò czas, tej zwròcò nen lopk trówë nazòd z żòłãdka do pëska ë miele jã – jak czãsto gòda mòja ómama – w drobny mak.

Zwierzãcy jãzëk czãsto zastapiò wòdã, mëdło ë rãcznik. Czë wa widza, jak chòcbë ten waji tósz mëje jãzëkã swòje łapë, òblizëje swòjã serzchlã na całim celskù? To je jegò mëcé.

Tak robią prawie wszëtczé zwierzãta. Wa gwës widza, jak waji Ami abò **jiné** zwierzã domôcé liże swòjim jãzëkã skalëczony môl. Aptékôrz bë pewno pòwiedzôł, że to je zwierzãcô dezenfekcjô. A to je gwësnô prôwda. Mój ópa nierôz gôdôł, jak jô so skalëczył chòcbë pôlc, że dôł jem pòlizac ten môl psu, to sã rêchli gôjiło.

Wiôldzé zwierzã – wiôldzi jãzëk, môlé zwierzãtkò – môli jãzëczk. Taczé wëjasnienié da nënka Flórémù, czej òn sã pitôł, czemù jegò kòtk mô taczì malëszinëczì jãzëczk. A ne gadë wszelejaczégò zortu mają dëcht malinczé jãzëczczì ë wëtikają je, żebë òdstraszcë naprzykrzëlców. Ale ten **jiglasti** jãzëczk służy jima w pierszi rëdze do chwôtaniô mùchów ë jinëch òwadów.

Jednégò razu, jak mëma skalëczëła so wiôldzi pôlc przë skrobanim bùlewków na pôlnié, rzekła do Flórégò:

– Biôjczkôj le na ògródk, tam za chlebòwim piecã rosca na pażacë psë jãzëczczì. Jô so doch mùszã je przëłożëc na ten skalëczony pôlc.

Knôp przëniósł pôrã lëstków, mëma je spłóka w gòracy wòdze, pòseka tãpã stronã noża ë przëłożëła na pôlc, a tej òwinã flëkã. Psë jãzëczczì przëklôdô sã téż na wrzodë, a nawetkã na bardôwczi ë òbôlãlé môle.

– Tatku! – rzekła rôz mëma. – Ten nasz zëgar sã spôzniô, trzeba gò dac do zëgarmëstra.

Tatk wzał pióro, òmôczil w pëtrochù ë nasmarowôł ten jãzëczk, co wchôdô w kółkò ë rzekł:

– Të môsz zëgarmëstra w chëczach ë wcale ò tim nie wiész.

B. Bork, *Jãzëczk*, [w:] *Lesôcczé pòwiôstczì ë jiné dokazë*, Wejerowò 2002, s. 35-37

Słowôrzek

pëskôwac – odpowiadać
hardo, zuchwale,
mówić głośnie, krzykliwe
wërapiac – wytajać
knërps – smarkacz
plestac – pleść
kluza – więzienie
mrëczk – mruk
ùpichac – odtrącać
flaba – gęba
serzchel – sierść
pażac – łąka
psy jãzëczk – babka
flëk – skrawek materiału

1. Ùżiwanié jãzëka bez człowieka – to namienienié, ùżiwanié kaszëbsczégò na Kaszëbach – to òkróm tegò jesz tradicjô, chtërny ni môzemë sã zrzec. Jãzëk służy do rozmajitëch spraw, chòc nôbarżi do gôdaniô.

– Wëpiszë z tekstu wszëtczé przeznaczenia jãzëka (kòzdégò stwòrzenia w rodze), a téż sprawë, w chtërne môzemë sã wnëkac przez niepasowné ùżiwanié gò.

2. Napiszë rozprawã pt. *Jãzëk – rzecz môłô, a jakòż przëdatnô*.

3. Wëpiszë z pierszégò akapitu czasniczi, co wskazëją na przeznaczenié jãzëka. Do kòzdégò dopiszë pôlsczé znaczenié. Czë je pòdóné wicy tëch dobrëch, czë ùjemnëch znaczeniów?

– Pòprowadzta diskùsjã na témat *Jãzëkã mòże nawetka zabic*.

4. Przeczëtôj i wëpiszë z tekstu wszëtczé pòdsztrëchniãté słowa. Dopiszë do nich jich pôlsczé równoznaczenié. Wëcygnij wniosczì

z wëpisónych pôrów słów. Czë wiész, ò jaczi jãzëkòwi znance bądze dzysô gòdka?

5. Przeczëtòj pò cëchù tekst, co je niżi.

Wiele pòstaców sã w nim wëpòwiôdô?

Pòdzielë tekst na role i czëtòjta gò na głos z drëchama.

- A. Jidze, jidze môli knôp... Jidze, jidze môli knôp...
- B. Jadamie, co të tam dërch gòdôsz? Të sã wierã zajikôsz?
- A. Nie, jô sã ùczą wiérztczi Alojzégò Nògla, le jô móm zabëté jak to dali szło, a nie wiém, gdzie tegò szëkak.
- B. Tej trzeba jic pò rozëm do głowë. To je z tómi kù „Szadi Władi”, a wiérzta mô titel „W szkòle”.
- A. Ju le ju! Kò gwës! Jo, jo, Jadamkù, të môsz czësto zabòczoné.
- C. Dobrze, że të jesz swòje jimiã pamiãtôsz.
- A. Tak to zle ze mnã jesz nie je. Ale terò gdzie je ta ksążka?
- C. To doch nie je jigła! Të jã nalézesz, le sã nie jiscë zawczasu!
- A. Òna je bòdòj w drëdżi jizbie na pòlëcë.
- C. Le sã nie spiesz. Të sã jesz zdążisz nauczëc. Witro téż je dzén.
- A. Wa nie wiéta? Co môsz zrobic witro, zrób dzys. Kò jô móm jiwer, bò mùszã sã tegò nauczëc do piãtkù.
- B. Të jes **jistny** jak mòja sostra **Jewka**. Òna téż wiedno bùksama wprzódk trzãse, chòc to nie je jaż tegò wòrt.
- A. Bò òna mô pròwdã. Jewka, to je snòzé dzéwczã, jô jã baro lubiã. Më nawetka dwòje **ju-werno** mësliëmë. A kãsk **sã pòjiwrowac** nick nie zaszködzy.
- B. Nè jo, to je pròwda. Tej człowiek sã barżi **jimò** robòtë. Tak na ògle jô nick **jinaczi** nie mësłã, le jô tak përzna do szpòsu mùszã gadac.
- C. Jô téż tak mësłã, bò widzysz, **jinszi** to bë wòlelë **jic** bùten i swòje **jigrë** wëstwarzac, abò bawic sã w **jimë**.
- B. A òd taczégò **jimòwaniò** czãsto przinãdze do **jibów** i tej je płacz.
- A. Jibòwac jô wiém co znaczi, ale ò jimach jô pierszi rôz czëjã.
- B. Jic w jimë, to je tëli, co biòtkòwac sã.
- C. W tëch słowach: *jidze, jimiã, jigła* i we wiele jinszych je cekawò znanka nazéwónò pre-jotacëjã. Pòlégò to na tim, że w kaszëbiznie czãsto dodòwò sã „j” na zòczątkù słowa, colemãło przed „i”, czasã przed „a” abò „e”. Czãsto ùziwò sã téż zwãkù „j” we wëstrzòdkù słówów, żebë rozdelëc dwa samòzwãczi, np. *stoi, roji, gòji*, le tu nie gòdómë ju ò jotacji.
- A. Chcemë tej przëbòczëc te wszëtczé słowa:
- B. *Jidze, Jadam, jigła, jiscëc sã, jizba;*
- C. *Jistny, Jewka, jaż, jima;*
- A. *Jinaczi, jinszi, jigrë.*

włòsny tekst autorczy – D. Pioch

Zapamiãtôj

Prejotacja (jotacja)

„j” jest głoską zbliżoną artykulacyjnie do „i”, nie ma jednak jej właściwości sylabotwórczych. Może stać w nagłosie: jaje, jãžëk; w śródgłosie: stojëc, zajc i w wygłosie: dôj, gôj. Lubi się pojawiać w nagłosie przed samogłoskami „i”, „a”, „e” (pierwsza często, 2 ostatnie rzadziej). To zjawisko nazywamy **prejotacją** (poprzedzanie jotą): jigła, jewanieliô, janiot, Jadam, Jewa...

6. Ò jaczi kaszëbsczi jãžëkòwi znance je gòdka w dzysészim dialogù?
W zesziwkù wpiszë wiadomòscë ò tim jãžëkòwim zjawiszczu (mòżesz wëzwëskac tekst, co je bòkã, ale mùszisz gò skaszëbic).
7. Przełożë na pòlaszëznã pòdsztrëchniãti w dialogù tekst.
Òsoblëwã ùwôgã zwrócë na pògrëbioné słowa.
8. Słowa z òstatnëch trzech régów dialogù pòdzielë na dzële mòwë. Zapiszë pòzwë rozpòznónëch dzélów mòwë i pòd spòdkã słowa, co do nich słëchają.
9. W taczich słowach jak: *ju, jeden, jachac, Jurk* též mómë na zòczątkù „j”. Czë mòżemë rzec, że w tëch słowach též wëstąpiła prejotacjô?
– Przëzdrzë sã słowóm, gdzie jotacjô wëstąpiła i gdzie ji ni ma. Jaczi mòsz praktyczny spòsòb na to, żebë òdròżnic słowa z jotacją òd tëch, gdzie ti znanci ni ma (chòc zwãk „j” w nich wëstãpùje).
Zapiszë niži swòje wniosci.
10. Spróbùj spòrządzëc zestawienié wòznëch dlò kaszëbiznë i ji jãžëkòwégò statusu datów, mòlów, nazwësków.

Jãžëk je dóny człowiekòwi, chtëren je nòwòžniészim ògniwã w przyrodze. Szacëje sã, że na swiece je ùziwónëch kòl 6–7 tësãcy jãžëków. Nie jidze dokłãdno ùstalëc ti lëczbë, bò badërowie jãžëków ni mògã sã dogadac, jak klasyfikòwac niechtërne etnolektë, czë ùznac je za jãžëczë, czë mòże za dialektë. Do niedòwna takò spiérka tika sã též kaszëbsczégò jãžëka. Prawny status kaszëbsczégò jãžëka w Pòlsce zagwëśniwò ùstów z dnia 6 stëcznika 2005 r. ò nòrodnëch i etnicznych miészëznach ë ò regionalnym jãžëkù dówajacë mù status regionalnégo jãžëka. Zgòdno z ji zapisama mómë mòžnotã ùziwaniô w gminach, króm pòlsczégò jãžëka, kaszëbsczi mòwë jakno pòmòcniczégò jãžëka.

1 czerwińca 2009 rokù Pòlskò pòdpisa Europejskã Kartã Regionalnëch i Miészëznówëch Jãžëków – co též nie bëło bez znaczeniô dlò kaszëbiznë.

W 2003 roku (dokłãdno 19 maja) kaszëbsczi jãžëk zwëskòł midzënòrodny jãžëkòwi kod CSB, przëdzelony wedle normë ISO 639-2 przez Bibliotekã Kongresu USA (delegòwónã przez International Organization for Standardization – ISO – do prowadzeniô rejestru trzëlëterowëch kodów jãžëków). Taczé kodë dostòwają jãžëczë, chtërne ùziwają pisóny fòrmë i mają bënòmnì 50 dokùmëntów w ni zapisónë, co dali jesz mùszë bëc zgromadzoné w 1-5 jìnstytucjach. Taczé żądanié nie bëło dlò kaszëbsczégò jãžëka drãdżé do spëlnieniô.

Na Gromiczną

Minã Gòdë, Sylwestra, Trzech Króli, a tu ju trzeba mësłëc ò Gromicznym. Gromicznik je za dwierzama, a Matczy Bòsczi Gromicznym je zarô na pòczątkù miesąca. Nasza ómama òd dlëgszégò czasu dopòminô sã nowi gromicë, bò ta stôrô wëpòlëła sã prawie czësto, jak bël nen wiòldzi grzmòt, chtëren waròł prawie całi dzén. Jesz przed bürzą ópapa òbchòdòł bündinczi z zapòloną gromicą, żebë ùchronic je òd ùderzeniô. A jak grzmòt nadeszedł, pòsta-wił swiécã w môlim òczenkù, bò z ti stronë nadcyga gromówka. Tam òna sã dopòlëła.

– A skądka jô weznã nową gromicã? – pitòł sã Antón rok temù wżeniali w nã familiã.

– Pùdziesz na Kòrczowiszczë do stòrëgò Wawrzóna, tam gdzie w ògròdkù stoi wiele ple-cónków z pszczołama. Òn jesz robi dobré gromice z pròwdzëwégò wòskù – òbjasniła swëgo zãca nasza mëma.

– Przëniesesz téż nama jednã, bò ta, co më mómë, robi sã ju krótkò – wspòmnał tatka ò dół mù piãc zlotëch.

Na Gromiczną tatka z Antónã zaprzëglë kònie w wasag ë ò pòrénòszk jachelë më do kòsco-ła, żebë sã wëspòwiadac, bò jak człowiek je bez grzechù, to na tã gromicã spadnie wiący bòszczich łask ë ta swiécã lepi chróni òd wszelejaczégò zła. Taczé bëło zdanié naszi ómë. Pò mszi swiãti ksądz probòszcz pòkropił zapòloné swiëce. Tatka z mëmką trzimelë swòjã gromicã, a ómama ze mną swòjã, bò ópapa je ju krëchi ë do kòscółka sã ju nie wëbiérò.

Kòle pòdpòłnika jedzemë do dóm, a mróz trzimò, że jãz w ùszë szczipie, wasag chrzãszczy na sniegù, a kòniszczóm jidze dòka z pësków.

– Takò pògòda dobrze przepòwiòdò – rzekł tatka.

– Mòsz pròwdã – przëtwierdza mù ómama.

– Jak na Gromiczną mróz, szëkòj w żniwa wiòldzi wóz – przepòmnia przësłowié mëma.

– A jak na Gromiczną tajë, biédné bądą ùrodzaje – domëslòł jem sã jesz taczé przësłowié.

– W dównëch czasach gromice chrónilë lëdzy przed wilkama, chtërne napòdalë lëdzy w lasach. Tej téż w drogã òni zabiérelë je ze sobã, a jak zmerkelë wilcëska, zapòliwelë je ë trzimelë wësok nad głowama – przepòmna stòré dzeje nasza ómama.

– Ómkò, a jak bël wiater, to gromice zgasłë ë co tej?

– Wiész, wnuczkù, lëdze wiedzelë téż na to radã. Zabiérelë ze sobã szklané cylińdrë òd latarniów ë nima przëkriwelë swiëce – dopòwiedza nasza starka.

Jak ópapa zaniemógł czësto, domôcy na zmianã nacérelë jegò spùchlé nodzi tą gromicą ë to dôwało mù ùlgã. Nacérelë téż jegò krziżë, bò ni mógł przewrócëc sã w lózkù. Robilë to tą stôrą gromicą, bò tëch nowëch bëło jima szkòda.

– Widzysz, wnuczkù, ta gromica je zrobionô z wòskù, a wòsk zbiéralë pszczólë z kwiatów, a kwiôtë doch sã do lékarzeniô. Jak të jes chòri, mëma robi cë harbatã z lëstków òd kwiatów – taką nôùczkã da mie ómama, bò widza, że jô na to całë lékarzenië gromicą zdrzôł bez przekònaniô.

– A jô mëslôł, że to bëłë jaczész czarë abò gùsła.

Jak ópapa ju nie wiedzôł bëlno, co sã wkôł niegò dzeje, dostôł do trzimaniô w rãce zapôloną gromicã. Żebë mù òna nie wëpadła z rãci, chtos mùszôł przë nim bëc, żebë nie zapôlëlë sã czasã pierznë. Jô téż miôł swôjã słuźbã przë starkù. Spiéwôł jem mù tak letkò kòscelné piesnie ë to dôwa mù spòkój.

To bëło we wtórk pò pòdwiëczórkù. Starka zwôła wszëszczich do swôji jizbë, bò ópa zaczął tak cãżkò dëchac.

– Ópa je w kònanim – òbznôjmia wszëtczim.

Całô familia zaczą òdmawiac różeńc ë jiné mòdlëtwë. Ómama trzima mòcno gromicã w zacësniôny rãce starka. Płomién bił prosto w górã.

– Niech ten gromiczny wid prowadzy ciebie do nieba – pòwtôrza co jaczysz czas.

– Amen – wszëscë kùńczëlë tã prosbã naszi starci.

Ò smrokù dësza ùleca ze starkã, a gromica bëła zgaszonô. Skùńczëła swôjã słuźbã.

B. Bork, *Gromica*, [w:] *Lesôcczé pòwiôstë ë jiné dokazë*,
Wejerowò 2002, s. 28-31

1. Pò ùwôżnym przeczëtanim tekstu wëbierzë pasowné òdpowëdzë do kòżdégò zapëtaniô:

Zadanie 1.

Tematem tekstu jest:

- A. wyjaśnienie znaczenia słowa „gromnica”
- B. przedstawienie procesu dystrybucji gromnic
- C. znaczenie gromnicy w życiu Kaszubów
- D. ostrzeżenie przed stosowaniem gromnic

Zadanie 2.

Wymienione w pierwszym akapicie święta: *Gòdë, Trzech Króli, Gromicznô* należą do okresu świąt:

- A. Bożego Narodzenia
- B. Wielkanocy
- C. Wszystkich Świętych
- D. Zielonych Świąt

Zadanie 3.

Czy słowo „gromicznik” w zdaniu *Gromicznik je za dwierzama* znaczy tyle co:

- A. handlarz świec
- B. miesiąc luty
- C. człowiek lubiący „sypać gromami”
- D. polski „świecznik”

Zadanie 4.

Ópapa i ómama to:

- A. ojciec i matka
- B. wujek i ciocia
- C. stryj i stryjenka
- D. dziadek i babcia

Zadanie 5.

Nadawcę tekstu nazwiemy:

- A. narratorem 1-osobowym
- B. narratorem 3-osobowym
- C. autorem
- D. podmiotem lirycznym

Zadanie 6.

Wypowiedzenie *Jak ópapa zaniemógł często...* oznacza:

- A. gdy dziadek zaniemówił
- B. gdy dziadek osłabł zupełnie
- C. gdy dziadek słabł często
- D. gdy dziadek zapominał często

Zadanie 7.

Które tłumaczenie zdania *A kòniszczóm jidze dôka z pësków* jest poprawne:

- A. a konikom idzie piana z pysków
- B. a koniom zarzucono koce na pyski
- C. a koniskom idzie mgła z pysków
- D. a koniom czuć z pysków

Zadanie 8.

Wierzenia związane z gromnicą narrator przyjmuje:

- A. z radością
- B. z przerażeniem
- C. bez powątpiewania
- D. z niedowierzaniem

Słowôrzek

warac – trwać

pòdpòłnik – przedpołudnie

wasąg – sanie

tajac – topić się

dôka – mgła

krziż – plecy

lékarzëc – leczyć

Zadanie 9.

Gromnica w przedstawionym tekście jest nieodłącznym atrybutem:

- A. narodzin
- B. wesela
- C. umierania
- D. świąt

Zadanie 10.

Narrator, mówiąc w tekście o gusłach, ma na myśli:

- A. zabobony
- B. gusta
- C. gęśle
- D. żadne z powyższych

Zadanie 11.

W zdaniu *Mróz trzimô, że jaż w ùszë szczipie, wasąg chrzãszczy na sniegù, a kònischczóm jidze dôka z pësków* narrator poprzez użycie zgrubienia *kònischczóm* wyraża:

- A. radość z powodu jazdy saniami
- B. pejoratywny stosunek do koni
- C. współczucie dla koni
- D. obawę o bezpieczeństwo jadących

Zadanie 12.

Zacytowane w tekście przysłowia są związane z:

- A. przepowiadaniem pogody
- B. przepowiadaniem przyszłości
- C. przepowiadaniem szczęścia
- D. przepowiadaniem nieszczęścia

Zadanie 13.

Według słów narratora pozytywne działanie gromnicy powinno zostać wsparte:

- A. postem
- B. jałmużną
- C. umartwieniem
- D. spowiedzią

Zadanie 14.

Słowo *pòdpôłnik* w zdaniu *Kòle pòdpôłnika jedzemë dom...* oznacza:

- A. drugie śniadanie

- B. podwieczorek
- C. obiad
- D. przystawkę

Zadanie 15.

Słowo *przëtwierdza* w zdaniu *Môsz prôwdã – przëtwierdza mù ómama* znaczy:

- A. przymocowała
- B. przetłumaczyła
- C. przytaknęła
- D. zaprzeczyła

2. Òmowi przedstawiłé w teksce tradicje na Kaszëbach. Czë ù waji téz sã jesz je òbchôdô?

3. Przëzdrzë sã pòlszczémù i kaszëbszczémù alfabétowi. Pòrównôj je ze sobã (lëczba zwãków, spółzwãków i samòzwãków).

a, q, b, c, ć, d, e, ę, f, g, h, i, j, k, l, ł, m, n, ń, o, ó, p, r, s, ś, t, u, w, y, z, ź, ż

a, q, ā, b, c, d, e, é, ě, f, g, h, i, j, k, l, ł, m, n, ń, o, ò, ó, ô, p, r, s, t, u, ù, w, y, z, ź

4. Wëpiszë samòzwãczy z pòlszczégò i kaszëbszczégò alfabétu. Môżesz to zrobic w wëmëszlonym przez ce zestôwkù.

– Zapiszë wniosczë, jaczé wëchôdają z pòrównaniô samòzwãków (dôj bôczënk na lëczbã samòzwãków w jednym i drëdżim abecadlë; jistné i jiné samòzwãczy...).

5. Òkreslë w procentach abò kawelkach, jaczi dzél kaszëbszczégò abecadła zajmają samòzwãczy. Wiadomòsc ò tim zapiszë w zesziwkù.

– Wëpiszë z tekstu przëkładë słów, w chtërnëch mdã blós samòzwãczy jistné z pòlszczim abecadlã (pò jednym słowie do kòždégò samòzwãkù).

a q e i o ó u y

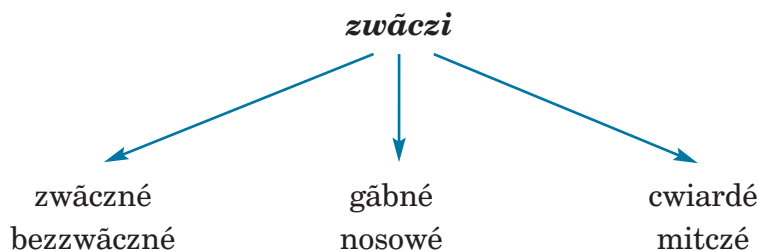
– Wëpiszë z tekstu przëkładë słów z kaszëbszczima apartnyma samòzwãkama.

ā é ě ò ô ù

Zapamiãtôj

Kaszëbsczë alfabét je ùznôwóny za samòzwãków abecadło, bô wëzi 1/3 zwãków to samòzwãczy.

6. Wszëtczé zwāczǝ dzelā sā na:

– Ûstalë razā ze szkólnym do jaczich, wëmienionëch wëzi, kar-nów zwāków mògā nôleżec ùziwóné w kaszëbiznie apartné samòzwāczǝ.

7. Tradicjô to przekazywanie z pòkòleniégò na pòkòlenie ele-meńtów kùlturë (taczich jak: òbëczaje, spòsòb mëszeniô i pò-stāpòwaniô, wierzenia, spòlëznówé normë), ùznóné przez wik-szosc za wòżné dlô jich dzysdniowòscë i ùszlotë.

– Zapiszë czile przëklādów wòżniëszich elementów kaszëbsczǝ tradicji.

– Przełożë na kaszëbsczǝ słowa, co mògā sā tëkac tradicji. Pòzni ùzij niechtërnëch z nich do pòwiòdaniô ò kaszëbsczich tra-dicjach.

Tradycja – bogata, bohaterska, bezpośrednia, dawna, długa, fałszywa, parowiekowa, piękna, postępową, powszechną, skostniała, ustna, zakorzeniona; lokalna, ludowa, obyczajowa, rodzinna, społeczna; siła tradycji, przywiązanie do tradycji; ugruntowany tradycją, uświęcony przez tradycję; pielęgnować, podjąć, podtrzymywać, stanowić, szanować, wskrzesić, wydobyć, hołdować; trzymać się tradycji, nawiązywać do tradycji, odwoływać się do tradycji, sięgać do tradycji, opierać się na tradycji, wylamywać się spod tradycji, żyć tradycją, zerwać z tradycją.

ZESÈMÒWANIÉ WIADOMÒSCÓW Ò JĀZĚKÒWĚCH ZNANKACH KASZĚBIZNĚ

VI.8

1. Dopiszë pò trzë taczé słowa, żebë przëzwāk w nich bël:
 - a) na drëdżi szlabizë òd kùńca;
 - b) òstatnô szlabiza akcentowónô (w jaczi môłowi òdmianie kaszëbiznë);
 - c) na pierszi szlabizë (w jaczi môłowi òdmianie kaszëbiznë);
 - d) kòłumnowi.

2. Zapiszë kaszëbsczé abecadłò.
Dospòrządzë w zesziwkù wiadomòscë:

Kaszëbsczi alfabét mô... zwāków. Z tegò... to samòzwāczì. Niechtërne samòzwāczì sã jistné jak w pòlaszëznie, ale òkróm tegò kaszëbizna mô jesz swòje apartné samòzwāczì. Nòlëżą do nich: ...

3. W kaszëbsczim słowie „bardawica” sã jāzëkòwé zaòstałosce z dównëch dziejów. Pòrównôj to słowò z jegò pòlsczim òdpòwiednikā i òmówi na spòdlim tegò słowa (i jinëch cë znónëch) jāzëkòwé zjawiszczë, co mô tuwò môł – pòdôj jegò pòzwā.
4. Kaszëbizna, tak jak całë karno lechicczich jāzëków, mô wëmianë midzë spòłzwākama. Jednym z przëkłādów tegò zjawiszczā je wëmiana „t”, „d” w „c”, „dz”. Pòdôj trzë pòrë słów, gdzie na znanka mô môł.
5. Pòrównôj słowa „piòsk”, „pòlc”, „óws”, „òct” z jich pòlsczima równoznaczenama i napiszë, co sã w nich dzieje w ùprocëmnie-nim do pòlaszëznë.
6. Do napisónégò tekstu wkradłë sã błādë, kòmpùter zgubił znaczi nad kaszëbsczima apartnyma zwākama. Ùprawi to i dopiszë wszëtkò, co je pòtrzëbné:

Cze chto wie, co jedzq rebe? Rebie nie sq potrzebne grzebe. Chto chce chowac tacze stwore, ni musi miec ful komore, bo ribce sygnie jestku perzinka – moze to bec chleba kreszinka. Nolepi rovnak badze drechu, czej wpuscysz rebe do stowku po cechu, tam one baro dobrze sa czejq i na swój – nie twój koszt żejq.

7. Òbjasnij swòjima słowama, na czym pòlégò *kaszëbienié*. Mòzesz ùdokaznic swòje wniosci przëkłòdowima słowama.
 8. Pòdòj prakticznq radq na pòprawné stosowanié *kaszëbsczégò „é”*. Swòje wskòzë ùdokażë przëkładowima słowama.
 9. Jakq wòznq wskòzq dlò nowégò ùżëtkòwnika *kaszëbiznë* nòlezi przekazac ò zwakach „sz”, „ż”, „cz”, „dż”?
 10. Jak, nòproszim spòsobq, dò sã òbjasnic pisënk *kaszëbsczégò „ô”*? Pòdòj do tegò przëkładë słów.
 11. Wëłòzë, na czym pòlégò *jãzëkòwò znanka zwónò labializacijq*. Zapiszë wszëtczë jinfòmacje zrzeszoné z tim procesq.
 12. Nizi sq pòdóné słowa, ale tak, jak sã je wëmòwiò. Zapiszë je jesz rôz pòprawno, tak jak òne bë miałë bëc pisóné.
[*sjat, spaniati, telò, sleja, znòtu, tuja, teda, tleje, stqzka, sjëca, sjqteczny, telac*]
- Dokùńczë zdanié:
Pòdóné wëzi cwiczënczi sq zrzeszoné z wëmòwq i pisënkq zwqkù....
13. Wëpiszë przëkladë słów, gdzie, w procëmnoce do pòlaszëznë, jinaczi ùziwò sã zwqków „ó”, „u”.
 14. Pòdòj wskòzë ùziwaniò zwqkù „y” w *kaszëbiznie*.
 15. Na czym pòlégajq taczé *jãzëkòwé znanci: bëlaczenié, jotacëjò*?
 16. Co òznòczò *scwierdzenié, że lëtra „h” na pòczqtkù słów je w kaszëbiznie fakùltatiwnò*?

TRWÔJ KASZĚBIZNO

Biôli dëch Òrmùzd i czôrny Ariman

Pòwiém cë bôjkã ò dziejach kaszëbszczich.

– Biôli dëch Òrmùzd i czôrny Ariman, a pò naszémù Smãtk, zeszlë sã w zemi kaszëbsczi na górze Rewkòle, co na mòrze patrzy i dzeli tëch bracy, co kù Òdrze cygną, òd tëch co lgną do Gduńska. I òbrôcôł Òrmùzd widné jak słuńce òczë na niebò i mòrze i ląd i pòwiedzôł tak:

– Ten krôj, to kòlëbka i trëma. Ten lud – òn ùmarł, a zëje. Na biôli Arkónie stolemne kamienie, pò chtërnëch wanozi syn dównëch Weletów z wëstëdzoną dësą, mòdlący sã Bògù gòdką swich wrogów, sóm wróg krëwi swòji i głëchi na skardzi, co wëchòdzą z mòdził. Nad ùscami Wisłë i rëbòk, i rataj, zgarbiałi kù zemi i tçacy jikònë przëwãdrów i gòscy a swòje rzucywszë do smiecy. Jô ale jim zbùdzã spòd kamiannëch mòdził ricerzi i wòdzów, i roze-zglã płomién òd biôlégò Hëlu pò Stopienny Kamién, bë òzëlë znòwù w mòcë i chwale.

I òdrzekł Smãtk:

– Smierc jich i zgùba to dobëcë mòje. Pòd Grifòwim znakã biezelë mòrzami: Piorënë jich miecze, a zògle jich skrzydła! A wińcã gardów ògrodzëlë ùbëtk wsów swòjich i kòntin. Przëstanie nad mòrzã to zdròdła jich złota. A pùrpùra złoto spiéwałë jich chwałã ze szczitów jich kòntin i biôlëch remiòn jich dzëwcząt i niewiast. Ale jô do nich spławił z kamiannégò nórtu zbójników głòdnëch na mizernëch szkùtach. I w grańce kraju jô wbił jich jak klinã i pòdparł jich mòcã. Im szedł przez jich wòjska jak gradowò chmùra. A szpiegami pòszlë i Zòzdrosc, i Zwada. Jô mòcné rzãdë jich rodów i plemiòn rozrzëszôł na snopë, a snopë pòstawił naprocëm sobie, bë zdobiwca z nórtu mógl żelòznym bótã przeńc pò nich kù słuńcu. Duńszczégò zòłnërza råkama jô spòlił Rujańską Stannicã, a Swiätowita stolëmny pòsãg rznał jem na zemiã, a z jegò rzezba pòkrëtëch człónków ùtlukł jem wiorë w òdżin pòd grónczi zòłnërszczi strawë. – I ju jich ni ma, pësznëch Weletów! Bò rzãdami leżą w kamiannëch grobach òd Matczy Redë do piòsków Hëlu. Le szarò chmara nieswiadomëch gbùrów i rëbòków biédnëch na smierc sã spòsobi. Bò kamieni czworo mechami òbroslëch i sycëna dużò, co we wietrze rzëzy na pùstim ùgòrze: to grób jich panów.

Ale nie rzekłszë słowa, Òrmùzd wëcygnął råkã i spòd grobówégò kamienia wëdobël gòrsc prochù bôhaterów i sôł gò jak sëwca seje zòrno na przëchòdnë żniwa kù wschòdowi

słůńca i zachòdowi, kù nòrtu i pòłniu. A proch szedł kù zemi jak rój gwiónzd, jak zòlącė skrė. A chdze spadła skra, tam wėtrisał ỳdźiń ze swiāti zemi i łacił sǎ z ỳgniǎ w płom.

A Smǎtk sǎ skrziwił i lisnał zlim ỳkǎ, i sygnał w durǎ strėpiałėgò wiǎza. Tam sedzòł sǎp stòri. A ỳn gò wzał na dłón, rozwińał mù skrzidlǎ i pióro za piórkǎ wėriwajǎcė pùscyl zlim wiatrǎ za skrami. A sǎpòwe pióra kù zemi spòdałė, a z kòzdėgò lǎglė sǎ sowė i sǎpė. I szarim skrzidlǎ pòdałė na ỳgnie i gasylė płomiėń.

Ale Òrmùzd biòli nie ỳprzestòł sòc swiǎtėch prochów na kaszėbskǎ zemiǎ, a skrė pòdałė króm sów i sǎpów jak rój gwiónzd.

Takǎ bòjkǎ pòwiòdòł pón Józef. Skarnie jemù sǎ ỳb ten czas zapòlėłė jak krew; a z ỳczu bilė skrė jak te same z Òrmùzdowi rǎczy.

– Rozėmiòł tė mie? – pitòł pò dłudzi chwilė.

A jò ỳdrzėkł:

– Bǎdǎ skrǎ Òrmùzdowǎ!

– Pùdziesz tedė – rzėkł ỳn. – Òdwiedzysz ỳstatnė grańce, chdze mówią naszǎ gòdkǎ.

A bǎdziesz zadòwòł pėtaniė:

– Chcòł tė wėbawic zapadłi zómek?

– Chcòł tė przeniesc kròlewionkǎ przez glǎbòkǎ wòdǎ?

A chto cė ỳdrzėcze: Chcǎ! – ten je jednǎ skrǎ Òrmùzdowǎ wiǎcy. Prziniǎdze czas, że jich bǎdze tėlė, jaż zbijǎ sǎ w płomiėń szeroczi nad grobami bòhaterów naszych i spòlǎ sowė i sǎpė. Tej wińdze z chwałǎ zapadłi zómek, a w nim sadnie na tronie zakłǎtò kròlewionka i zapanėje na zemi naszi swòbòda i ỳbėtk, i szczestlėwòsc.

A. Majkowski, *Żėcė i przigòdė Remùsa*, Gdańsk 2006, s. 124-126

1. Przeczėtòj ỳwòżno tekst. Wėszukòj w nim całǎ historicznǎ wiėdzǎ. Przėszėkùj sǎ do ỳpòwiėdzeniò dziejów Kaszėb z dównėch czasów.
2. Pòkazė na karce wėmienionė w teksce mòle. Co pòwiėsz ỳ dównėch i dzysdniowėch grańcach słowiańszciz? Co sǎ wėdarziò, że dzys sǎ ỳne mòcno przesėniǎtė na pòrėnk?
3. Biòli Òrmùzd i czòrny Ariman to symbòle ỳdwiėczny biòtci dobrėgò ze zlim. Przedstawi w punktach spòsòb prowadzeniò przez nich biòtci ỳ kaszėbskǎ zemiǎ. Zapiszė ỳstalenia w zėstòwkù.
- Szukòj w encyklopedii wiadomòsców ỳ Òrmùzdze i Arimanie. Zapiszė ỳ nich krótcė notatci.
4. W teksce je rzėklė, że Ariman to pò naszėmù Smǎtk. Chto to je Smǎtk w kaszėbsczi mitologii? Rzeczė ỳ nim czile zdaniów.

5. Pòd pòjãcym Òrmùzdowi skrë je schòwónô wòznô znanka.
Òdczëtòj jã i pòwiédz, ò co w tim scwierdzenim jidze.

6. W dokazu je zawartô wiara w òdrodzenié Kaszëb, a nôwòzniészim do tegò pòspòdlim je zachòwanié mòwë. Ò kaszëbiznie dosc długò gòdelë, że to je gwara. Terò ju na gwës je ùstanowioné, że równak nôleži w ji przëtròfkù gadac ò jãzëkù.
Co dôwò ùgwësniénie do taczégò mészleniô? Wëczëtòj to z tekstu, co je niži:

Jeśli pojęcie języka zwiãzać z grupã etniczã i kulturowã (nie z państwem i narodem), przede wszystkim zaś ze świadomościã odrębnošci warunkowanej miëdzy innymi:

- a) dostatecznã swoistošciã samej sfery jëzykowej,
- b) posiadaniem osobnego pišmiennictwa,
- c) świadomym rozwijaniem jëzyka, literatury i wlasnej kultury,
- d) znacznã osobliwošciã w dziedzinie obyczajów,
- e) nastawieniem na odrębnošć tak spontanicznie, to jest wśród szerokich rzesz ludzi, jak też świadomie, to jest wśród elit i inteligencji

– **to kaszubszczyznë (literackã, pisanã) zaliczyć trzeba do jëzyków.**

J. Treder, *Jëzyk, pišmiennictwo i kultura duchowa Kaszubów*,
[w:] J. Borzyszkowski, J. Mordawski, J. Treder,
Historia, geografia, jëzyk i pišmiennictwo Kaszubów, Gdańsk 1999, s. 126

– Do kòždégò z pòdpunktów dopiszë znóné cë przëkładë dokazów na jich pòtwierdzenié.

7. Napiszë wëpówiesc na témat: *Kaszëbizna przetrwa, bò...*

Słowòrk

przewãder – przybysz
rozežglëc – rozpalić
dobëcé – zwyciestwo
ùbëtk – spokój
rozrzeszëc – rozwiązać
nórt – północ
sycëna – sitowie
przechòdny – przyszły
žòlãcy – żarący

VII.2

LĚDZCZÉ TRWANIÉ

Jidá przez pòle ë wlokã
za sobą jesénna dôkã
ë smùtk.
Jidá na smãtôrz, na grobë
niosã fùl gòrzcë żalobë
ë smùtk.
Kładã tu kwiatë, smùtk ë żól
na snu wiecznégò bëcò mòl
na grób.
Kłopotë, redosce twòje
chùtkò stac sã mają mòje,
nasze.
W spadkù dómë téż swòje żëcé,
redosce, smùtk ë całë bëcé
naszé
tim, co pò nas na swiat przinďã
ë òni z tą prôwdã zénďã
ze swiata.
Jedni drëdżim niosã w spadkù
przekôz żëcò, kask zdobëtkù
ze swiata:
żól ë smùtk.

B. Bork, *Lëdzcze trwanie*, [w:] *Lesôccze pòwiôstczi ë jiné dokazë*,
Wejerowò 2002, s. 162

1. We wierzce B. Bòrka je gwësny ôrt słów, co wpliwają na ji nastrój. Òkreslë nen nastrój (pòdôj znankòwniczi) i wëpiszë słowa, co gò pòdczorchiwają.
2. Wëpiszë ze słowarza Trepczika synonimë słowa „trwać”. Ùzij kòż-dégò z nich w jednym ze zdaniów, co są do przełożeniô na kaszëbiznã:

To wszystko trwa za długo.
Jak długo to jeszcze będzie trwało?
Ale to wszystko trwa!
Ciekawe, czy on wytrwa w swoim postanowieniu?
Jak długo ja mam jeszcze trwać na posterunku?

3. Czë zgôdzôsz sã z òsobą lirëczną, według chtërny lëdzczé zëcé, to blós smùtk i zòl?
Tej czemù je wiedno tak zòl zëcégò i mało chto z dobri wòlë chce òdeńc ze swiata żëwëch?
Stwòrzë spisënk słuńcowëch stronów zëcò. W twòjim zestòwkù mò sã nalezć przënòmni dzesãc argùmeńtów.
4. Co kòżdë pòkòlenié przekazëje pòstãpnémù? Wëpiszë zgòdno ze słowama wiérztë.
- *Kòżdë pòkòlenié mò swój czas jak spiéwò mùzycznë karno Kombi. Przeczëtòj słowa refrenu piosenczi Pòkòlenié:*

Każde pokolenie ma własny czas
Każde pokolenie chce zmienić świat
Każde pokolenie odejdzie w cień
A nasze? nie

- Wëpòwiëdz sã na témat zakùńczeniô refrenu. Czë takô sytuacjô je mòżlëwò? A skòrno nie, to prowadzta dyskùsjã, co robic żebë nie marnowac dónégò czasu i òstawić pò se jak nòwicy, nim przinǳe òdeńc w cén.
5. Na to, że kaszëbizna i Kaszëbi trwają ju tëli wieków, skłòdò sã wiele elementów. Przez czile przinǳnëch zajãców mdzemë gòdelë ò tim, co ji pòmògò trwac i sã rozwijac.
Jednym z elementów je sòm jãzëk i jegò znanczi.
- Przeczëtòj uwòżno pòdóny niżi tekst:

Kaszubszczyzna dzisiejsza i ta, która znana jest od XIX wieku, ma szereg specyficznych cech językowych decydujących o jej odrębności wobec języka polskiego oraz sąsiadujących z nią od południa dialektów północnopolskich.

Zapamiãtôj

Fonetyka

– dział językoznawstwa obejmujący badanie dźwiękowej strony języka, nauka o głoskach i literach.

Morfologia

– dział gramatyki obejmujący słowotwórstwo i fleksję; nauka o budowie i odmianie wyrazów.

Leksyka

– zasób wyrazów danego języka.

Archaizm

– dawna forma fonetyczna, fleksyjna, słowotwórcza, a nade wszystko wyrazowa.

Zapamiãtôj

W kaszëbskich nótach wëstąpiłë taczé słowa jak: krótczé, dludżé, skrzëpczi, hóczi, ptôczi, pruscze póttrojôczi. Z nëch słów bë mógł ùłożëc taką pòwiôstkã: Kòmu grają dżibczé skrzëpczi, ten muszi miec dżibczé nodzi. Temù, co mò taczé dżibczé nodzi, nie je pòtrzebny taczì dludzi dżibczì czij, le krótczé òbleczenié. Tej òn mdze lôtôł jak ptôczi i nie mdą mù pòtrzebne pruscze póttrojôczi.

O współczesnej odrębności kaszubszczyzny decydują głównie cztery cechy: istnienie „ë”, czyli „szwa”, które powstało na miejscu pierwotnie krótkich „i”, „y”, „u”; stwardnienie „ć”, „ż”, „ś”, „dź” w „c”, „z”, „s”, „dz”; zmiana „k”, „g” w „cz”, „dż”; ruchomy akcent na północy, a inicjalny w części środkowej i południowej.

W kaszubszczyźnie, jaka upowszechnia się dziś w formie standardowej oraz w tej, która opisana została przez uczonych w XIX i XX wieku, wyróżnić można jeszcze wiele innych, odrębnych zjawisk fonetycznych, morfologicznych i leksykalnych, wiele archaizmów czy lokalnych innowacji. Będą to fakty o mniejszej frekwencji lub o ograniczonych zasięgach, a więc mniejszej rangi, niż wyżej wymienione. Mnogość różnic wewnętrznych, w jakie obfituje kaszubszczyzna, przyczynia się – między innymi – do postrzegania jej jako zupełnie odrębnego języka.

– Wëpiszë w punktach nôwôżniészé sprawë, co wëwiérają cësk na apartnosc kaszëbiznë.

6. Dlô ùtrwaleniô wiédzë ò nôwôżniészich jãzëkòwëch znankach kaszëbiznë wëkònôj cwiczënczi na spòdlim pòdónëch niżi tekstów.

a) Przeczëtôj mitkò zwãczi „sz”, „ż”, „cz”, „dż”

– Wëpiszë z tekstu co je z bòkù słowa ze zwákama „cz”, „dż”. Dopiszë do nich taczé jich pòstacë (nierôz wzãtë z pòlaszëznë), żebë bëło widzëc wëmianã „k”, „g” na „cz”, „dż”.

b) Jaczé błãdë wkradłë sã do tekstu co je niżi?

Pòprawi je i zapiszë pòprawne pòstacë.

Ò jaką jãzëkòwą znankã w tim wëjimkù jidze?

Rôz zymk, miłotny knôp z pòlnia, zabłądził
dzie lud niedëzny, nie płacze, nie kòchô.
Żórotnô chëcz bez widu, céru, w lodzie
nie śmiechù, śpiewù, ciepła – le barch glëchi.

S. Bieszk, *Kaszëbsczé serce*

c) Dopiszë punktë, co felëją nad niechtërnyma „e”.

Nie spiëwôj pùsti noce, z dôleka mergô wid
– kaszebskô mòwa snôzô jesz lepszich doždô dni!
Jak wôjôrz stojã z barniã przez dłudzi, dłudzi czãd
i barniã wiôldzé karna słowiańskich stôrech słów.

d) Na nordowëch Kaszëbach, gdzie mómë przëzwãk, co przòpôdô
w rozmajitëch môlach wërazów (mòże téż padac na przedòstatną
szlabizã jak w polaszëznie), je téż òsoblëwi przëzwãk na òstatny
szlabizë.

Na pôłniowëch Kaszëbach, òsoblëwie na
Gòchach, mómë przëzwãk, co czãsto pôdô
na pierszã szlabizã wërazu.

Òkróm tegò Kaszëbi mają jesz ciekawã
pòstac kòłumnowégò przëzwãkù. Taczi
je nôczãszczy spòtikóny na strzédnëch Ka-
szëbach.

– Zapiszë wiadomòscë ò przëzwãkù w ka-
szëbiznie i ò jegò òrtach.

7. Kawel, namienienié, nômiana, dopùst – to
synonimë tegò, co pò pòlskù je zwóné *los*.
Z namienieniem nie dô sã wôjowac, niech-
tërne rzeczë, chòcbë më nie chcelë, i tak
sã wëdarzã. Wiedzôł ò tim dobrze titlowi
bòhater pòwiescë A. Majkòwsczegò. Nié
tëlkò òn w kùńcu, bò i jiny czãsto pòw-
tòrzëlë: Co kòmù namienioné, to gò nie
minie.

– Polskô spiëwôczka, Anna German, spiëwa
czesë snôzã piesniã ò lëdzcim kawlu.
Przełożë jã na kaszëbsczy jãzëk, bò w ni je
wiele prôwdë ò zëcym.

Człowieczy los

Człowieczy los nie jest bajką ani snem.
Człowieczy los jest zwyczajnym,
szarym dniem.
Człowieczy los niesie trudy, żal i łzy.
Pomimo to można los zmienić
w dobry lub zły.

Uśmiechaj się,
do każdej chwili uśmiechaj,
na dzień szczęśliwy nie czekaj,
bo kresu nadejdzie czas,
nim uśmiechniesz się chociaż raz.
Uśmiech odsłoni przed tobą
siedem codziennych cudów świata.
Tęczowym mostem zapłonie nad dniem,
co ulata.
Marzeniom skrzydeł doda,
wspomnieniom urody.
Pomoże strudzonemu pokonać
przeszkody...

Uśmiechaj się,
do każdej chwili uśmiechaj,
na dzień szczęśliwy nie czekaj,
bo kresu nadejdzie czas,
nim uśmiechniesz się chociaż raz.
Uśmiechaj się, uśmiechaj się!

VII.3

ZNACZENIE LĚTERATURĚ DLŌ ROZWIJU JĀZĚKA

DlŌ rozwiu jĀzĚka wiŏldżě znaczenie mŏ rozwiu lěteraturě.
Kaszěbskŏ lěteratura mŏże sĀ bŭsznic baro bŏgacim zbiěrĀ lěterac-
czich dokazŏw.

1. Nizi mŏsz dwa tekstě. Jeden ze starszi lěteraturě i jeden z dzys-
dniowi. SĀ Ńne zestawioně razĀ, bě cě ũdokaznic, Źě lěteratura
bierze grŏscama z Ĺěcŏ, ale těż kŏrmi sĀ swŏjim twŏrziwĀ. I tak
pŏwstŏwajĀ corŏz to nowě dokazě, chtěrnych kaszěbizna mŏ ju
baro wiele.

Słowŏrk

wżěrac – patrzěć
szpědżel – lustro
chlěchac – płakać
damic – milczěć
prżĀter – piětro, strych
zmachcony – změczony
wěszczěrzac sĀ
– naśmiewać siě
flaster – bruk
lěga – warstwa
bŏma – drzewo

Tak wstawac, cobě le reněchněch parmieni nie zrenic
Tak slěchac, cobě le cěchŏsc ũczěc, slunuszkŏ Ńbezdrzec,
zemiĀ pŏczěc,

Lěftu nabrac ě jic na niedozdrzŏnĀ wanogĀ.

Chŏdzěc jak dzeckŏ ě czěc – bě bŏczěc jak briza mŭjkŏ skarń,
Jak stalatně bŏmě szěmiĀ pŏ naszěmŭ cěniĀ ũrŏczajĀc,
Jak slŭnce daje chwat, bě mŏc do przŏdkŭ sĀ piĀc,
Nodzi mŏczěc w rzěce, midżě brzĀcznyma měgama
Ĕ wicy nie darwŏ běc nick, blŏs Ńdděchac.

Sědzŏł jŏ czěsto kŏle rzěczy, ji szept běł mŏwĀ dlŏ mŏjich ũszŏw,
wszelejaczě jĀzěczy tam sĀ miěszalě. Ptŏchě sědzaě mie na re-
mionach, przěcyskalaě sĀ do mŏji skarni, a jŏ kŏrmił je łzama,
chtěrne běłě tak baro słŏdczě. Ŕne braě te jantarowě krople
swŏjima malinczima dzŏbkama i pŏ bŏżěmŭ, z běłŏsławieniem,
sĀ nima dzeliě...

Wżěrŏł jŏ na chěcz. Drzewiany, bŏjkŏwŏbiŏli bŭdinŏszk. Běł
Ńn schŏwŏny westrzŏd lasŏw, gdzie jezora sĀ Źěwima szpěglama,
gdzie rzěczy ŃplĀtiwajĀ pŏla, smŭdzi, gŏrě, jakbě pŏlce Ńd rĀczy
trżěmajĀcě skŏrb...

Sedzôl jem dali. Czuł, jak òdlatiwałë kaczczi, lecącë równo, régå. Lecałë dëcht nad mòją głową. Zazdrzony w niebò, chtër-némù nie je mòżno zadôwac pëtaniów...

Bëc mòże jô bëm naùcił sã mòwë tëch ptôchów, mògl dole-cec z nima do célù. Le cãżkò mie bëło òpùszczac mòją rzékã. Żòl mie bëło rozchlëchóny wierzbë, chtërna wzérała straszno da-miac. Kòchòl jô te place, lëdzy napòtkónëch na dardze. Tu doch móm blós snë. Kaczczi ni mòglë żdac. Òdlecałë òstôwiającë jed-nak mòl w rëdze, to dlò tegò, co bë chcòl z nima pòlecec...

... Spiëw dolecòl do chëczë, òtmëkającë òkna. Westrzód la-sów, łak, gdzie stropioné mòlë szkełkò w trówie lezi. Gdzie je-zora bùdzą sã reno w bôjkòwò-pòwiòstkòwi dôce. Do biòlégò bùdinëszkù ze słomianym dakã, gdzie kròsniãta mieszkają na przãtrze, kòmin k wòniò ùszłotã i przinòdnatã. A Remùs zmach-cony pò całim dniu karowniò, wzérò we wid ògnia, nòbòżno zamëszlony. Szëkającë zómkù i królewionczi. Miecz òn miòl przë se...

Òdchòdòl jô jem òd rzëczy, wierzbë, gòdającë, że wrócã tu...

Wałowòl jô na mòrzu zazdrzony w hòrizont, a òn damił ë sã ze mie wëszczërzòl. Ni miòl jô tam mòjich lubnëch snów. Nie bëło czëc spiëwù, a ë ptôchów jô nie widzòl. Rosła we mie wiòl-gò tesznòta za pòczãtkã, za rzékã, cëchim szëptã zatopionym w mòlim szkełkù...

Jidacë flastrã òbzéròl jem mèliónë kamów òkrëtëch cenką légã wòdë ò rozmajitëch sztòłtach, farwach. Szëkòl dwùch, chòc kask pòdobnëch do se, le nadaremno. Flaster bëł nierówny, po-szarpóny bez wòdã... Zlëwòl sã w òbròzk zemi, w lasë, pòla, jakbë hewò tam wërosłë ne kamë ë waralë òd stalat, nie zada-jacë pëtaniów... chto wëbùdowòl tã dargã, czedë ë jak dlugò, do-kãdka òna sã cygnie. Òna bëła ë tëlì, a jô szedł dali òbzërajacë to, czegò jô rëchli nie widzòl. Do rzëczy, wierzbë...

M. Pieper, *Wanoga* (wëjimczi), „Zymk”, nr 3, s. 37-40

Michôl Pieper

ùrodzył sã 6 gòdnika 1973 rokù w Wejrowie. Mieszkòl w Lëzënie, terò w Rëmi. Tu skùńcił spòdleczną szkòłã. Do liceùm chòdzył w Wejrowie. Solista karna rockòwégò Chëcz. Wëstãpòwòl téż w Kaba-rece Fíf. Wiërtzë pùblikùje w *Nordze* (debiut w 1996) *Pòmëranii*, pisòl téż do *Òdrodë*. Niechtërne z nich sã przëlòżoné na fińszci jãzëk. Jegò dokazë nalazłë sã w zsziwkach *Zymkù*. Wëdòl swój włòsny tòmik *Wanoga pò mëslach*. Je laureatã nòdgrodë miona Rómàna Wròblew-szczégò i kònkùrsu pòetic-czégò miona Jizabelë Trojanowsczi.

2. Pò przëczëtanim tekstu wëszukòj w nim wszëtczë dzële pò-kòzónégò swiata, do jaczich òdwòliwò sã narrator. Wëpiszë je, dodòj do nich wëbróné z tekstu znankòwniczi. Pamiãtòj ò pa-sownym pisënkù zakùńczeniów znankòwników w rozmajitëch òrtach.
3. W teksce je gòdka ò lëteracczim bòhaterze, co pòchòdò z jinégò dokazu. Chto nim je i z jaczégò dokazu je wzãti.

Przeczëtôjta głosno wëjimk z ti pòwiescë i pòrównôjta gò z czę-
tónym wëjimkã.

Jaczé widzyta juwernotë midzë nima?

Ale jô òstôł, jakbë mie nico zatrzymało i zdrzôł dali na ten
pùstkòwi swiat. To òn bël ten sòm, le tak môłi mie sã terô
zdôwôł, czej za dziecka bël mie dużim swiatã. Za chwilã naszła
białka, a jô pòznôł, że to Marta. Tak jô wstôł i szedł ji na-
procëm. Dwaji knôpicë trzimelë sã ji szërtucha. – Nie bójta sã!
– rzekła òna do nich. – To je Remùs, co jak wa rósł tu na tim
pùstkòwiu. Nie pòwiôdałam jô wama tëli razy, jak òn, môłi
biwszë, jak wa, dobël na Gòlijace?

Tej dała mie rākã. A ma sobie zdrzała w òczë, ale nie wiedza-
ła, co pòwiedzec. Bò miedzë nama stojała długô droga zëcô,
a ma na ji dwùch procëmnëch kùncach. Rākã pòdac sobie mò-
głasma, ale dësze stojałë dalekò òd siebie.

– Remùs! – rzekła òna. – Z tëch, cos të znôł na pùstkòwiu,
zëje le pón i pani. Króm nich jô i mój chłop Môrcën. Ale tobie sã
jesz slëchô zôpisã stôri zëgar z czeladny. Marcyjanna przed
smiercã zlécëła, bë gò tobie dac. Ale òn z ji smiercã òprzestôł
chòdzëc. Jô cë gò przëniesã, zëlë chcesz.

– Przëniesë mie gò, Marto! Jô gò pòstawiã w mòji jizdebce,
zëbë dali pòlikôł czas i mie przëbòczôł lata na pùstkòwiu. Chto
wié, czë òne nie bëłë króm wszëtczégò nòszczestlëwszë w mòjim
zëcu!

Zëgar ten terô wisy w mòji jizdebce i pòlikô czas zarëdze-
wiała gòrdzelã jak dówni. Ale z nim przëniósł jem so chòrosc,
chtërna mie na dludżë tidzënie pòłożëła na łózkò, jakbë mscëc
sã chcôł za to, zem przez te dludżë lata ò niego nie dbôł. Pòzë-
rôł na mie, jak dówni na pùstkòwiu, a pòkąd jô leżôł w gòracz-
ce, òpòwiôdôł mie dównë mòje dzeje na pùstkòwiu.

A. Majkowski, *Żëcé i przigòdë Remùsa*, Gdańsk 2006, s. 408-409

Słowôrz

nico – coś, nic
szërtuch – fartuch
slëchac – należeć

4. Do jaczich jesz jinëch dowodów nawiązëje tekst Piépera?
5. Napiszë pòwiôstkã ò swòjim dodomie i jegò òkòlim.
6. Przełożë na pòlszczi:

Czej zdrzã na òkòlë siebie, to mësłã, że to wszëtckò je bùten
szëkù. Kòzdi robi cos, co mie sã wëdôwô dzywnë, jaczës taczé
niedowarzoné. Nògòrszë je to, że lëdze robiã to dzëń za dzëń,

bez namëszleniégo. I wnetk nicht ni mô chãcë wińc z tegò zaklâtégò krągù. Jedurną nôdzejã terëczasnégo człowieka są jaczes òmónowé spòsobë – szpirtus, narkózënë. Wszëtkò to mô pòmagac ùdostac gwësny stón cała i dëcha, jaczé to kùreszce sã z te lëchégò swiata wëbawia. A czë to jidze ò wëzwòlenié przë pòmòcë taczich spòsobów? Nié, bò sercu je le nót wòlnoscë. Òno ji szukò co dzëń. Le je za to zabijóné. Za to, że chce żëc. Za to, że ni mòże bëc sobã, bëc czësté. A człowiek ùsòdò w ùbëtkù na kamieniu i je baro rôd, że żëje. Le òn tak pò pròwdze nie żëje; òn sã sóm ju dôwno zabił, bò jegò serce stało sã dlò negò cëché.

W. Myszk, *Mój môli swiat*, „Zymk”, nr 3, s. 34

7. Kaszëbskò lëteratura téż skłòdò sã z trzech lëteracczich òrtów. Nòlëżã do nich: a) lirika, b) epika, c) drama.
 - Przë pòmòcë szkólnégò przëszëkùj listã dokazów (pò jednym przëkładze) do pòdónëch niżi òrtów ùtwòrstwa:
 - * wiérzta sparlãczonò tematiczno z miłotã do tãczëznë;
 - * liriczny dokòz ò rodny mòwie;
 - * wiérzta zwiãzónò z historią Kaszëb;
 - * pòemat epicczy;
 - * felietón;
 - * pòwiesc;
 - * òpòwiôdanié;
 - * drama.
 - Òmówi blëzi tematikã jednégo z wëbrónëch przez cë dokazów.
8. Kùńsztë kòrmia sã wzòjno swòją materia. Pò przëczëtanim czile ksążków, òbezdrzenim filmów, zdrzenim na òbrazë, slëchanim piosniów – nieròz nóm sã zdòwò, że dzes to ju bëło, mómë ò tim czëté, widzóné, czëtóné. Człowiek wësztòłcony, òczëtóny, òbëti ze sztëkã mô w se wiòldzi pòtencjał zëbë òstac artystã, jeden blós do te felëje warënk – artisticznò pòdskacëna.
 - Namëszlë sã i powiédz, jaczé mòtiwë nôczãszë pòwtòrzają sã w kaszëbsczi lëteraturze, mùzyce i òglowò w jinszych kùńsztach.

VII.4

CHTO PIERSZI ZAJĄŁ SĄ NAÙKÒWÒ KASZÈBIZNĄ

1. Przeczëtòj tekst ò zaczątkach kaszëbsczi pismieniznë (wiada ta nie je dlô ce nowô, bò ju latoségò rokù bëła ò tim gôdka):

Za pierwociny kaszubszczyzny uznać można dwa przekłady: a) pastora z Bytowa, Szymona Krofeja „Duchowne piesnie Dra Marcina Luthera...” (1586), odkryte w Smòldzinie...; b) pastora ze Smòldzina, Michała Pontanusa „Mały Catechism D. Marcina Luthera...” (1643), w którym są nadto psalmy i pasja, a cała książka, przeznaczona dla pastorów, jest dwujęzyczna: niemiecka i kaszubska... Istnieje pogląd, że oba tytuły reprezentują polszczyznę północnopolską z licznymi cechami kaszubskimi: fonetycznymi, fleksyjnymi i słownikowymi...

Krofej podjął praktyczną decyzję, zgodną z zasadą reformacji, żeby ewangelizację prowadzić w języku ewangelizowanych Kaszubów; zachęcał, aby „potym więcej potrzebnych księgow w tej mowie wyłożono”.

J. Treder, *Język, piśmiennictwo i kultura duchowa Kaszubów*,
[w:] J. Borzyszkowski, J. Mordawski, J. Treder,
Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów,
Gdańsk 1999, s. 148-150

- Odpòwiedzë na spòdlim tekstu na taczé zapëtania:
 - * Wëpizë pòzwë dokazów, co są ùznôwóné za zaczątki kaszëbsczi pismieniznë i lata jich wëdaniô.
 - * Czim zajimelë sã lëdze, co sã przëczinilë do pòwstaniô pierwszych kaszëbskich dokazów?
 - * W jaczych môlach na Kaszëbach òni dzejelë?
- Të ju wiész, chto nóm òstawił pierszé pisóné pò kaszëbskù tekstë. Prôwda ò tëch tekstach je takô, że nie bëłë òne pisóné pò to, cobë kaszëbizna téż miała swój môl w pismieniznie, ale z czësto jiny leżnotë. Òpòwiedzë, co ò tim wiész.

2. Swiadomim prekùrsorã kaszëbsczi pismieniznë je Floriôn Cenôwa, a pò nim robõtã dlô Kaszëb przejął Hieronim Derdowski. Przeczëtôj tekstë ò nich i przë ùżëcym słów *prôwda*, *lëż* òdpòwiédz na zapëtania. Żlë ùżëjesz słowa *lëż*, mùszisz jesz pòdac dobrã òdpòwiédz.

Florian Ceynowa – (1817-1881), podpisujący się „Wójkasen ze Sławoszena”, urodzony w Sławoszynie pod Puckiem, syn Wojciecha, chłopa i kowala; uczył się w gimnazjum w Chojnicach, gdzie należał do tajnego kółka filomackiego „Polonia”. Doszedł do radykalnych wniosków, iż dla ratowania podstaw swego bytu Kaszubi muszą iść własną drogą, szukając wsparcia m.in. u Polaków, a odpowiedniego statusu mowie kaszubskiej może nadać tylko stworzenie wersji pisanej. Pomnażał więc i popularyzował kaszubskie piśmiennictwo w jednolitym języku. Na niwie usamodzielniania macierzystego narzecza odniósł Ceynowa sukces podwójny: sławiści podjęli dyskusję na temat statusu kaszubszczyzny, a ziomkowie zaczęli tworzyć po kaszubsku, rozwijając literaturę. Sam Ceynowa stworzył podwaliny w postaci alfabetu, ortografii i gramatyki z 1848 roku. W ten sposób zwrócił uwagę świata na Kaszuby oraz stworzył grunt do działalności późniejszych pisarzy kaszubskich i rozwoju piśmiennictwa w języku kaszubskim.

Hieronim (Jarosz) Derdowski – (1852-1902), pisarz urodzony w Wielu. Wyżej stawiał język polski, ale w celach artystycznych używał też kaszubszczyzny, w miarę jednolitej, by ją wszyscy akceptowali, co tłumaczy sens cytatu: „Ale ma le mowę naszą serdecznie kochejma i po polsku coraz lepi godac sę starejma”. To przeciwstawia go Ceynowie, który kaszubszczyznę traktował równorzędnie z innymi językami słowiańskimi... Derdowski nie używał osobnej ortografii.

J. Treder, *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*,
Gdańsk 2002, s. 40

- * Cenôwa bël sënë chłopa z Wiela.
- * Wójkasën – to przezwëskò nadôł so H. Derdowski.
- * Zwrócenie ùwòdźi jãzëkòwëch badérów na kaszëbiznã, to zasługa Floriana Cenôwë.
- * Cenôwa chcôł, żebë kaszëbizna ze swòjim pisënkã bëła òsobnym i ùznónym jãzëkã.

Florian Stanisław Ceynowa

syn średniozamożnego
chłopa ze wsi Sławoszy-
no w powiecie puckim,
urodzony 4 maja 1817 ro-
ku. Był z zawodu leka-
rzem, a z zamiłowania et-
nografem, językoznawcą,
działaczem regionalnym.

Został nazwany
„ojcem regionalizmu
kaszubskiego”.
Zmarł w 1881 roku w Bu-
kowcu na Kociewiu,
gdzie prowadził praktykę
lekarską. Został pocho-
wany na cmentarzu
w Przysiersku.

* Derdowsczi ùwôżôł, że kaszëbizna je wôżnô, ale Kaszëba prze-
de wszëtczim mô corôz lepi gadac pò pòlskù.

* Cenôwa przejął dejã rozwiu kaszëbiznë pò Derdowsczim i da-
li jã szerził.

3. Pierszim, chtëren z wiôlgą swiądą wôrtnotë kaszëbszczégò jãzë-
ka wzał sã do jegò badaniô, òpisywaniô, twòrzeniô gramaticzi
i zachãcywaniô znónëch jazëkówëch badérów do zajacô sã nim,
bël chłop, jaczégo widzysz na òdjimkù.

Mòże ju wiész, chto to je?

– Przeczëtôj tekst ò Florianie Cenôwie niżi òdjimka i starôj sã gò
przełożëc na kaszëbiznã nôlepi, jak rozmiejesz. Wëzwëskôj do te
słowarze. Zapiszë to, co przełożisz.

4. Cenôwie przëszło dzejac w baro cãzczich czasach, dlôte nié wszët-
cë zrozmielë i docenilë jegò trud. Równak wszëtë dzysô wiémë,
że bez jegò robôtë zafela bë nóm wôżnégo pòkrokù w ùgwësnie-
nim kaszëbiznë.

– Czëtôj terô tekst ò Cenôwie, ale pò kaszëbskù i dolmaczë gò na
pòlaszëznã. Mòże ùdô cë sã tegò dokònac bez ùżiwaniô słowarzów.

*Pismienizna ùsadzonô przez Florianiana Cenôwã (1817-1881) ze
Sławòszëna pòkôzała sã w wëznaczonej jelezności Eùropë pòło-
wë XIX wiekù, w czas Zymkù Lëdów, to je nôrodnëch, mòwnëch
i kùlturowëch zgrówów Czechów, Słowôków, Łużanów i jinëch
lëdów, òbjimniatëch szerzienim słowianofilskich dejów, wedle
chtërnëch wszëtëch słowiańszëch nôrzecza są dialektama jednégo
słowiańszëgò jãzëka. Kaszëbi mòglë ùznac prawò do gwëségò
jãzëka tim barzi, że Pòlskô tak samò bëła w niewòlë. Kaszëbizna
òstała ùznónô téż za zatòrczënë przed germanizacją, a rozwiu pi-
smieniznë nôprzód miôł cucëc rodowq bùchã, ùmòcniwac etnicz-
ną swiãdã i przëstojëc cywilizacjowémù pòkrokowi Kaszëbów,
pòtémù barzi słužil dokòzaniô kùlturowégò bôgactwa i juwernotë.*

*Lëterackô kaszëbizna mô tej swòjégò „òjca”... Cenôwa ùsa-
dzył alfabët i pisënk, swòje mòwné prawidła (np. gramatikã),
dôł próbë rozmajitëch tekstów, wëchòdajacë z wëniosłi z dodomù
kaszëbiznë.*

J. Treder, *Język, piśmiennictwo i kultura duchowa Kaszubów*,
[w:] J. Borzyszkowski, J. Mordawski, J. Treder,
Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów,
Gdańsk 1999, s. 127

- Jaczé tekstë dolmaczi sã lzi – kaszëbiznã na polaszëznã czë w drëgã stronã? Jak mëslisz, czemu tak je?

5. Òpòwiedzë drëchóm, dlôcze je wôrt pamiãtac ò Cenôwie.

Mòże bãdze dobrze to òpòwiôdanié zakùńczëc snôżã wierztã, w chtërny H. Derdowski dól swiadcetwò, jak ceni robôtã swò-jégò pòprzëdcë.

Czej ù naju na Kaszubach dzeckò zaniemòże,
Jidze matka do kòscoła przed òblicze Bòzé,
Jidze dali midzë lëdzy òd chëczë do chëczë,
Wszãdze – płacząc – radë szukô, czej ból serce piecze...

Tobie nôród nasz kaszëbsczy, że zes bël z doktori,
Taczi biédny bël, żôrotny, òd wëszczérek chòri,
Žes pò swiece jemù chòdzël, òd chëczë do chëczë
I jak dżôd nen swiat przedeptôł, co sã z czijã wlecze.

Lëdze, jak zazwëczôj lëdze: kãsk kręcëlë łbami,
A tã chòdzyl, serca szukôł midzë Słowianami.
Jeden wzdrigôł remionami, drëdzi łajôł „nara”,
Trzeci grëpkã wãchôł zdradë. – Ciebie niosła wiara!

Czej syn Sławë na twim grobie klãknie, łzë wëleje,
Twòja wiara i nôdzeja w sercu mù zacnieje,
I do dëszë sã òdezwie brzãk harfë eolsczi:
„Ni ma Kaszub bez Pòlonii, a bez Kaszub Pòlsczi”!

H. Derdowski, *Wójkasyn ze Sławòszëna*, [w:] *Modra struna. Antologia poezji kaszubskiej*, Gdańsk 1973, s. 41

Słowôrk

żôrotny – mizerny
wëszczérka – drwina
nara – głupiec

Ô panu Czôrlńszcim...

Tej gò zaczął òprowadzac bracëszk pò kòscele,
 W chtërnym piąknëch je wòłtôrzów i chòragwiów wiele.
 Z piątnôstoma mù miechami pòkôzôł òrganë
 I òbrazë, co kòscoła òzdôbiają scanë.
 Przë wòłtôrzu wiôldzim wiszą tam na scanie w górze
 Na pòrtretach klôstornégò tumù fùndatorzë.
 Miãdzë nimi piãc kaszëbsczich ksążąt wizerënczi,
 Chtërny delë téz na klôsttor dużë pòdarënczi...
 – Cy ksążãta naszi, rzecze, za pamiãcë dôwny
 Mielë w Gduńskù nad Redënią zamek swój warowny.
 Òd samégò Słëpska całë bëło jich Pòmòrzë,
 A le czësto pò kaszëbskù w swim gòdelë dwòrze.
 Nen Subislów, co tak na nas patrzy z wësokòscë,
 Dôł sã òkrzcëc w rokù tësac sto i czilkanôsce.
 Bãdãc òdtąd Jezësowi nôwiérniëszim sługã,
 Spłodzył sënów Subislawa i dzelnégò Mszczuga.
 Mszczug, co wej je òbleczony, jak czej król w sobòle,
 Zbił Rusënów na Kujawach, gdzie mòzgawsczé pòle.
 Przë nim jegò brat rodzony, nasz Subislów Wtóri,
 Co bëł wicy do pòcerza, jak do szablë skòri.
 Òbòk widzysz Mszczuga sëna, ksãca Swiãtopòłka,
 Chtëren wszëtczich Miemców z Kaszub wëgnôł do zdebełka.
 Mástwò, chitrosć i ùpartosc, fifë i wëkrãtë
 Jesz Kaszubë do dzys pò nim mają w spadkù wzãtë.
 Jegò wiecznie pamiãtałë bãdã nasze dzecë,
 Bò granice Kaszub rozcygl dalek do Notecë.
 Miészò Mszczuga je Wtorégò, sëna jegò, sława,
 Co królowi Łoczëtkòwi pòmógł do Krakòwa.
 Temù żona nie zrodzëła na nastãpcã sëna,
 A tu Krzëzòk na Kaszubë òstrzi klë gadzëna.

Słowôrz

fif – żart
zdebełkò – reszta

Bë sã zatem nie dostało ksãstwò Krzëżòkòwi,
 Wiãc na wieczy je zapisòł pòlsczémù królowi.
 Pòlskò bez to wieczné prawò do nas òdebrała
 I sã naszą òpiekùnką i òjczézną stała.

H. Derdowski, *Ò panu Czòrlińszim co do Pùcka pò sécë jachòł*,
 Gdańsk 1990, s. 126-127

1. Z dzysészégò wëjimka jësma sã dowiedzelë ò czasach, czej Pòmòrzã rządzylë ksyżëcowie.
 W teksce je gòdka ò gduńszci dinastii, chtërna miała swòjã sedzbã we Gduńskù (òkróm ni bëła jész dinastiô szczecyńskò).
 Zapiszë, czegò më sã dowiedzelë ò gduńszciz ksyżëcach na spòdlim tekstu (òglowò wiédzò).
 Wiadomòscë dospòrządzë jész jinyma znónyma cë faktama.
2. Czòrlińszci òbzérò w òliwsczi katedrze wizerënczi kaszëbszczich ksyżëców.
 Czëtajacë wëjimk, dospòrządzë zestòwk, w chtërnym òpiszesz kòżdégò ze wspòmniònëch ksyżëców.

Miono ksyżëca	Jegò òpisanié

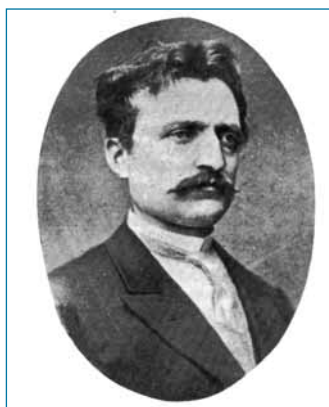

**Grobnica pòmòrsczich ksążąt w katedrze w Òliwie.
 Łacëznowi nòdpis głosy: Pòmnik pòmòrsczich ksążąt,
 fundatorów tegò domù.**

**Pòrtretë
pòmòrszczich
ksążąt
w Òliwie:
Sambòra
Mscëwòja I,
Swiãtopòlka,
Mscëwòja II**

3. Ò jaczim dziejowym wëdarzenim wspòminò Derdowszi w słowach: *Bë sã zatim nie dostało ksąstwò Krzëżòkòwi, wiãc na wieczi je zapisòł pòlsczémù królowi. Pòlskò bez to wieczné prawò do nas òdebrała i sã naszą òpiekùnką i òjczézną stała?*
4. Ò jaczich jinëch ksãcach abò jich dziecach, co sã zasłużilë w dziejach Kaszëb, wòrt je pamiãtac? Zapiszë czile mionów i zrzeszoną z nima wiédzã.
5. Drëdzim pò Cenòwie, co swiadomie twòrził w kaszëbsczim jãzëkù, bëł H. Derdowszi.
Przeczëtòj ùwòżno tekst ò nim.

**Hieronim
(Jarosz)
Derdowszi**

Derdowszi z Wiela to pierszi pòëta i kaszëbsczy lëterat, chtëren dali prowadzył samą dejã Cenòwë pisaniò pò kaszëbskù, ale jinaczi widzòł łączbë midzë kaszëbizną i pòlaszëzną.

*Parłãcił kaszëbiznã blòs z lëteraturą. Wersji Cenòwë nie ùznòł, bò bëła dlò niego za baro nordowò i „sztëcznò”, w pisënkù pòprzestòł na lëtrach pòlsczégò alfabëtu. Òkòma pòëmatu „Ò panu Czòrlińszczim co do Pùcka pò sęcë jachòł” (1880) – z dedikacją J. Kraszewszémù, w chtërny są słowa „Nie ma Kaszub bez Polonii, a bez Kaszub Polsci” – napisòł pò kaszëbskù „Kaszubë pòd Widnã”, (1883) i „Jasiek z Knieji” (1885), a pò pòlskù w 1883 rokù z kaszëbsczima dialogama „Walek na jarmarkù”. Na emigracji wëdówòł pismò „Wiarus” i wëdrëkòwòł zbiérk 285 gòdk pt. „Nór-cyk kaszubsczi” (1897). Jegò rzeczeniama są z „Czòrlińszczégò”: *Ale ma le mòwã naszą serdecznie kòchejma i pò pòlskù coraz lepi gadac sã starejma* abò z „Kaszubë pòd Widnã”: *„Chto le**

kaszubsczi jãzëk dobrze znaje, ten z nim òbjachac mòże wszëtczé kraje, bò mést kòżdégò narodu i wiarë mòwa pòdobnô do kaszubsczi gwarë”. Je autorã słów himnu „Tam gdzie Wisła” (z nótą F. Nowòwiejszczégò). Napisôł dokôz pò pòlskù z elemeńtama żëdowsczi mòwë „Wracanie Żydów do Palestyny” (1884).

J. Treder, *Język, piśmiennictwo i kultura duchowa Kaszubów*,
[w:] J. Borzyszkowski, J. Mordawski, J. Treder,
Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów,
Gdańsk 1999, s. 151

- Wëpiszë z tekstu titlë nôwôżniészich dokazów J. Derdowszczégò.
 - Zapiszë rzeczenia Derdowszczégò, chtërne do dzysô są dobrze znóné Kaszëbóm.
 - Przëbôczë so słowa kaszëbszczégò himnu. Jich ùtwórcą je téż Derdowszczi. Jaczé rzeczenie stądka wëbierzesz jakno nôwôżniészé? Zapiszë je.
 - Zaspiewôj z drëchama kaszëbszczi himn .
 - Derdowszczi ja pòsobnikã Cenôwë w rozkòscérzanim kaszëbszczi deji, ale përzniã jegò pòzdrzatk są jinaczi. Spróbùjta, przë pòmòcë szkólnégò, duńc do swiadë, w czym jinaczã są pòzdrzatzci Cenôwë i Derdowszczégò.
6. Ò dokazu Ò panu Czôrlńszcim... i himnie më ju pierwi gòdelë, terô përzniã ò Nórçëkù kaszëbsczim.

Pełny tytuł utworu brzmi „Nórçyk kaszëbszczi abò kòruszk i jedna maca jãdrny prôwdë”. Z rozpoczynających zbiór uwag, dotyczących wyrazów „nórçyk”, „kòruszk” i „maca”, jasno wynika, że książeczka zawiera zbiór przysłów ułożonych w 17 macach (częściach), różnej długości i treści.

Tytułowe kòruszk (tj. kòrc, inaczej 16 mac) i jedna maca oznacza tu więc po prostu 17 ponumerowanych rzymskimi cyframi stron, zawierających określoną liczbę przysłów. Autor rozłożył je w liczbie od 11 do 23 na poszczególnych stronach. Łącznie w zbiorku jest 285 jednostek.

- Òbezdrzë zbiérk, żlë to je mòzłëwé, i wëbierzë z niego 3-4 rzeczónicz, co cë są widzą. Zapiszë je w zesziwkù i òbjasnij jich znaczenie.

VII.6

ROZWIJANIÉ JÄZËKA PRZEZ KÙLTURÄ

W sobótkòwq noc

Na to wëszedł na wëwëższoné krzasło czôrno òbleczony sädza. Ale Julka ùchwacëła mie za remiä i rzekła:

– Co të tam widzysz, to jak stôrodôwny òbrôz, z chtërnégò krôsë splawił deszcz i wëpiło słuńce. Przed wiele wiekama ten òbrôz szklił w całi krôsë wiôldzégò i swiätégò òbrządkù i rozprôwiałë sã na nim wiôldzé sprawë. Bädą òni terô tam w dole sądzëc swòje môlé sprawë wieszcë, a za swòje grzéché zetną kaniä. Ale jak spadnie głowa kani pòd katowsczim mieczä, tej nôchwatszi chłopòk wëskòczy tu w górä, zapôli beczkã i wëcygnie jã na lincuchù w górä. Chwila, a ùzdrzisz, jak na wszësczych górach wkół zapôlã sã widë, jak gwiazdë pòlącë, co zeszlë z nieba na tã naszą zemiä kaszëbską. To ta chwila, w chtërny môsz żdac cëdu. Wez tã paproc, chtërnä cë dajä, a jak załisną ògnie wkół, tej krzìknij na tëch w dole:

Do mie!

W chtërnym z nich jesz kropla krëwi stolëmów, ten do ciebie sã garnäc bädze. Tej pòdnieiesz tã paproc w górä. A żelë Bóg cë namienił i bädzesz miôł w dëszë co trzeba, tej cëdownégò widu kwiat wëkwitnie z paprocë w twòjim räkù. Tej nié tëli ny żëwi z dołu do ciebie sã garnäc bädä, ale tam zeza jezora, z môlu, chdze stojało swiäté miasto, rësä sã wiôldzé kamienie, zdajäcë òd tësäcy lat i ùrocżestim kòrowòdä pòwädrëjã chiże jak dëchë do ciebie na tã górä, bë sã ùstawić w krägu wkół ciebie i znòwù skamieniec na znak, żes të wódz i król ti zemi. Tej mòwa twòja sã stónie òstrô jak stól, a czëstô jak zdrój, a òdzin twòjich oczu bädze rządzył sercama lëdzy, jak òkò słuńca słonecznym kwiatä.

Wzäl jem z drëżäcä räkä paproc z räk stòri Julczy, a zdòwało mie sã, że swiat dichac òprzestól, nim nadëndze ta chwila.

Zapôlił sã wid na Łisce, zaliszczalë pò chwilë, jak òkã dozdrzec, górë wkół. Ale mie w ti wiôldzi łunie przëbòczëła sã, jak żëwô, chwila, czedëm sã rozchòdzył z mòjã królewionką pòd wësokä Bòżä mäkä, a z daleka na Glónkù pôlił sã jak stolëmnô smólnica jasón na rozwalonym gniòzdze naszégò szczescò. Takô żalosc mie scësnäła serce, żem zabòcił, chdze jezdem i pò co. Zbùdzył mie trzòsk pòlacy beczci, chtërna spadła, a päklszë rozlała pòlącä smòlã pò górze. W tim mómańce widzòł jem, jak z nocë wëskòcił chtos na ksztòlt negò marlarza ze Sòrbska w dludzim kòlnérzu i wësoczym kłòbùkù. Zabelëlë sã kù mie jegò zäbë, a rägajäcy smiëch rozległ sã, żem zabòcił zawòlac na ten lud:

Do mie!

Lem trzimôł paproc w rākù i zdrzôł jak zdrewniali na to, co sã dzeje. Pòznôł jô Czernika. Taczi òn mie zaszedł we Zwadze. Taczi òn sã szātolił w samòtny chace w smiegù ti nocë, czej mój jedyny towarzész ùmrzéc mùszôł. Ale òn machnął rāką i cēsnał w pòlącą smòłã jaczis proch, z chtërnégò szła wòniô jak z mòcnégò trënkù. Za nim wëskòczëło z nocë karno be-strëch mùzykańtów i zacząłò grac jakəs dzëkà nótã. Lud z dołu, widã dzywnym i mùzykà przëchłoscony, przëbiegł i gromadzył sã wkół niego, a òn spiëwôł:

Nóze w tuńc, nóze w tuńc!

Kòmédëji waszi kùńc!

A jak zacząłë tuńcowac pòdług nótë jegò mùzykańtów, òn sã òbrócył do naju dwòje samòtnie stojącëch na stronie, Julczy i mie, i spiëwôł do nótë swòjich gròczy:

Tańcuj, człëkù, pròcuj, wróz

Jakò mòtël wiërzchã róz.

Nie zdrzë na przòdk, nie zdrzë w tił,

Żëbës kwitł i dlugò żył...

Nie wdarzã sobie, co sa ze mną dzejało w ny chwilë. Widzôł jô lud tuńcëjący wkół Czernika, a òn stojôł we westrzódkù nich, jak zli dëch, chtëren družbùje na diòblim wieselu. Wkół na górach zòlëłë sã ògnie, ale mie serce zasłabło jak òngë mòlémù knòpù, cze jem sã nie czuł przeniesc królewionczy do zaklätégò zómkù. Paproc w mòji rãce òpùscëła lëstë i wiãdla...

A. Majkowski, *Żëcé i przigòdë Remùsa*, Gdańsk 2006, s. 402-405

1. W wëjimkù pòwiescë je gòdka ò jednym z wiele dzélów kaszëbsczi kùlturë – sobótkòwim òbrzãdze scynaniô kani.
 - Na spòdlim tekstu òpiszë, jak sã òbchòdało nen òbrzãdk.
 - Wòznà rolã w òbrzãdze spëlniwô kania. Nalëzë na ji temat wiadòmòscë i zapiszë notatkã.
Czemù prawie tegò ptòcha wëbrelë do òbrzãdu?
2. Na nordze Kaszëb (òsoblëwie w Jastarni) përzinkã jinaczi wëzdrzi sobótkòwi òbrzãd. Nie scynają kani, le młodi bëńlowie szëkują wësoczi drag i zatikają na jegò czëpkù letkò pòlącë sã rzëczë. W pasownym czasu zapòliwiają tã òsoblëwą główniã. Szukòj w teksce Majkòwsczegò wëjimka, chtëren pòkaże, że pòlenie ògnia na wësoczim dragù téz tam wëstąpiło.
Równak w kòzdim przëtròfkù chòdzy ò to, żëbë w sobótkòwą noc pòlëc òdzin.

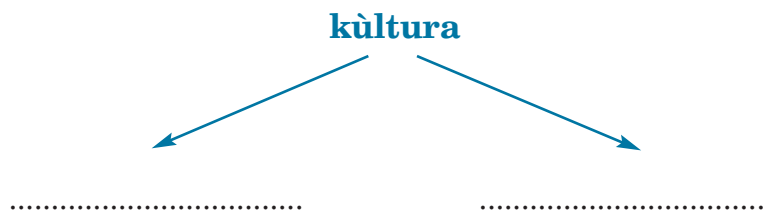
Słowòrk

kròsa – barwa
namienioné – przeznaczone
tiszczec – błyszczec
szātölëc sã – szamotać się
chłoscëc – wabić, nęcić

Zapamiątôj

kultura – całokształt materialnego i duchowego dorobku ludzkości gromadzony, utrwalony i wzbogacany w ciągu jej dziejów, przekazywany z pokolenia na pokolenie

3. Przeczëtôj definicjã „kùlturë” wedle *Słownika pòlsczégò jãzëka*. Na ji spòdlim pòwiédz, jak mòże pòdzielëc kùlturã. Zapiszë przëszëkòwóny przez ce schemat w zesziwkù.

4. Ò kùlturze materialny Kaszëbów të pòtrafisiz pòwiédzec wiele. Napiszë niżi, co të ò ni wiész.
5. Òsoblëwi wpłiw na rozwijanié jãzëka mò dëchòwò kùltura i folklor. Kaszëbi mògã sã tu pòchwalëc bògactwã dokazów. Przeczëtôj ùwòżno pòdóny niżi tekst.

Osobliwość i archaiczność kultury Kaszubów wynika częściowo z dawnej izolacji politycznej i etniczno-językowej tego regionu. Dotyczy to między innymi wierzeń w siły nadprzyrodzone, magii i mitów, zwłaszcza w przyrodzie (np. kult słońca, księżyca, gwiazdy, nazwy i wyobrażenia mrozu i wiatru), śmierci (np. wieszcz, pustość noc, zaśpiewywanie). Dawne pogańskie wierzenia i obrzędy niekiedy zlewały się z chrześcijańskimi. Widać jednak rozkład najbogatszych obrzędów weselnych czy pogrzebowych. Dobrze zachował się rok obrzędowy (m.in. w widowiskach)...

Najbogatszymi zbiorami folkloru literackiego, a zatem baśni, podań i legend są „Teksty pomorskie” Lorentza i „Słownik gwar kaszubskich” Sychty (1967-76), zawierający teksty o florze i faunie czy demonach, magiczne, o powstawaniu świata, o „świecie na opak”, także podania historyczne, przyrodnicze (np. o błędnych ognikach, kraśniętach, morach, stolemach), demonologiczne (np. o diablach), o czarownicach i farmazonach itd. Z demonów literacką karierę zrobił „Smãtk”. W słowniku znajdziemy m.in. 8 tysięcy przysłów i 4 tysiące frazeologizmów, wiele tekstów pieśni, opowieści, anegdot, a także zagadek...

Pomorania cantat (Pomorze śpiewa) – dowodzą zbiory Ceynowy, Józefa Łęgowskiego, Jana Patocka, Władysława Kirsteina i Leona Roppla czy Wicka Rogali i Pawła Szeferki. Nieznane jest pochodzenie oryginalnych tzw. kaszubskich nut, inaczej zwanych alfabetem kaszubskim...

W języku, szczególnie w słownictwie (z frazeologią), poza tym w folklorze i literaturze ludowej – częściowo w literaturze

pięknej – odbija się poziom cywilizacji i jej ewolucja. Można to ukazać na przykładzie językowego obrazu „przyrody”, rozumianej w przybliżeniu jako tzw. cztery żywioły: ziemia (z fauną i florą), woda, ogień i powietrze (wiatr).

J. Treder, *Język, piśmiennictwo i kultura duchowa Kaszubów*,
[w:] J. Borzyszkowski, J. Mordawski, J. Treder,
Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów,
Gdańsk 1999, s. 174

- Òbezdrzë słówôrz B. Sëchtë. Òmówi zasadã bùdowaniô w nim hasłów. Wësëkôj przëkladë na to, że je òn zbiérã przëpòwiôstków, frazeologizmów, piosniów, òpòwiôstków, anegdotów i tãgódków.
- Przëbôczë, co tã wiész ò dôwnëch dzejach Kaszëbów, z chtërnych brała sã izolacëjô pòliticznô i etniczno-jãzëkòwô ti kròjnë. Òpòwiedzë ò tim.
- Ùdokażë, że wierzenia w mòce nadprzërodzoné, czarzëniã i mitë sã żëwé w naji kùlturze do dzysô.
- Pòdôj przëkladë dôwnëch pògańskich wierzeniów i òbrzãdów, chtërne mómë òbòk chrzescëjańskich abò razã z nima.
- Wësëkôj wiadomòsce ò taczich przedstòwcach lëteracczégò fòlkloru: Smãtk, pùrtk, farmazyn, kròsniãta, cotë, maniewidë, mòrë, stolëmë.
- Pòdôj czile przëkladów przëpòwiôstków zrzeszonëch z zymkòwim wiodrã.
- Pòslëchôj tãgódków, jaczé rzecze szkólny i rozrzeszë je.
- Naùczë sã spiewac lëdowã piosniã *Kùkùłka* (s. 196).
- Do czegò w czasach zòbòrów słužilë kaszëbsczë nótë?

W ùczbie pt. *Przemijanié* je malënk kaszëbskich nótów. Zaspiewôjta je razã.

- Na spòdlim òpisónégò zbiëru dokazów kùlturë materialny i dëchòwi Kaszëbów pòwiëdz, co mëslisz ò cywilizacji i ji rozwiju na Kaszëbach.

KUKUŁKA

$\text{♩} = 60-40''$ Bādangòwò

Kù-kùł-ka za - kù-ka-ła, gniôz-decz-ka w krąg szu-ka-ła òb
cé-gò so szu-ka-ła, bò swo-jé-gò ní mia-ła, òb
cé-gò so szu-ka-ła, bò swo-jé-gò ní mia-ła Tra
la-la-la, la-la-la, kù-kùk, tra-la-la-la, la-la-la, kù-kùk Tra
la-la-la, la-la-la, kù-kùk, tra-la, la, la

W. Kirstein, L. Roppel, *Pieśni z Kaszub*, Gdańsk 1958, s. 76

6. Wëjimk *Żécégò i przigòdów Remùsa* pòswiãcony sobòtkòwi nocë na Łisce je jednym z piãkniészich. Fùł w nim symbolicznëch scenów: kaszëbsczi ricerz Remùs mô w tã noc dostac władzã nad swòjim lëdã, mòcë dodò mù parpac, òn blòs mô zawòłac nen lud do se, czej blòskną ògnie, nico równak krziżëje mù planë – zamëszlony nie zdążò na czas. Wszëtkò przepòdò na pòstãpné dludżé lata, a Smãtk znòwù bądze rządzył w kaszëbszczich dzejach.
- Wëkònòj folder pòswiãcony sobòtkòwémù òbrzędowi. Czedë òbchòdò sã nen òbëczòj, czëmù prawie w nym dniu, jaczé dzélë sã na niego skłòdają, co miało znaczcë scãcé kani?
 - Namaluj scenã pòkòzóną w akapice tekstu zaczinającym sã òd słów: *Zapòlit sã wid na Łisce...*

Wë nóm drogã òtwòrzëlë bez cerplëwã prôcã,
 Wë nóm słuñcã zaswiécëlë westrzód cemny nocë,
 Bez trzë còle grëbé déle terô ju przezdrzimë,
 Chòc jak naji òbmówilë slepò sã rodzymë.
 Bë pòkòzac, że Was wòzëc ùmiã Bòltëczanié,
 Wasze jimiã smiã pòłożëc na mòje grëzdanié.
 Wezce rimë te ùbòdzë kaszëbsczégò lgòrza,
 Chtërné kładã Wóm na prodzi òjczëznë wòltòrza,
 Stòré gwarë, stòré gòdczi i babsczé bòjanié,
 Wej le co zem zebròł w zwrotczi, to Wóm dajã Panie.
 Czujce tu ze serca toni skłòd nasz apòstolsczy,
 Ni ma Kaszëb bez Pòlonii, a bez Kaszëb Pòlschi.

H. Derdowski dla I. Kraszewskiego,
 [w:] T. Lipski, *Remùsowi króm*, Gdańsk 1990, s. 22-23

1. Zaspiëwòj snòżã pieszniã Hieronima Derdowszczégò.
2. Przeczëtòj ùwòżno drëgã sztrofkã dokazu.
 Jak rozmiejesz znaczenié słów: *stòré gwarë, stòré gòdczi i babsczé bòjanié*.
 Wëbierzë so z pòdónëch òdpòwiedzów te, co nôbarzi pasëją z tekstã w twòjim rozmienim:
 * *stare opowieści, stare gadki i babskie bajanie,*
 * *stare legendy, stare powiastki i bajania kobiet,*
 * *stare dialekty, stare mowy i kobiece bajdurzenie,*
 * *stare gwarzenie, stare gadanie i kobiece zmyślanie.*
3. Ò czym mòże bëc dokòz H. Derdowszczégò, w chtërnym nalazlë sã *stòré gwarë, stòré gòdczi i babsczé bòjanié*?
 Òpòwiëdz, jaczé sã twòje skòjarzenia.

Zapamiątôj

frazeologia

– zasób wyrażeń
i zwrotów właściwych
danemu językowi

paremiologia

– nauka zajmująca się
przysłowiami

- Tekst Derdowszczégò je zwóny dzysô *kaszëbsczim pòlonéžrã*, bò na taką melodiã sã gò spiéwie. Pòéta przesłòł gò J. I. Kraszewszémù, czej mù wësłòł swój dokôz *Ò panu Czòrlińszczim co do Pùcka pò sécë jachòł*.

Jaczé prôwdë ò sytuacji na Kaszëbach i ò pòwôżanim, jaczé kaszëbsczy lud miòł ù resztë Pòlòchów, wëchòdają z negò tekstu? Òpòwiédz ò tim.

4. Wiòldzé znaczenié w rozwijanim jãzëka mò frazeologiò i paremiologiò òpiartò na wierzeniach i òsoblëwëch òbëczajach.

Przczëtòj, jak brzëmią wëpisóné ze *Słowarza pòlsczégò jãzëka* znaczenia wspòmniònëch przed sztótã słów:

- W przëtoczonëch regułach pòjawilë sã jész nowé słowa jak „wërażenié” (zespół powiązanych ze sobą wyrazów bez czasownika) i „zwrot” (związek wyrazowy, w którym podstawowym członem jest czasownik); òd dówna ju wiész, co òznòczò *przësłowié*.

Spròbùj rozpoznać pòdóné niżi przëkładë frazeologòwëch zdrëszeniów i napiszë, czym je kòždò z nich (zwrot, wërażenié, przësłowié):

* *Jak të ùtcysz swòjich starszich, tak ce ùtcą twòje dzòtci.*

* *Błãdny òdżin.*

* *Na piec kògò wësadzëc.*

* *Bùlewny bāks.*

* *Biédòk ùmiérò z głodu, a bògòcz z przejedzeniégò.*

* *Wlezc w szczescé.*

* *Kòt sã mëje, przinǳe gòsc.*

* *Rëmòt jak w piekle.*

* *Wëdac òstatny dech.*

5. Wëpiszë przëkładë frazeologòwëch zdrëszeniów ze słowama:

zwëk, òbëczòj, wierzenié.

6. Wëpiszë pòzwë znónëch cë kaszëbsczich zwëków. Òpiszë dokładnie jeden z nich.

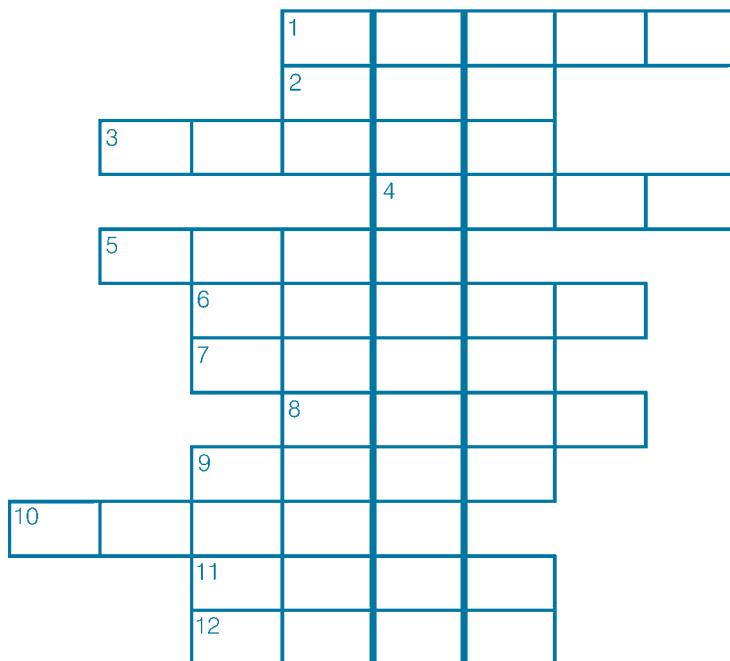
LEKSYKÒGRAFIÒ NA ÛSŁUGACH JĂZËKA

Ò WIÔLDŹIM DZEJÔRZU KASZĚBSCZIM

VIII.1

Ò kim mdze na ti ùczbie gôdka, dowiész sã, czej rozrzeszisz krzëż-
ną tãgôdkã.

Wszëtczé pòla pòrzeszoné ze sobã z górë w dół dadzą rozwiązanié
zëwiszcza.

- 1) wisy na scanie
- 2) chòdzy w tił i w przódk
- 3) z nich skłôdô sã alfabét
- 4) jednym z ji dzélów je kòlano
- 5) jezdzył z nią Remùs
- 6) noga psa zdrobniale
- 7) nôrzãdzé do seczeniô
- 8) jeden grosz
- 9) pón Czôrlińsczi jachôł tam pò sécë
- 10) snôżo spiéwie w lese
- 11) zakùnczenia krowich nóg
- 12) syn twòjégò ôjca

Bernard Sychta

urodził się 21 marca 1907 roku w Puzdrowie jako syn Jana i Anny z domu Karsz-
ny. Czteroklasową szkołę
powszechną ukończył w ro-
dzinnej wsi. Naukę kontynu-
ował w gimnazjum w Gdań-
sku i Wejherowie. W 1928
roku zdał maturę i wstąpił
do Wyższego Seminarium
Duchownego w Pelplinie.
W 1932 roku otrzymał świę-
cenia kapłańskie z rąk bi-
skupa Konstantyna Domini-
ka. Od stycznia 1933 roku
był wikariuszem w Świeciu,
potem w Sarnowie. Praco-
wał w Szpitalu dla Nerwowo

i Psychicznie Chorych, gdzie zrodziły się jego zainteresowania psychiatrią duszpasterską. Rok 1947 przyniósł mu tytuł doktora na Uniwersytecie Poznańskim za rozprawę *Kultura materialna Borów Tucholskich*. W tym samym roku został proboszczem parafii katedralnej w Pelplinie i wykładowcą w seminarium. Od 1969 roku, za zgodą biskupa, poświęcił się całkowicie pracy naukowej. Zmarł 25 listopada 1982 roku i został pochowany na cmentarzu w Pelplinie. Znamy go przede wszystkim jako autora monumentalnego 7-tomowego dzieła *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*. Pisał też sztuki teatralne i malował.

1. Spróbuj przełożyć tekst o ks. B. Sęchce na kaszëbsczi jãzëk.
2. Wpiszë miono i nôzwëskò dzejôrza kaszëbsczégò, ò jaczim je gòdka w tãgòdce. Òdmieni òba słowa przez przëpòdci.
3. Wëpiszë czile môlów na Kaszëbach, co sã rzeszą z żëcym dzysészégò dzejôrza. Jak kòzdi z tëch môlów sã rzeszi z jegò żëcym?
3. Òmówióny ùsòdzca je wiòdżim dzejarzã kaszëbsczim. Na czym ta jegò wiòlgòsc pòlégò?
4. Bòhater dzysészë lekcji je autorã taczi słów:
Może mi kiedyś policzã Kaszuby, żem je tak kochał, tak się dla nich trudził.
– Czë Kaszëbi policzëlë mù jegò zasłudzi? Jak to zrobilë?
5. Przëszëkùj trasã wanòdzi szlachã żëcò i dzejaniégò òmówiónégò dzysò ùsòdzcë, na chtërnã pòwiezesz swòjich drëchów. Ùdoka-
znij, czemù prawie tam chcesz jich zawiezc.
6. Ùjij zdobëti wiedzë do rozrzeszeniò testu:

I. Ksądz Bernat Sęchta żył i twórczył w stolecym:		
a) XIX	b) XXI	c) XX
II. Môlã jegò ùrodzeniò je:		
a) Pelplin	b) Pùzdrowò	c) Starogard
III. Do gimnazjum chòdzył w:		
a) Gduńskù i Wejrowie	b) Kòscérznie i Chònicach	c) Wejrowie i Chònicach
IV. Skùnczył Dëchòwné Seminarium w:		
a) Gduńskù	b) Pelplinie	c) Chełmnie
V. Na ksądza wëswiacył gò biskùp:		
a) Jan Marwicz	b) Kònstantin Dominik	c) Jan Szlaga
VI. Dosc długò bël kapelanã w szpitalu:		
a) dlò nerwòwò chòrëch	b) dlò niewidzacëch	c) dlò niemëch
VII. Bël probòszczã parafii w:		
a) Swiecym	b) Sarnowie	c) Pelplinie
VIII. Ùmarł i òstòł pòchòwóny na småtòrzu w:		
a) Serakòjcach	b) Starogardze	c) Pelplinie
IX. Pisòł:		
a) dokazë na binã	b) felietónë	c) pòwiescë
X. Nòwikszim jegò dzëła je kaszëbsczi słowòrz, co sã skłòdò z:		
a) 5 tomów	b) 7 tomów	c) 9 tomów

Słowôrz ks. Bernata Sëchtë je przebògatim zbiérã rozmajitëch ôrtów wiédzë. Corôz czäszczi służy ju téż jakno pòspòdlé do pòwstòwaniô nowëch dokazów lëteracczich.

Trzimelë sã Tómk z Tónkã – tóklów z te w trëmąda...
– to òd tómbacha z towôrà trińdelë,
– tej trãptelë pò trôwie, pò tëblach za trekrã,
– tromòlëlë sã troczącë w taszi trusë,
– tej-sej tuknälë – tedë trëzëwelë,
– trzë tósze trochã w trzapie trzimelë,
– trzaslë trinã w trëzel,
– trzëszcza tëczëlë trutã z toczka,
– twôrogã trëlë tëczniczi i tipkama,
– w téatrze tësac talerzów tlëklë – tëli téż tasków i topków,
– tërlëkelë sã tërtã – tãdzi temù tërkòt towarzël,
– w tińce trzimelë tóflòk,
– trapilë tatka bez telefón tãgòdkama,
– na trãpel sã todlelë pò trapach
– twòrzëlë na twarzy triszczë,
– tarczëlë sã, tacëlë i tarpielë,
– w telcu tãchlë, tkelë tiksë w tëmròt,
– trzãslë twéłã i trëchlelë przed twérã,
– z tarinë bez trëchtel w tutã tobakã tłoczëlë,
– targnälë sã na trábôcza – topórkã trafilë w tuńcu
a tubistã topùlkã,
– talkã w trajtkù tëkelë,
– tajemno testameńtã tapétowelë tóblëcã,
– trimny Tómk – tomk tkwił pòd tónã,
– Tóna – trimer tóni, trôpił tolpã tëlpiã i tëlponã,
– na trëpnicã tidzën tkwelë, jaż tëpnälë.
I tëli todrowaniô...

T. Fopke, *Todrowanié*. Z cyklë „Spiqë ze Sëchtq”, „Zymk”, nr 4, s. 15

**Niechtërné
z tomów
słownika
ks. Sëchtë**

1. Dokôz T. Fôpczi pòwstôł na spòdlim słownika Sëchtë. Pò przecëtanim gò (co gwësno nie pùdze letkò zrobic), zazdrzë do słownika i starôj sã pòwiedzec, na jaczi zasadze je òn zbùdowóny.
2. Przełożë na pòlsczi jãzëk całã wierztã.
Na czym pòlégô zabawa słowã w tim dokazu, jak to sã mòże przë-
służëc pòznôwaniémù stôrëch słów.
3. Przeczëtôj ùwôżno zapisóné niżi jedno z hasłów wëjãtëch ze słownika Bernata Sëchtë.

Smãtk – -a, m „w świecie wierzeń ludowych nieokreślona bliżej postać, będąca zapewne przeżytkiem wierzeń pogańskich, a zepchnięta dziś do roli diabła”. Rzeczywiście sami Kaszubi niewiele umieją powiedzieć o smãtku. Raz tylko, mianowicie w Sierakowicach, opowiadał mi zmarły w r. 1939 pisarz ludowy Oton Karszny, że jest to najmłodszy spośród diabłów, który mieszka na górze położonej nad jeziorem pod Smętowem w powiecie

kartuskim. Jako protektor nierządu przybiera smãtk najczęściej postać dziewczyny kuszącej lub uwodzającego młodzieńca i idzie kusëc lëdzy. Jeśli zostaje odepchnięty, wraca czym prędzej na swą górę, z której rzuca się w pobliskie jezioro, aby nazajutrz wypłynąć wykąpany z wody i znów zastawiać sidła na ludzi. Zobacz pòkùsa w znaczeniu 2. O dziewczynie zakochanej po uszy powiadają, że jã choba smãtk òsamàtòł, a nie chto jinszi. Żyją nieliczni starcy, którzy nazwę smãtk rzeczywiście wyprowadzają od słowa òsamàtac, twierdząc, że pamiętają jeszcze jak na smãtka mówiono òsamàtk. W niektórych okolicach środkowych Kaszub, np. w Będargowie i Borzestowie, zeszedł dziś smãtk do rzędu przezwisk ludzi i zwierząt. W Sulęczynie zapisałem postać Smãtoch. To wszystko, co słyszałem o smãtkù w środkowych Kaszubach. W południowych zaś, zwłaszcza na Zaborzu, gdzie nazwa smãtk/smãtek jest jeszcze najbardziej żywa, mawiają o człowieku, któremu nie jidze rãka, czyli któremu źle się powodzi, że mù smãtk sã psocy. W Leśnie jednak dodają, że należy odróżnić smãtka òd diòbła. Imienia smãtk/smãtek używają tam również w przekleństwach, np. To je na smãtka! Ù smãtka jaczégò! Cëż ù smãtka! Do jaczégò smãtka zes to zrobił! Jidz... biòj do smãtka! Niech ce chòc smãtk weznie! Co bë ce smãtk do piekła nie wżan! Co się tyczy północnych Kaszub, to jeśli tam kiedyś był smãtk, to dziś go tam już nie ma. Przy najmniej go nigdzie nie spotkałem. Na Kocieniu zaś smãtkam straszą już tylko dzieci. „Oj nie chodź tam, – przestrzegają – tamój smãtek stoi, cobi ăa czasam nie czapnan”. Nigdy natomiast nie słyszałem, żeby Kocieniacy używali imienia smãtek do klątwy, jak to czynią Kaszubi. Por. przysł. Pod hasłem lezc. Autentyczny, szczątkowy dzisiejszy smãtk kaszubski ani kociewski smãtek nie mają nic wspólnego z ujęciem Smętka przez Żeromskiego. Mnie zaś osobiście wydaje się, że smãtk to dawne bóstwo Pomorzan odpowiedzialne nie za zło, jakie na nich spadało w ciągu wieków ze strony zachodnich sąsiadów, lecz wręcz przeciwnie, że jest to raczej, jakby wnosić można z nazwy czysto słowiańskiej, bóstwo życzliwie ustosunkowane do Pomorzan, a może nawet opiekuńcze czy współczujące im. Takim też starałem się przedstawić smãtka w swoich utworach literackich? Smùtny òn je, smùtny, bò w nim wszëtek Kaszëb ból wiekòwi cerpi. Płacze w nim krew kaszëbskò na rënkach miast rozlónò. W nim kaszëbskò ziemia ze swim smùtkã sã òdbijò. „Spiacé wòjskò”, 50. „Dzeż të sã tak pòspiéwòsz, Smãtkù?” „Jidą z Bògã na krziżu kòle drodżi sã rozmówic”. A cëż të dwigòsz, Smãtkù, że tobie jãż plecë w pałag sã garbią?” „Òdwieczną krziwdã Kaszëbów. Na ne pùrtka „Niemiec” pòtãgã stoi”. „Przebùdzenie”, akt I.

B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*,
Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1972, t. V, s. 95-96

- Czegò mòże sã z tegò hasła dowiedzëc? Òkreslë òrtë wiadomòsców, jaczé mòżesz na jegò spòdlim zwëskac.
- 3. Szukòj w *Słowniku pòlsczégò jãzëka* znaczeniów niżi pòdónëch słów:
frazologia, paremiologia, leksykografia, etnografia.
- Czë wiadomòscë z tëch dzélów nòuczi sã ùjãté w hasłach najégò słownarza?

4. Òpiszë zasadã bûdowaniô hasłów w słowarzu B. Sëchtë. Żebë tegò dokònac, przezdrzë jesz jiné hasła w nym dokazu.
5. Òbezdrzë znaczy, jaczych autor ùził do zapisaniô swòjich hasłów (mùszisz to sprawdzëc w słowarzu). Wëpiszë lëtrë ùżiwóné w słowarzu, jiné nigle w dzysdniowim alfabécie i napiszë, co jim òdpòwiôdô terô. Dôj téż przykład słowa, w chtërnym ta lëtra wëstąpiła.
6. Nalézë i zapiszë czile jinfòmacyjów ò słowarzu Sëchtë (czedë bël wëdóny, wiele tomów, lata wëdaniô...).
7. Słowôrz, okróm wiele rozmajitëch zadaniów, spëlniwô téż rolã zbiëru pòwiôstków. Jakno że jesmë na progù lata, przed sobòtkã, czëj bãdze scãtô kania, tej mòże *Pòwiôstka ò kani*, *chtërny wcyg pic sã chce*, tej lôtô w lëfce i wòło: Pic! Pic!.

Jednégò rokù bëła na Kaszëbach baro wiôlgô suszô, tak że jaz jezora i błotka, rzëczy i strëdżi pòwëschlë, nawetka mòrze wëschlô do dna. Terôzka ptôchë ni miałë dze pic. Tak Pón Bóg rzekł do nich:

– Wëkarujta sobie stëdnie, to wa wòdã do picô bãdzeta mia. Ptôchë wzãlë sã i zacząłë kòpac, le kania rzekła:

– Jô czëszczëc stëdni nie bãdã, bò bëm sobie nodzi strzëpa. Òdtãdka kania ni mòże znikãdka wòdë pic, jak prawie, czëj dze wòda pò deszczu w kamieniu stoi, bò dze jindze òna bë so nodzi strzëpa.

- Mòże ùdô cë sã zrealizowac projekt *Ptôchë - jich żëcé w rodze i kaszëbsczi kùlturze*. Latné ferie sã dobrim czasã do òbsërwòwaniô żëcégò ptôchów, òpisywaniô jich, a téż do czëtaniô lëteracczich dokazów.

Kaszëbizna miała wiele słowarzów – i tëch pòlskò-kaszëbsczich, i tëch w drëgą stronã. Òkróm 7-tomówégò słowarza B. Sëchtë na ùwôgã zasługuje téż słowôrz Aleksandra Labùdë. Je òn ciekawi z ti leżnoscë, że je dwajãzëkòwi.
Tej terô përzniã wicy ò słowarzu A. Labùdë.

1. Przeczëtôj ùwôżno pòdóny niżi tekst.

*Mały dyferencyjny **Słowniczek kaszubski** A. Labudy (1960) kaszubsko-polski i polsko-kaszubski pomyślany był głównie jako pomoc dla podejmujących na Kaszubach pracę nauczycieli nie-Kaszubów. Do swego zbioru wcielił Labuda również słownictwo w żywej kaszubszczyźnie nieistniejące, powstałe wśród pisarzy skupionych w kręgu zrzeszeńców. Zrzeszeńcy, podkreślający kaszubską odrębność etniczną, wprowadzili do swej twórczości szereg neologizmów i neosemantyzmów, podkreślających językową specyfikę kaszubszczyzny.*

*Zabieg polegający na dotwarzaniu leksyki w żywych dialektach nieistniejącej, powtórzył Labuda w drugim tego typu **Słowniku** (1982). Naczelnym zadaniem tego słownika było dostarczenie jak największej nowego słownictwa twórcom, tłumaczom i tym wszystkim, którzy, mówiąc po kaszubsku, odczuwają zrozumiały skądinąd niedostatek różnego typu pojęć i terminów, niewystępujących w gwarach. Słów takich (opatrzonych słowem neologizm) jest tu około 580. Rzadko usuwają one istniejące w żywej gwarze germanizmy, przede wszystkim zaś odpodabniają kaszubszczyznę od polskiego języka literackiego.*

Język kaszubski, red. J. Treder, Gdańsk 2002, s. 129

Zapamiątôj

dyferencyjny

– notujący przede wszystkim wyrazy kaszubskie różne od tych wspólnych kaszubszczyźnie i polszczyźnie ogólnej

neosemantyzm

– wyraz, w którym pojawiło się nowe znaczenie; neologizm semantyczny

– Òdpòwiedzë na spòdlim tekstu na taczé zapëtania:

- * Co to znaczy, że słowôrz A. Labùdë je diferencyjny?
- * Wiele wëdaniów miôł ten słowôrz?
- * W jaczich latach ùkôzałë sã wëdania Labùdowégò słowarza?
- * Dlô kògò bëło przeznaczone kòżdë z wëdaniów?

2. W pòlskò-kaszëbsczim dzëlu słowarza A. Labùdë z 1982 rokù je hasło „kobieta” (zdrzë niżi), a przë nim rozmajité òbjasnie-
nia. Wiele jich je? Czë pòlaszëzna przë tim słowie téż mò tëlë
fòrmów?

Przczëtôj je wszëtczé ùwôżno i zbadôj jich bùdowã. Wëpiszë,
jaczë fòrmantë sã ùżëté do jich twòrzeniô.

***kobieta** – białka*

***ogół kobiet** – babstwò, białogłowstwò*

***kobieta niechlujna** – szluńca, nielusnica, klusa*

***kobieta wysoka, tęga** – maskara, sztabùna*

***k. nieuczynna** – niùżëtnica*

***k. nieżyczliwa** – nieżëcznica*

***k. niedołężna** – nieklëcznica*

***k. stale przecząca** – nieczka*

***k. skąpa** – ksobiszka, mrzocha, mrzôlëna, skamżocha*

***k. z dużym dekoltem** – rozchòlnica*

***k. opalająca się na słońcu** – pieglëca*

***k. robiąca na drutach** – wiązôrka*

***k. wielodzietna** – dzetnica*

***k. chciwa** – dosebnica*

***k. roznosząca gazety** – gazëtnica*

***k. nosząca feretron w procesji** – òbraznica*

***k. wyznania mojżeszowego** – Żidka*

***k. pracująca na polu** – pólnica*

***k. nieszczęśliwa** – nieszczestnica*

***k. o rudych włosach** – rudka*

***k. wyniosła** – pãpòrzëca*

***k. pyskata** – chlazdra, heretnica*

***k. dzielna, śmiała** – cërzónka*

***k. chuda** – chadra*

***k. otyła** – pãpnica*

***k. mrukliwa** – chamrotka*

***k. kłóтлиwa** – niezgòdnica*

k. z grubymi nogami – kropówka, stąpòra
k. lekkich obyczajów – nònãtnica
k. natrętna – parłãżnica
k. zalotna – rowôrka
k. roztrzęsiona – roztrząsnica
k. łakoma, żarloczna – òblëdnica
k. mówiąca niezrozumiale – fëflotka
k. zręcząca, gadulska – gãstolka
k. bezdomna – pòtlucznicza
k. lubiąca czytać, szperać w dokumentach – pertësница
k. uroczona – ùrocznica
k. zaczepna – ùdrzôszka
k. rozpustna – rińda
zła kobieta – fizgòlëta
k. o szerokich ustach – flóta
k. chodząca w kapeluszu – kapelusznica

A. Labuda, *Słownik polsko-kaszubski*,
 Gdańsk 1981, s. 37-38

3. Zapiszë: Do bùdowaniô słów z tegò hasła są ùżëté fòrmantë:
 (wëpiszë je w zesziwkù).
- Wedle jaczi zasadë są twòrzoné nowé słowa – spróbùjta do te
 duńc razã ze szkólnym.
- To hasło pòtwierdzò (jak ù Sëchtë z „biedronką”), że kaszëbi-
 zna téż mô bôgatą słowizną, chòc na ògle wiedno jesz skróm-
 niészã nigle pòlaszëzna.
4. W słowarzu je bôgati spisënk dëchów ùznówónych przez na-
 szich przodków. Dzel z nich je wëpisóny na 11 stronie ùczbòw-
 nika, dzél tuwò. Nòlezi je pòdzielëc na karna (np. dëchë wòdë,
 lasu, pòla...). Wiédzë ò nich szukôj w ksążkach: A. Labuda,
 Bògowie i dëchë naj przodków, Bolszewo 2008 i 2011.

Bòtk, Chòchòtk, Czernik, Gòrzëcel, Kania, Klabaternik, Klëniôcz,
Kùdiòbeł, Kùdzòd, Lubicz, Maniewid, Mërk, Mòra, Mòrzëca,
Mòłniô, Mùczk, Niekara, Òmańc, Pikón, Pòdlodnik, Pòpielnik,
Pólnica, Remùs, Rocznik, Rugan, Sarcësti, Sekretnik, Sëchò,
Smòrgón, Strzëga, Szëmich, Topielëca, Zabòrowi.

VIII.4

DZYSdniOWÉ SPRAWĚ KASZĚBÓW

Słowôrzek

mërgac – mrugać
wid – światło
dożdac – doczekać
wòjôrz – żołnierz
cząd – okres czasu
ùrzasnãc sã
– przestraszyć się
snôżosc – piękno
krzëkwa – zawierucha,
burza, ulewa
chaja – śnieżycą,
zawierucha
dzërzczì – dzielny, odważny
szor – nawałnica

Nie spiéwôj pùsti nocë,
Z dôleka mërgô wid –
Kaszëbskô mòwa snôżô
Jesz lepszych dożdô dni!

Jak wòjôrz stojã z barniã
Przez dłudzi, dłudzi cząd
I barniã wiôldzé karna
Słowiańszczech stôrëch słów.

Kaszëbskô mòwa nasza
Je pësnô tak jak zymk,
Ju dzys sã nie ùrzasnã,
Że stracã snôżosc ji.

Chòc krzëkwë dmiã i chaje,
Na dzërzczô je jak dąb,
Chòc szor żałobno graje,
Nié chùtkò mdze ji grób.

Jô wzéróm na Warszawã,
Dze sã dozérô jã –
Czë wikszi dopnie sławë? –
Czekawi baro żdżã.

A. Nagel, *Nie spiéwôj pùsti nocë*, [w:] *Modra struna*,
Gdańsk 1973, s. 285

1. Wiërzta je sparłãczonô z témã rodny mòwë.

Na zaczątkù je gòdka ò jednym z kaszëbszczich zwëków zrzeszonëch z pòchówkã lëdzcégò cała.

Ò jaczim zwëkù je tu gòdka? Co ò nim wiész?

Żlë ni môsz wiadomòsców w ti sprawie, szëkôj jich w ksążkach i zapiszë czile z nich.

2. Czë dlô kaszëbiznë nadszedł czas pòchówkù? Jakô je ji sytuacjô (zgòdno ze słowama dokazu)?

Zapiszë swiãdë wedle mòdła: òznaczi zëcô, òznaczi ùmiéraniô.

3. Wiérztã Nôgla mòże téż spiewac. Melodiã do ni napisôł Jón Trepczik. Nauczta sã ji spiewac.

Alojzy Nôdzel

ùrodzony 26 maja 1930 rokù w Czelnie. We wòjnie chòdzyt do pòl-sczy, pòzni do niemiecczi szkòłë. Pò wòjnie rozpoczął nôùkã ù Òjców Werbistów w Górny Grëpie, bët téż w nowicjace zòkònników w Pieniãżnie. Chòroba kòzała mù wińc z nowicjatu. Robił w ùrządze w Chwaszczënie, pòtemù w Prusewie, Szemòłdze i w Czelnie. Z ùwòdзи na coròz gòrszi stan zdro-wiégo czãsto zmieniwòł robòtë. W 1983 rokù przeszedł na emeriturã i zamieszkòł w Gdini. Ùmarł 19 lëpińca 1998 rokù i je pòchòwóny w Czelnie. Pisòł wiérztë kaszëbsczë, prozã, chtërnã pùblikòwòł w roz-majitëch czãdnikach; bôjczy dlô dzecy. Zaczął tłómaczëc *Nowi Testameńt*.

NIE SPIÉWÔJ PÙSTI NOCĚ...

Słowa: A. NAGEL
Muzyka: J. TREPCZYK

J. Trepczyk, *Lecë chòrankò*, Wejherowo 1997, s. 67

4. Przeczëtôj òstatną sztrofkã wiérztë. Jak rozmiejesz wëpòwiedzóné w ni zdania?

– Òstatné lata sã baro brzôdné dlô mólëch spòlëznów, jak na przëmiar dlô Kaszëbów.

Naje państwo pierszi rôz w swòjich dzejach wżãło so za cél pòmagac w jich rozwoju.

Mòżemë sã rozwijac, bò ùgwësniają to nóm przëjãté prawné rozwiązania, do chtërnëch nôleżi zaliczëc:

* *Ramòwã Kònwencjã Radë Europë* ò òchronie nôrodnëch miészëznów,

* *Kònstytucjã RP* z 2 IV 1997,

* *Midzënôrodny pakt òbiwatelskich i pòliticznëch praw*,

* *Kònwencjã ò òchronie praw człowieka*,

* *Europejskã kartã jazëków miészëznówëch i regionalnëch*,

* *Ûstawã ò systemie òswiatë*,

* *Ûstawã ò nôrodnëch miészëznach i etnicznëch karnach* (w ni ò jãzëkù regionalnym i jegò rolë dlô ùziwającëch gò).

– Pòdôj czile przëkłádów na to, jak Kaszëbi mògã sã rozwijac w òpiarcym ò prawò, jaczé w najim kraju òbòwiązëje.

5. Kaszëbi, jak wszëtë, mają wiele sprawów do pilowaniô. Równak nôwôżniészã z nich je pielãgnowanié nôwikszégò skarbù – regionalnégò jãzëka. Wkół tegò tématu dzeje sã òsoblëwie wiele w òstatnym czasie. Pierwi, czëj jãzëk béł nieòdstójnym dzélã zëcégò Kaszëbë, ni mùszôł sã ò niego tak baro jiwrowac. Dzys, pò wiele latach propagandë, co mia za cél gò znikwic, trzeba sã nad nim z nowa pòchilëc. Na szczescé ùrządnicë téz ùzdrzelë wiôlgã wòrtnotã i bôgactwò w regionalnym jãzëkù i jak nigdë mómë mòcné prawné pòspòdlé do dzejaniô na jãzëkòwi niwie.

– Spróbùj òpisac dzejanié Kaszëbów dlô zachòwaniô i rozwoju kaszëbsczégò jãzëka.

6. Przełożë z *Űstawë ò nôrodnëch miészëznach i etnicznëch kar-nach* (wëszukôj jã na jinternetowi stronie Ministerstwa Bëno-wëch Spraw) nen wëjimk, dze je gôdka ò regionalnym jãzëkù kaszëbsczim i spòsobach jegò zachòwaniô i rozwoju.
7. Jakã ùdbã bës pòddôł do wëkònaniô swòji gminie, miastu, pòwiatowi, żebë wëzwëskałë mòzłëwòtë, jaczé jim daje *Űstawa*?
- Napiszë do swòjégò ùrzãdu pismiono w ti sprawie.
8. Wëpòwiedzë sã na témat: *Czë Kaszëbi wëzwëskùjã mòzłëwòtë rozwoju, jaczé jim dzysô dôwô prawò?*.
9. Jak widzysz przindnotã kaszëbiznë? Czë zgòdno z tekstã wiérz-të: *jesz lepszych dożdô dni?*

BIBLIOGRAFIA PODMIOTOWA

- Bòrk Bòlesłòw, Lesòcczé pòwiòstczi ë jiné dokôzë, Wejherowo 2002.
- Derdowski Hieronim, Ò panu Czòrlińszim co do Pùcka pò sècë jachòł, Gdańsk 1990.
- Domôcé słowò zwāczné. Antologia tekstów kaszubskich dla recytatorów, opr. J. i J. Treder, Chmielno 1994.
- Drzeżdżon Jan, Twarz Smętka, Gdańsk 1993.
- Dzëczé gāsë. Antologiô kaszëbsczi pòezji, Gdiniô 2004.
- Hewelt Henryk, Nie òdińdā bez pòżegnaniô, Gdynia 1996.
- Heyke Leon, Kaszëbsczé spiëwë, Gdańsk 1999.
- Jan Paweł II, Triptik Rzimsczi, skasz. Zbigniew Jankòwsczi, Pelplin 2004.
- Labuda Aleksander, Gùczów Mack gòdò, Gdańsk 1992.
- Labuda Aleksander, Kaszëbsczim jesma lëdā, Gdynia 1996.
- Lipski Tadeusz, Remusowi króm, Gdańsk 1990.
- Łysk Jerzy, Malëjā kòlibiònkā, Rëmiô 1996.
- Majkowski Aleksander, Żécé i przigòdë Remùsa, Gdańsk 2006.
- Mësła dzecka. Antologiô kaszëbszczich wiérztów dlô dzòtków i młòdzëznë, red. E. i E. Pryczkowskich, Banino 2001.
- Modra struna. Antologia poezji kaszubskiej, Gdańsk 1973.
- Pepliński Antoni, Kaszëbë wòlają nas, Gdańsk 1988.
- Selin Marian, Niech wiater niese pësń, Gdynia 1996.
- Trepczyk Jan, Lecë chòrankò. Pieśni kaszubskie, Wejherowo 1997.
- Walkusz Jan, Sztrādā słowa, Lublin 1996.
- Zakłëta stegna. Bajki kaszubskie, opr. J. Samp, Gdańsk 1985.

ã e ạ ë m z s ô t ò n

ISBN 978-83-62137-08-4

BIBLIOGRAFIA PRZEDMIOTOWA

- Biuletyny Rady Języka Kaszubskiego, rok 2007, 2008, 2009, 2010, Gdańsk 2007–2010.
- Borzyszkowski Józef, Mordawski Jan, Treder Jerzy, Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów, Gdańsk 1999.
- Breza Edward, Treder Jerzy, Gramatyka kaszubska, Gdańsk 1981.
- Cybulski Marek, Wosiak-Śliwa Róża, Ûczimë sã pò kaszëbskù, Gdańsk 2001.
- Edukacja regionalna mniejszości narodowych i etnicznych, red. Kazimierz Kossak-Główniczewski, Gdańsk 1999.
- Gòłąbk Eugeniusz, Kaszëbsczi słowôrz normatiwny, Gdańsk 2005.
- Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny, red. Jerzy Treder, Gdańsk 2002.
- Labuda Aleksander, Bògòwie i dëchë naj przodków. Przëłożënk do kaszëbsczi mitologii, Bolszewo 2011.
- Labuda Aleksander, Słownik polsko-kaszubski i kaszubsko-polski, Gdańsk 1982.
- Ostrowska Róża, Trojanowska Izabela, Bedeker kaszubski, Gdańsk 1978.
- Pomierska Justyna, Przësłowie samò sã rodzy w głowie. Kaszubskie przysłowia z polskimi odpowiednikami, Kartuzy 2010.
- Pryczkowski Eugeniusz, Bòże pòmągôj. Jan Paweł II do Kaszubów, Banino – Pelplin 2005.
- Pryczkowski Eugeniusz, Kaszubskie teksty i pieśni religijne w edukacji szkolnej, Żukowo 2007.
- Ramułt Stefan, Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego, Gdańsk 2003.
- Swiãtë Pismiona Nowégò Testamëntu, skaszëbił Eugeniusz Gòłąbk, Gduńsk – Pelplin 1993.
- Sychta Bernard, Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej, Wrocław 1967–1976.
- Treder Jerzy, Frazeologia kaszubska a wierzenia i zwyczaje na tle porównawczym, Wejherowo 1989.
- Treder Jerzy, Kaszubi. Wierzenia i twórczość, Gdańsk 2002.
- Trepczyk Jan, Słownik polsko-kaszubski, Gdańsk 1994.
- Zasady pisowni kaszubskiej, opr. Edward Breza, Jerzy Treder, Gdańsk 1984.
- Zymk. Zéndzenië Młodëch Ûtwórców Kaszëbsczich, Zesziwczì 1–7, Wëdôwizna Region, Gdiniô.